

УНИВЕРЗИТЕТ »ЖИРИЛ И МЕТОДИЈ« – СКОПЈЕ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ ИНСТИТУТ ЗА ИСТОРИЈА

ПИЈАНЕЦ ВО XIII И XIV ВЕК

(МАГИСТЕРСКА ТЕЗА)

МЕНТОР:
ПРОФ. Д-Р БРАНКО ПАНОВ

КАНДИДАТ:
АЛЕКСАНДАР АТАНАСОВСКИ

СКОПЈЕ 1992 ГОДИНА

СОДРЖИНА

ВОВЕД

ГЛАВА ПРВА

МЕСТОПОЛОЖБА -----стр. 1

ГЛАВА ВТОРА

ПИЈАНЕЦ ДО КРАЈОТ НА XII ВЕК ----- 5

ГЛАВА ТРЕТА

I. ПИЈАНЕЦ ОД ПОЧЕТОХОТ НА XIII ВЕК ДО ПАЃАЊЕТО ПОД СРПСКА
ВЛАСТ (1282) ----- 14

II. ПИЈАНЕЦ ВО ВРЕМЕ НА СРПСКОТО ВЛАДЕЕЊЕ (1282-1355)----- 24

1. ПИЈАНЕЦ ОД ПАЃАЊЕТО ПОД СРПСКА ВЛАСТ 1282 ГОДИНА ДО
БИТКАТА КАЈ ВЕЛБУЖД 1330 ГОДИНА----- 24

2. ПИЈАНЕЦ ВО ВРЕМЕ ВЛАДЕЕЊЕТО НА СТЕФАН ДУШАН (1331-1355)--- 37

3. ПИЈАНЕЦ ПОД ВЛАСТА НА САМОСТОЈНИОТ ФЕУДАЛЕН ВЛАДЕТЕЛ
ХРЕЉА (1336-1343) ----- 39

4. ПИЈАНЕЦ ПОД ВЛАСТА НА ФЕУДАЛНИОТ ГОСПОДАР ЈОВАН ОЛИВЕР
(1343-1355) ----- 45

5. ОПШТЕСТВЕНО-ЕКОНОМСКИ ПРИЛИКИ ВО ПИЈАНЕЦ ВО ПЕРИОДОТ
~~XXXXXXXXXXXX~~ 1331 - 1355 ГОДИНА ----- 52

ГЛАВА ЧЕТВРТА

ПИЈАНЕЦ ВО ВРЕМЕ ВЛАДЕЕЊЕТО НА БРАЌАТА ДЕЈАНОВИ ----- 65

I. Пијанец од смртта на Душан 1355 година до создавањето на
државата на Дејанови ----- 65

II. ПИЈАНЕЦ ВО ПЕРИОДОТ НА НЕЗАВИСНОТО ВЛАДЕЕЊЕ НА ТЕОДОРА,
ЈОВАН И КОНСТАНТИН ДЕЈАНОВИ (1373-1382) ----- 74

III. ПИЈАНЕЦ ВО ПЕРИОДОТ НА ВАЗАЛНОТО ВЛАДЕЕЊЕ НА КОНСТАНТИН
ДЕЈАНОВ (1382 - 1395) ----- 81

IV. ПАЃАЊЕ НА ПИЈАНЕЦ ПОД ОСМАНЛИСКА ВЛАСТ ----- 93

ЗАКЛУЧОК ----- 98

БЕЛЕШКИ ----- 108

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА ----- 144

ПРИЛОЗИ ----- 156

СОДРЖИНА

ВОВЕД

ГЛАВА ПРВА

ГЕОГРАФСКА МЕСТОПОЛОЖБА ----- стр. 1

ГЛАВА ВТОРА

2. ПИЈАНЕЦ ДО XII ВЕК ----- 5

ГЛАВА ТРЕЋА

3. I. ПИЈАНЕЦ ДО ПАЃАЊЕТО ПОД СРПСКА ВЛАСТ (1282) --- --- 14

II. ПИЈАНЕЦ ВО ВРЕМЕ НА СРПСКОТО ВЛАДЕЕЊЕ (1282-1355)-- 24

1. ПАЃАЊЕ НА ПИЈАНЕЦ ПОД СРПСКА ВЛАСТ 1282 ГОДИНА ДО
БИТКАТА КАЈ ВЕЛЕБУД 1330ГОДИНА----- 24

2. ПИЈАНЕЦ ВО ВРЕМЕ ВЛАДЕЕЊЕТО НА СТЕФАН ДУШАН (1331-1355)-37

3. ПИЈАНЕЦ ПОД ВЛАСТА НА САМОСТОЈНИОТ ФЕУДАЛЕН ВЛАДЕЈЕЦ
ХРЕБА (1336-1343) ----- 39

4. ПИЈАНЕЦ ПОД ВЛАСТА НА ФЕУДАЛНИОТ ГОСПОДАР ЈОВАН
ОЛШЕВЕР (1343-1355)----- 45

5. ОПШТЕСТВЕНО-ЕКОНОМСКИ ПРИЛИКИ ВО ПИЈАНЕЦ ВО
ПЕРИОДОТ 1331-1355 ГОДИНА ----- 52

ГЛАВА ЧЕТВРТА

ПИЈАНЕЦ ВО ВРЕМЕ ВЛАДЕЕЊЕТО НА БРАЌАТА ДЕЈАНОВИ----- 65

I. ПИЈАНЕЦ ДО СОЗДАВАЊЕТО НА ДРЖАВАТА НА ДЕЈАНОВИ ----- 65

II. ПИЈАНЕЦ ВО ПЕРИОДОТ НА НЕЗАВИСНОТО ВЛАДЕЕЊЕ НА
ТЕОДОРА, ЈОВАН И КОНСТАНТИН ДЕЈАНОВИ (1373-1379)---- 74

III. ПИЈАНЕЦ ВО ПЕРИОДОТ НА ВАЗАЛНОТО ВЛАДЕЕЊЕ НА
КОНСТАНТИН ДЕЈАНОВИ (1382-1395)----- 81

IV. ПАЃАЊЕ НА ПИЈАНЕЦ ПОД ОСМАНЛИСКА ВЛАСТ ----- 93

ЗАКЛУЧОК ----- 98

БЕЛЕШКИ----- 108

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА ----- 144

ПРИЛОЗИ ----- 156

В О В Е Д

Во историски поглед, Пијанец досега не бил предмет на целосно проучување. Досегашните истражувачи (странски и македонски) историјата на овој македонски крај само бегло и попатно ја проучувале врз база на скудните извори. Притоа не биле вршени комплетни теренски истражувања, потребни за надополнување на пишаните извори.

Константин Иречек, бил еден од првите истражувачи на Пијанец кој вршел теренски истражувања во овој крај во 1883 година. Своите значајни резултати ги изнел во неговото дело »Кнежевство Бџлгария . Пјтуваниџ по Бџлгария«, објавено во Пловдив 1899 година. Од особено значење се неговите белешки за местоположбата на средновековните цркви и градшта во северниот дел на Пијанец. Недостаток на неговото истражување е тоа што К. Иречек ги опфатил само селата на Пијанец што тогаш припаѓале на Кнежевството Бугарија. Тој се позанимавал и со политичката историја на Пијанец, почнувајќи од неговото потпаѓање под српска власт 1282 год., до крајот на Кустендилското кнежевство на К. Дејанов 1395 година. Оваа политичка историја К. Иречек ја изнел во своите дела: »Историја на Бџлгаритџ «, објавено во Софија 1929 година и »Историја Срба« објавено во Белград 1952 година, во превод на Ј. Радоник.

Во 1902 година во Белград излегла од печат и докторската дисертација на Јован Хаџи-Василџевик под наслов »Драгаш и Константин Дејановик и нџихова држава«. Во овој труд Хаџи-Василџевик ја проучил за прв пат специјално и опстојно историјата на Пијанец во рамките на ~~државата на~~ браќата Јован и Константин Дејановик.

Јордан Иванов, во капиталното дело »Северна Македонија« издадено во Софија 1906 година, мошне опстојно се осврнал и на историјата на Пијанец во XIII и XIV век, при што Иванов дал забележителни резултати за потеклото на името Пијанец, како и на историјата на овој македонски крај во периодот пред и во време на владеењето на браќата Дејановик. Кај овој сестран истражувач, посебно е ценето тоа што

своите научни резултати ги базира не само врз расположивите словенски и турски извори, туку и врз народното творештво и теренските истражувања. Од особено значење за историјата на Пијанец се резултатите од теренското истражување на северниот дел на Пијанец, што ги направил Јордан Захариев. Тој неколку пати престојувал во тој дел на Пијанец, ги посетил сите села и ги забележал сите остатоци од античкиот и средновековниот период. ~~Меѓутоа,~~ Неговите резултати ~~не~~ ги објави во студијата „Пијанец земја и население“, објавена во »Сборник за народни умотворенија и народопис«, објавено во Софија 1949 година, не се доволно засновани на расположивите пишани извори.

За историјата на Пијанец во XIII и XIV век попатно пишувале и Радослав Грујиќ, кој главно ја истражува местоположбата на имотите на Злетовската епископија, задржувајќи се притоа на имотите што се наоѓале во Пијанец. Тој ги лоцира имотите на широк простор од двете страни на Брегалница. Своите истражувања ги изнел во делото: »Епархиска властелинства у средновековној Србији«, издадена во Белград 1932 година и »Скопска митрополија« издадена во Скопје 1935 година. Недостаток на Р. Грујиќ е што тој не го посетил Пијанец и не го поткрепува своето гледиште со теренски истражувања.

По него Миодраг Пурковиќ во делата »Попис црква у Старој српској држави« издадена во Скопје 1938 година, и »Попис села у средновековној Србији« издадена во Скопје 1940 година ги наведува црквите »Св. Богородица« и »Св. Никола«, како и селата Киселица, Царево Село, Трџботивште и Котража што се наоѓаат во Пијанец. Притоа, М. Пурковиќ не се задржува на спределувањето на нивната местоположба.

Со рударството во Пијанец попатно се бавел Тодор Кондев. Своите резултати ги изнел во трудот »Осогово« објавен во Скопје 1966 година. Притоа, Т. Кондев дошол до заклучок дека рудниците во с. Саса работеле и во XIII и XIV век.

Со местоположбата на имотите на Злетовската епископија во Пијанец се позанимавала и Гордана Томовиќ. Своите резултати ги изнела во статијата »Повеќа манастира Леснова« објавена во Историски Часопис, во Белград 1977 година. Таа успеала прецизно да ја лоцира црквата Св. Никола и поголем дел ^{од} имотите во Пијанец. За попрецизна убицација на

поттикнуваше и следеше во моето истражување, како и на професорите Томо Томоски, ~~Христо Меловски и Коста Ацевски~~ кои со своите сугестии допринесба за ~~посуспешно завршување на овој труд~~. Исто така, им се заблагодарувам на сите соработници од населението во Пијанец што ми помагаа во текот на теренските истражувања.

ГЛАВА ПРВА

ГЕОГРАФСКА МЕСТОПОЛОЖБА

Пијанец се наоѓа во североисточниот дел на Македонија расположен во горниот дел на реката Брегалница и долината на реката Елешница, од исток допирајќи се до реката Струма и од Малешевските Планини до Руен на Осоговските Планини и Кадин Мост кај Кустендил¹. Расположен на овој простор Пијанец преку долината на р. Брегалница се поврзувал со долината на реката Вардар, а оттаму со Егејско Море. Од другата страна, пак, преку реките Елешница и Струма, исто се поврзувал со Егејско Море на југ, а на север преку патот од Велбужд (Кустендил) за Софија со централна Бугарија и Црно Море.

Територијата на која што лежи Пијанец е богата со извори и водени токови. Најголеми реки во Пијанец се Брегалница и Елешница, кои што ги собираат водите од Осоговските и Малешевските Планини, како и од Влаина². Овие планини се одликуваат со благи и проодни падини погодни за сточарство, земјоделие, лов и риболов. Овие планини изобилуваат и со рудни богатства кои што биле експлоатирани од Сасите во XIII и XIV век.

Преку територијата на Пијанец минувале или таму се вкрстувале повеќе патни правци кои што постоеле уште во античкото време, а биле користени во XIII и XIV век.

Најважен пат што поминувал преку Пијанец бил патот по Брегалница што ги поврзувал³ Стоби, Астибо и Пауталија т.е. Брегалница и Струма³. Овој пат водел од Астибо преку Мородвис, по Брегалница до Царево Село. Таму пред Царево Село се делел на два правци едниот правец ја сечел реката Брегалница и преку Црквенец одел за Пауталија (Велбужд), а другиот преку Влаина Планина за градот Германија на реката Струма. Траги за постоењето на овој пат и денес се видливи покрај Брегалница и во Црквенец.

Втор по значење бил патот што тргнувал од Осоговските Планини и по⁴пречно го сечел Пијанец и тоа од с. Саса, каде што се експлоатирала рудата до с. Тработивиште, од каде преку клисурата на р. Брегалница

и Малешево водел за Солун. За овој пат изворни податоци не се зачувани, но траги од неговото постоење целосно се зачувани на теренот од с. Саса, с. Моштица, с. Костин Дол, с. Братиславца, с. Драмче, с. Селник, с. Кислица и с. Црквенец⁴. Во Црквенец на Голешево се вкрстувал со патот што водел за Велбужд. Овој пат служел за транспорт на рудата за Солун. Од другата страна од с. Саса одел за Крива Паланка (Сарандапор).

Од главниот пат што одел по Брегалница се одделувале неколку патишта што го сечеле Пијанец во северен правец. Еден од нив претставува и најкратка врска помеѓу Брегалница и Велбужд. Тој се одделува од главниот пат на Калиманско Поле и ја сечел Брегалница на утоката на Каменичка Река во неа и излегувал на ридот Калата. Од Калата патот минувал за Луковица и по ридот меѓу селата Косевица и Костин Дол излегувал на месноста Ханче (во с. Косевица)⁵. Од Ханче патот го следел ридот излегувал на Кажу Прст⁶ - Равно, каде што го префрлал сртот на Осоговските Планини и слегувал во правец на реката Елешница до утоката на Пештерски Дол во неа, од каде го следел Пештерски Дол и на Пештерски Преслап (превој) префрлал за Велбужд. Овој пат бил користен и во XIII и XIV век, а во периодот на турското владеење „станал опасен“ за трговците и патниците поради развиеното ајдутско движење во овој крај⁷. Во зимски услови кога на Осоговските Планини паѓало многу снег, овој правец бил многу тежок, затоа бил користен друг правец кој се совпаѓал со претходниот до с. Луковица. Од с. Луковица свртувал на исток и излегувал на ридот „Друмот“⁸ во с. Костин Дол и го следел ридот до Езерци каде преку Селска Река свртувал на исток и преку Рамна Орница - Растурен Каракол - Ленове - Ајдучко Село - Раково и кај Пештерци се соединувал пак со претходниот правец⁹. Овој правец во зима бил попогоден поради природната заштитеност од ветер и помалата надморска височина на превојот меѓу селата Братиславца и Раково (850 метри), за разлика од Равно (1.132 метри)¹⁰.

Во XIV век постоел патен правец од Царево Село „поута кои пр¹¹ ходи“¹¹ Царева Села кон Колакинин Дол и Голешево, каде што се

вкрстува со патот за Кустендил и попречниот пат што водел преку Пијанец. Од патот по Брегалница се одделувал уште еден пат кој што преоѓал кон село Драмче, поут к¹² Драмче. Овој пат преминувал преку реката Брегалница кај местото „Свети Никола“¹³ и излегувал во с. Драмче кај „Шарената Црква“ и прифаќајќи се на ридот Турчовнец преку седловината Омар слегувал во р. Елешница, каде што се надоврзувал на патот за Велжбуд и на патот за Струма. Од другата страна, пак, следејќи го ридот Св. Никола излегувал на Голак и оттаму се надоврзувал на патот Мордовис - Малешевот.¹⁴

Паралелно со патот покрај Брегалница што водел по нејзиниот лев брег по клисурата, за да се избегнат опасностите од разбојништво, бил пробиеан друг пат. Тој водел од с. Луковица преку ридот Јазова Чука - Турчиновец (овде се вкрстува ^{со патот} од Брегалница за Елешница) и преку с. Драмче и с. Очипали се надоврзува на патот по Брегалница¹⁵ кај с. Очипали (Оче Поле).

Постоел паралелен пат и по Брегалница: од Царево Село за с. Разловци. За разлика од патот што одел од десната страна на Брегалница, по левата страна на Брегалница од Царево Село кон с. Разловци, водел друг пат, на кој е зачувана една кула како одбранбен пункт на патот.¹⁶ Последен патен правец е оној што ја поврзувал Брегалница со Струма и водел од Царево Село - Свегор преку Влаина Планина за градот Германија на Струма каде што се надоврзувал на патот по Струма за Солун.¹⁷ Сите овие патни правци му давале на Пијанец извонредна важност и поволна местоположба.

Границите на историската област Пијанец почнуваат од Струма кај с. Четирци од врвот Курилово по ридот до врвот Ересковица - Свегорска Планина - Влаина - Кадишца, вододелницата меѓу р. Желевица и р. Кадишца (Пехчевска Река), северно од с. Митрашинци - Голак - с. Грлени - с. Калиманци - с. Дулица - Побиеан Камен (с. Цера) - Руен - Солунка - Шапка - Црн Камен - Црвен Камен - Јуручки Гробишта - Бег Бунар - Човеко - Кулин Камен - Ореовски Дол - река Новоселска - Брезовски Рид - Лелинска Чука - Берсински Дол - с. Нов Чифлик - Кадин Мост - р. Струма до с. Четирци.¹⁸

Во оваа кружна линија лежи нашата област Пијанец. Таа граничи од југ со Малешево, Обозна и Кочанската Котлина, од запад Осоговските Планини и Каменица (Кустендилска), и Кустендилско Поле од север, и од Исток со Струма.

Во поглед на името на оваа област во науката се уште постојат различни гледишта. Народните преданија го поврзуваат името Пијанец со глаголот „пие“ или пак со растението „пијавец“ од кој се правел леб, кој што ги опивал оние што го употребувале.¹⁹

Една група научници го поврзуваат името Пијанец со лично име Пијан, образувано со суфиксот - ец.²⁰

Втора група научници го поврзуваат името на областа со името на племето Пијанци (пијанчани)²¹ кое што се населило во оваа област.

Третата, и најбројна група научници го поврзуваат името Пијанец со племето Пеонци, кое што живеело на територијата меѓу Струма - Вардар, Беласица - Осоговските Планини.²² Оваа група научници тврди дека „Пијанец го носи името од древното племе Пеони, кои живееле меѓу Струма и Вардар и чија земја во минатото се нарекувала Пеонија... Словените кога се населиле во тие краеве, го зачувале старото име на областа само за нејзините северни предели - Пијанџицъ.“²³

Како четврта теза за потеклото на името Пијанец се наметнува таа дека името на областа Пијанец доаѓа од името на средновековниот град Пијанец. Оваа теза за првпат се презентира овде. Причина за вакво размислување се имњата на соседните области Малешево - од

средновековен град Малешево,²⁴ Мороздвизд, Злетово и Луковица, исто така забележани и доде имњата на областите.

Во изворите не постојат податоци за постоењето на средновековен град Пијанец. Во грамотата на Василиј II издадена на

Охридската архиепископија во 1019 г. се наведува „епископот на и Малешево Мороздвизд да има во Мороздвизд, Злетово, Луковица и Пијанец“¹⁵

клирици и 15 парици.²⁶ Ако се има предвид дека Мороздвизд и Злетово и Луковица се градови од тој период тогаш би требало да се прифати дека и Пијанец бил град, со тоа што неговата локација не ни е позната. Ова прашање заслужува поголемо внимание и сметам дека со археолошки истражувања во оваа област може да се даде одговор и на ова прашање.

ГЛАВА ВТОРА
ИСТОРИЈА НА
ПИЈАНЕЦ ДО XII ВЕК

Пијанец со својата значајна местоположба на Балканот, климатските услови и другите природни погодности бил населен уште во праисториско време. При што привлечни за живеење биле долините на реките Брегалница и Елешница²⁷. За првите човечки траги во Пијанец се дознава од неколку случајно пронајдени орудија (секири, чекани и сл.), најдени во с. Драмче, с. Киселица, с. Вратиславца, с. Костин Дол и др.²⁸ Овие наоди упатуваат на заклучок дека Пијанец бил населен уште во Старото камено време²⁹. Од овој период се испитани и со сигурност се утврдени остатоци од населби во с. Габрово и Делчево, додека другите се само регистрирани³⁰. На територијата на Пијанец се регистрирани шест населби од праисторискиот период³¹. Во периодот на селиштвата на Келтите, еден пат по кој поминувал бранот на селене, врвел преку Пијанец, за што сведочи најдениот бронзен меч во с. Луковица³².

Според вестите на античките историчари: Птоломеј, Ливиј и Диодор³³ територијата на Македонија била населена со повеќе племиња: Дарданци, Пеонци, Пелагонци, Дасарети, Пенести и други³⁴. Според расположивите извори на територијата на Пијанец живеело племето Пеонци³⁵. Во почетокот Пеонците живееле на широка територија меѓу реките Струма и Вардар, планините Беласица и Осогово, дел живееле и на десната страна на реката Вардар Подоцна таа територија била стеснета под притисок на Македонската држава, а Пеонците се повлекле на север³⁶.

За историјата на Пеонците податоци дава и Хомер, кој што ги наведува како сојузници на Троја, при што ги нарекува „криволаки“³⁷ „долгокопјани“ и „коњоборци“³⁷. Исто така Пеонците оставиле траги за своето постоење и во материјалните споменици. Такви се некрополите и могилиците во селата: Драмче - 11, Бигла - 3, Црквенец - 2; Вратиславци - 2, Киселица - 1; Делчево - 1; Свегор - 1 и др.³⁸

Во рамките на Пеонија Херодот и Тукидид ги споменуваат племињата: Добери, Сириопео̀ни, Пеопли, Грац, Леи, Агриани и др.³⁹

Со зајакнувањето на Македонската држава Пеонија постепено ја губи независноста, а 358 г. п.н.е. Филип II ја потчинил. По смртта на Филип II, Пеонците ја отфрлиле македонската власт.⁴⁰

На територијата на Пеонија биле формирани повеќе населби. Изворите ги споменуваат: Стоби; Баргала; Добер; Астибо; Транупара; Армонија (Хармонија); Запара и др. Најверојатно некои од овие градови се наоѓале на територијата на Пијанец. Некои истражувачи на овие простори ги бараат Транупара⁴¹ и Келениди⁴².

Со зајакнувањето на Римската држава и нејзиното проширување на Балканот и Македонија постепено потпаѓала под римска власт, за конечно ¹⁴⁸г. пред н.е. биде целосно потчинета. За полесно управување била поделена на четири ~~самостојни~~ области - мериди. Пеонија била поделена меѓу првата, втората и четвртата мериди.⁴³ Оттогаш Пеонија исчезнува не само како политички, туку како и етничко-географски поим. Пеонците дефинитивно се претопиле во Македонци⁴⁴. Источниот дел на Пеонија од Аксиос до Стримон и припаѓал на втората меридија со седиште во Тесалоники.⁴⁵

По поделбата на Римската империја на Источна и Западна (395 година) Пијанец се нашол заедно со цела Македонија во Источниот дел (Византија).

Територијата на Македонија во составот на Византија била изложена на постојани напади од различни племиња кои што поминувале преку нејзината територија. По низа бурни години и низа преселби, Македонија ја почувствувала и преселбата на Словените. Нејзината положба била таква што ~~не~~ да биде заобиколена од словенската преселба.

Досегашните истражувачи на проблемот на словенското населување во Македонија се сложуваат во едно: дека словенските напади и во овој дел започнале од крајот на V и почетокот на VI век, но тие биле спонтани и неорганизирани, и траеле се до конечното населување на Словените во Македонија т.е. до 30-тите години на VII век.⁴⁶

На прашањето кога бил населен Пијанец од Словените, преовладува мислењето дека тој бил населен во исто време со околните негови области т.е. од 80-тите години на VI век до 30-тите години на VII век.⁴⁷ Големото јазично единство меѓу Кустендилско, Дупничко, Цумајско, Пијанечко, Кочанско и Штипско укажува на фактот дека тие краеве биле население од едно исто племе.⁴⁸ За тоа сведочи и „носијата во тие краеве каде што сите се црнодрехи“ (црноолишници).⁴⁹

Во Пијанец, како и по текот на реките Струма и Брегалница се населило племето Струмјани.⁵⁰ За тоа сведочи и фактот што од крајот на VI до средината на IX век, Брегалничката област влегувала во составот на Стримонската Склавинија.⁵¹

По населувањето на Словените во Пијанец, слично како и во другите делови на Македонија биле извршени коренити етнички и економски промени. Доминантно станало словенското население.⁵² кое што со себе донело и ново општествено уредување што за основа ја имало слободната селска општина, во која живееле рамноправно сите членови на општината.⁵³

Словените во Пијанец извршиле промени во номенклатурата. Сите стари имиња биле заменети со нови словенизирани или чисто словенски. И кога до почетокот на VII век словенскиот потоп го зафати Балканскиот Полуостров, останатите овде - онде староседелски оази се слеале за секогаш во словенското море. По полињата и полите на Рила и Осогово потече нов живот, нов народ, нова крв. Планини и води; села и градови добија нови словенски имиња, или старите се осмислија по словенски.⁵⁴

Како романски јазични остатоци во Пијанечко се сметаат: „Беневреци, Капа, Пиле, Пипон, Цер, Фурка, Клисуре, Егрек, Оцет, Тугла, Калчун итн.“⁵⁵ Самото име Пијанец се доведува во врска со Пеонија, која почнала да се изговара со словенскиот суфикс **-џџ** - **Пиџ** **нџџ**. Многу села добиле словенизирани имиња, како на пример, Згурово (skaugia или скориа), Јамборано (Εμπορίον), Пелатиково (Πελατίκον) и др.⁵⁶

Чисто словенски имиња добиле реките и потоците во Пијанец,

Брегалница, Елешница, Каменичка Река, Желевица, Рибница, Туршница, Габровчица, Свегорштица, Очеполска и други. Словенски имиња добиле и селата: Габрово, Град, Свегор, Тработивште, Разловци, Вирче, Ветрен, Рково и други. Имињата на планините: Влаици, Голак, Сива Кобила, како и на врвовите: Чавка, Руен, Острец преставуваат чисто словенски имиња. Од планинските врвови само врвот Обел на Влаина има словенизирано име од „Орбел“.

По населувањето на Словените во Пијанец тие влегле во составот на Стримонската Склавинија, која што егзистирала како независно словенско кнежевство се до почетокот на IX век.⁵⁷ Потврда за тоа се постојаните воени ангажирања на Византија против Струмјаните.⁵⁸

Од почетокот на IX век, областа Пијанец заедно со целиот горен тек на реката Брегалница и Струма биле загрозуени од Бугарите.⁵⁹ За да ги спречи бугарските продори Византија колонизирала население од Мала Азија во „Склавиниите кои граничеле со бугарската држава“.⁶⁰ Дел од тие колонисти биле населени и во Пијанец. Последен спомен за Склавините имаме во „Житието на Григориј Декаполит“ , во кое се зборува за востание на Словените во горите околу Солун во 836/37 година.⁶¹ Овој податок најверојатно се однесува на Стримонската склавинија.⁶² Дел од склавиниите потпаднале под Византиска, а дел под бугарска власт.

Пијанец заедно со областа по горниот тек на Брегалница, биле мета на бугарските завојувачки напади уште од времето на хан Крум. Според Ј. Иванов, населението од Пијанец „видело бугарски војници во 809 година кога и Софија била превземена од византиски раце“.⁶³ Ханот Пресијан (836-852) го продолжил проширувањето на бугарската држава кон земјите на македонските Словени.⁶⁴ Овие напади особено биле жестоки по Струма и горниот тек на р. Брегалница бидејќи „во четвртата деценија на IX век, над Стримон постојано висел, а понекогаш и паѓал на него мечот на бугарската агресија“.⁶⁵ Од времето на Пресијан брегалничката област станала гранична со проширената бугарска држава.⁶⁶

Византија соочена со сериозноста на бугарските продори, а имајќи

го во предвид големото воено-стратегиско значење на Брегалничко-струмички⁶⁷ краишта за Империјата, а посебно за безбедноста на Солун, била принудена да спроведе во дело интензивни воени и дипломатски акции. За таа цел таа го променила својот став кон Словените од пограничните области со Бугарија. Таа почнала да школува Словени и да ги поставува за нивни управници. Така Византија успеала да ја наложи својата врховна власт над Словените што живееле на десната страна на Струма и по текот на Брегалница⁶⁷. Еден од тие управници бил и Методиј⁶⁸. Методиј бил кнез на онаа Склавинија која 836/7 год., се побунила против Византија, т.е. средиштето на Методиевото кнежевство биле Струмичко-брегалничките краишта⁶⁹. Тоа од причина што по заземањето на Софија 809 година за Бугарите биле отворени патите кон Солун и Цариград. Тоа биле патите кои воделе: едниот од Софија преку Кустендил, Пијанец, Малешево и Струмица за Солун, а другиот пат одел по долината на Струма. Овие два пата биле најкратка врска на Бугарите со Солун и Цариград. Од интерес на Византија било да ги затвори овие два пата, а најлесно можеле да се затворат во клисурите на Брегалница и Струма. Дека Методиј заедно со брат му Константин⁷⁰ дејствувале во овој крај зборува и едно предание од Пијанечко кое меѓу другото вели: „Во Разловци кај Св.Вода, имало ќелија (испосница) на Св. Кирил и Методиј, во која Св. Кирил живеел испоснички живот и превел грчки црковни книги на словенски јазик⁷¹. Дека бугарските напади се одвивале преку Пијанец сведочат и остатоците од тврдини покрај патот од Кустендил - Пијанец - Малешево, - Струмица. Најважни од нив, на територијата на Пијанец се: Манастир (с. Црквинец); Свегор, Град, Прекинатото Градиште (с. Вирче) и Браниград - (с. Истевник)⁷².

И покрај сестраното ангажирање во овие краишта за спречување на бугарските продори кон југ, Византија не успеала да го стори тоа. Овие краишта, пред се Пијанец, паднале под власта на Бугарите во времето на Борис (852-889 година) и тоа најдоцна до 855 година⁷³. Ова се потврдува од податокот во еден летопис, каде што стои дека: „Борис го примил царството на реката Брегалница⁷⁴. Ова значи дека кога

дошол Борис на власт Бугарите веќе продреле до Брегалница, т.е. Пијанец и Малешево. Пијанец под бугарска власт паднал истата 852 година. Не се во право оние научници што сметаат дека во 852 година Борис ја примил власта на Овче Поле, бидејќи во летописот јасно стои дека „Борис на Овче Поле создал бели цркви, а на Брегалница го примил царството.“⁷⁵

По вклучувањето на Пијанец во бугарската држава, во него било воспоставена бугарска управа.⁷⁶

Во периодот на бугарското владеење (852-969 год.) во Пијанец, слично на другите области во Македонија, била засилена феудализацијата, која особено широки размери зела во времето на Царот Петар (927-969 год) кога дошло до остра класна борба. Оваа класна борба се изразила преку појавата на Богомилското движење.⁷⁷ Пијанец бил зафатен од ова антицрковно, антифеудално и ослободително движење уште во почетокот на неговото појавување. Богомилството оставило траги во некои топоними во сливот на реката Брегалница, како на пример името на с. Куту⁷⁸ Герци, с. Еремија, с. Недокрштеница.⁷⁸ Во Пијанец како богомилско се смета името на маалото „Бабунци“ во с. Разловци. Потоа името на месноста „Еремија“ во с. Драмче.⁷⁹ Исто така, како остаток од Богомилството може да се земе и личното презиме на фамилијата на Јован Бабунски. Покрај тоа, во пијанечките села се зачувани некои обреди што асоцираат на богомилство. Тоа пред се е собирањето на населението кај некое старо дрво или голем камен и кршење на леб (раздавање) без присуство на свештеник; најстариот (маж или жена) ги собира свеќите и темјанот од присутните и потоа ги пали свеќите, а со темјанот ги кади присутните. Богомилството зело широк замав и влијаело за организирање на ослободително востание против Бугарија, на чело со синовите на кнезот Никола, комитопулите: Давид, Мојсеј, Арон и Самоил.⁷⁹

Пијанец уште на почетокот на 969 година бил опфатен од востанието и бил приклучен кон македонската држава. Во прилог на тоа зборуваат податоците од хрониката на Јован Скилица кој што известува дека: „Комитопулот Арон, до неговото убиство од братот Самоил во 976

година, живеел во околината на Раметаница⁸⁰ заедно со целиот свој род. Сите истражувачи се согласуваат дека Раметаница треба да гласи Разметаница и дека се однесува на реката Разметаница десна притока на Герман и во која се простирале Кустендил и Дупница. Ј. Иванов смета дека на месноста „Царичина“ постоеле дворци на Арон, а летен дворец имал на местото Врм. Убиството се случило на месноста Царичина⁸¹. Затоа може да се заклучи дека во време на тетрархијата во Македонската држава со Пијанец управувал Арон.

По ликвидирањето на Самоиловата држава Пијанец паднал под византиска власт и тоа во исто време со Мороздвизд (1018 год.), кога претставници од овој град заминале за Мосинопол⁸².

Од 1018 година до крајот на XII век Пијанец бил под византиска власт.⁸³

Во црковен поглед Пијанец бил потчинет на Мороздвизшката епископија⁸⁴. За време на византиското владеење во Пијанец и соседните области се развиле феудалните односи под влијание на византискиот феудализам. Во тој период растел и бројот на македонските феудалци, за што податоци наоѓаме и во житијата на Јоаким Осоговски и Гаврил Лесновски, ~~македонски и византиски~~ ^{Гаврил бил син на} богати родители, ^{во смртта на нејна сестра} ~~и~~ ^{се} ~~бил~~ ^{бил} ~~богат~~ ^{богат} ~~и~~ ^и ~~многу~~ ^{многу}.⁸⁵ Во с. Град, ^у ~~се~~ ^{се} ~~спомне~~ ^{спомне} ~~и~~ ^и ~~како~~ ^{како} ~~резултат~~ ^{резултат} ~~на~~ ^{на} ~~феудалната~~ ^{феудалната} ~~експлоатација~~ ^{експлоатација} ~~во~~ ^{во} ~~Македонија~~ ^{Македонија} дошло до организирање на отпор кој што прераснал во востанија на чело со Петар Делјан (1040/41 год.) и Ѓорѓи Војтех (1072/73 год.). Дали Пијанец бил зафатен од овие востанија не може со сигурност да се тврди⁸⁶. Но, и да не бил директно вклучен во востанието Пијанец бил индиректно засегнат од овие востанија, пред се преку собирање на селани за таканаречени „тематски војски“, кои што учествувале во задушувањето на ослободителните движења на македонскиот народ.⁸⁷

Кон крајот на XI век во Македонија почнале да навлегуваат Норманите⁸⁸, потоа војските на Дукља и Рашка. Пијанец не бил директно засегнат од овие напади, но затоа пак индиректно ги почувствувал последиците од военото ангажирање на Византија против овие непријатели.

Во 90-тите години на XI век низ Македонија поминале војските на

Првиот крстоносен поход, но од нив не бил засегнат Пијанец.

Како резултат на зачестените војувања на Византија на територијата на Македонија и суровата феудална експлоатација се засилило Богомислското движење на чело со Поп Василиј. Од ова движење била опфатена целата Брегалничка област⁸⁹, а тоа значи и Пијанец.

Во 50-тите години на XII век низ територијата на Македонија поминале војските на Вториот крстоносен поход⁹⁰. Од овој премин на Крстоносците не бил засегнат Пијанец.

Кон крајот на XII век бил изведен и Третиот крстоносен поход на чело со Фридрих I Барбароса. Патот на дел од војските од Третиот крстоносен поход водел покрај Пијанец и тој бил директно засегнат од овој поход. Имено, на патот од Ниш за Софија, еден дел од Крстоносната војска се одделил од главното јадро и на чело со Фридрих од Перге, преминал некоја планина и влегал во богатата област наречена Влахија, недалеку од Солун⁹¹.

Според Анзберт одредот поминал преку Градец кое што место В.Златарски го лоцира во Кривопапанечко, со што и правецот на движењето го бара од Кустендил - Крива Паланка - Теласија⁹². Во Пијанец постои село Град, кај кое што има остатоци од утврден град⁹³, кој што може да биде Анзбертовиот Градец. Дотолку повеќе што патот од Кустендил за Струмица и Солун водел преку Пијанец и с. Град. Овој пат бил најкратката врска на Кустендил со Солун и пологично е крстоносниот одред да се движел во овој правец. Тоа е⁹⁴ причина што овој правец не бил многу далеку од јадрото на крстоносната војска што се движела кон Пловдив и Одрин. Покрај тоа Златарски занемарува една многу важна епизода од расказот на Анзберт во која што се вели: Додека другите се занимаваат со грабеж на Градец ние ја искачивме блиската планина⁹⁴. Таа планина би можела да биде Влааница во непоредна близина на с. Град. Доколку оделе откај Крива Паланка таму крстоносците цело време би се спуштале, а не искачувале.

Како резултат на Крстоносните походи се развила трговијата со западните земји. Развојот на трговијата д⁹⁵принел до појава на моќни феудалци во Македонија. За моќни феудалци во околината на реката

Брегалница дознаваме од житијата на Прохор Пчински и Гаврил Лесновски⁹⁵. Овие феудалци толку зајакнале што почнале да се осамостојуваат од централната власт. Во 90-тите години на XII век во Македонија се осамостоил и создал независно кнежевство Добромир Хриз. Средиштето на ова кнежевство се наоѓало во Струмица и Просек⁹⁶. Дали во Хризовото независно кнежевство бил приклучен Пијанец со пошироката брегалничка област, како што бил случајот со Пелагонија⁹⁷, од расположивите изворни податоци не може да се заклучи⁹⁸. До крајот на XII век положбата на Пијанец станувала се понеизвесна и несигурна. Тоа е период на секојдневни борби во Македонија за нејзино владеење. Особено активни биле Бугарите на чело со Калојан (1196-1207 год.). До 1201 година Калојан од Византија ги одзел областите северно од линијата Скопје - Велбужд - реката Марица и Агатопол на реката Марица⁹⁹.

ГЛАВА ТРЕТА
ОД ПОЧЕТОКОТ НА XIII ВЕК

1 ПИЈАНЕЦ ДО ПАГАЊЕТО ПОД СРПСКА ВЛАСТ (1282 ГОДИНА)

Историјата на Пијанец во периодот на XIII век е тесно поврзана со историјата на соседните држави. Овој период претставува почеток на една нова епоха во историјата на балканските народи, исполнета со секојдневни борби за превласт. Политичката карта на Балканскиот Полуостров често се менувала. ¹⁰³Историската сцена стапуваат новите словенски држави Бугарија и Србија.

Кон крајот на XII и почетокот на XIII век на Запад постојано растело антивизантското расположение. Со доаѓањето на папата Иннокентие III на чело на Римската црква, во прв план дошла идејата за нова крстоносна војна. Покрај Иннокентие III за крстоносна војна била заинтересирана и Венеција која не била задоволна од конкуренцијата на Генова и Пиза. Се додека постоела византиска власт во Цариград, Венецијанците не биле сигурни за одржување на својата доминација. ¹⁰⁰ Слабоста на Византија во времето на Ангелите, довела до помисла за нејзино освојување. А кога Венецијанците ги споредиле своите трговски интереси и политичките аспирации, мислата за освојување на Цариград постанала стварност. Така крстоносната војна се претворила во орудие на освојувачката политика и се свртела против христијанска Византија. ¹⁰¹

Крстоносците се собрале во Венеција за да стпловат на нејзини бродови во Египет. Но, бидејќи немале доволно средства да го платат превозот, тие го прифатиле предлогот на дуждот Енрико Дандоло, наместо пари да го освојат Задар од Унгарците. Тоа било сторено во ноември 1202 година и претставува симболичен почеток на Четвртата крстоносна војна. ¹⁰²

По првото скршнување дошло и до второ, предизвикано од доаѓањето на византискиот принц Алексиј Ангел, син на Исак II, кај крстоносците во Задар. На Крф во мај 1202 година меѓу него и крстоносците бил потпишан договор, а на 24 јуни крстоносната флота

стигнала пред Цариград.¹⁰³ Алексиј Ангел бил поставен за византиски император, но не бил во состојба да ги исполни ветените обврски кон крстоносците. Од друга страна во Цариград не биле задоволни од неговиот сојуз со крстоносците и тој бил симнат од власта кон крајот на јануари 1204 година. Со тоа уште еднаш победил антилатинскиот правец во Византија, но тоа било за кратко. Во март месец, крстоносците и Венецијанците потпишале под цариградските ѕидини договор за поделба на Византија и формирање на Латинска империја во Цариград.¹⁰⁴ После тоа почнал јуриш на ѕидините на Цариград и се случило тоа што морало да се случи,¹⁰⁵ на 12 април 1204 година византиската престолнина подлегнала на надмоќните сили на напаѓачот.

Така, Цариград, кој со векови останал непобеден, опстојувајќи на нападите на Персијанците и Арабите, Аварите и Словените, Бугарите, Русите и Печенезите, паднал во рацете на крстоносците и Венецијанците.

По освојувањето на Цариград во дело бил спроведен договорот за поделба на Византија.¹⁰⁶ Бил избран латински император во Цариград. Таа чест ја добил Балдуин Фландриски на 16 мај 1204 година во Света Софија. За латински патријарх бил избран Тома Морозини.¹⁰⁷

На територијата на Византија настанала комплицирана и различна хиерархија на вазални држави. Во Солун било формирано кралство на чело со Бонифациј Монфератски. Во рамките на ова Кралство биле вклучени и делови од Македонија. Другиот дел од Македонија бил вклучен во државата на Калојан.¹⁰⁸

Калојан ја искористил настаната ситуација во Византија со почетокот на Четвртата крстоносна војна и ја проширил својата држава на сметка на Македонија. Ова проширување било извршено во 1203 година кога Калојан ја освоил Северна и голем дел од Западна Македонија со градовите: Скопје, Охрид и Бер.¹⁰⁹ Најверојатно и Пијанец потпаднал под бугарска власт во 1203 година, што може да се заклучи од фактот што во распределбата на византиските територии помеѓу крстоносците и Венеција Пијанец не фигурира.¹¹⁰ А тоа значи дека не влегол во

состав, на териториите освоени од крстоносците.

По проширувањето на бугарската држава, нејзиниот владетел Калојан и Трновскиот архиепископ Василиј повеле преговори со папата Инокентиј III¹¹² за признавање на бугарската држава. Преговорите биле успешно завршени и на 8 ноември 1204 година папскиот легат го крунисал Калојан за крал, а на Трновскиот архиепископ му дал чин примат. При примањето на кралската круна Калојан склучил и црковна унија со Рим. Со овој акт биле извршени и црковни промени и во Пијанец. Тој бил во состав на Брегалничката епископија, но под врховна зависност од Трновскиот архиепископ кој имал чин примат во бугарската држава.¹¹⁴

За потчинувањето на Бугарската црква под Рим сведочи и едно писмо на Калојан до Инокентиј III каде вели: „Сите цркви во целата моја империја и нивните приходи и мојот архиепископ, митрополитите, епископите и сите свештеници да бидат потчинети на Римската црква.“¹¹⁵

Склучената унија не ги оправдала скриените надежи на папата да го распространи своето влијание во Бугарија и да ја прошири католичката пропаганда. Унијата останала само формален акт кој што ја поставувал бугарската црква под врховништво на Римската, но кој што се ништо не ги променил православните догми и обреди. Духовенството и понатаму останало приврзано на православјето и не биле засеegnати под дејство на католички мисионери и проповедници. За тоа сведочи и дел од писмото на Калојан до Инокентиј III со кој ја потчинува Бугарската црква на Рим, каде истакнува дека: „Свештениците ... ќе ги исполнуваат сите закони, обичаи, обреди кои ги исполнувале нашите претходници.“¹¹⁶ Така Пијанец, иако заедно со сите цркви во државата на Калојан бил потчинет на Рим сепак во него продолжила православната богослужба.

Во составот на бугарската држава Пијанец останал до 1207 година кога Калојан бил убиен, а по неговата смрт во Бугарија настапил период на династички борби. На новиот владетел Борил (1207-1218) одбиле да му се потчинуваат одделни феудалци, меѓу кои, деспот

+ во однос
на Бугарската

Алексиј Слав, кој се прогласил за управник на областите во Пиринско и Родопите¹¹⁷, а во Централна Македонија Стрез¹¹⁸.

На прашањето, под чија власт се наоѓал Пијанец со сигурност не може да се даде одговор. Ако се има предвид фактот што териториите на Алексиј Слав и Стрез се граничеле, а границата меѓу нив врвела западно од Струма, по планинските масиви на Малешевските Планини, Огражден и Беласица¹¹⁹ може да заклучиме дека дел од Пијанец бил вклучен во териториите на Слав (Елешничкиот дел), а Брегалничкиот Пијанец во териториите на Стрез. По исчезнувањето на Стрез од историската сцена (1215)¹²⁰ по се изгледа и брегалничкиот дел на Пијанец бил приклучен кон територијата на Алексиј Слав. Тоа, пак, значи дека во првите децении на XIII век Пијанец ја делел судбината на кнежевството на Алексиј Слав¹²¹.

Другиот дел на Македонија цело време бил предмет на завојувачките претензии на соседните држави¹²².

За уредувањето на државата на Алексиј Слав не се знае многу. Причина за тоа е малиот број на изворни податоци. Од Алексиј Слав е зачувана една сигилија (повелба) од 1220 година дадена на манастирот Света Богородица Спилеотиса во Мелник¹²³. Сигилијата е пишувана на ~~македонски~~ грчки јазик, со што Алексиј Слав сакал да ги имитира некогашните византиски императори. Од сигилијата може да се заклучи дека врховен господар на земјата се сметал Алексиј Слав, кој што имал право да подарува земја и да ослободува од даноци. Алексиј Слав на манастирот му го подарил селото Катунца со неговите жители¹²⁴. Над имотот на манастирот немал власт, ниту епископот во тоа време, ниту практорот да влегува во тоа село или во манастирот да бара што и да е, или да сака некаква потреба или за набор (данок) или за давање добиток, или за ангарија (*ἀγγαρίαις*) или парангарија (*παραγγαρίαις*) или псомозимија (*ψυχομοξείαις*) и да не се подлегнуваат монасите или жителите на селото на никакви даночни и практорски давања¹²⁵.

Исто така било забрането епископот да влегува во тој манастир или во селото, освен ако не биде повикан од монасите¹²⁶. Според

податоците што ги содржи сигилијата не може да се разбере дали целата територија што ја владеел Слав била организирана во една епископија или не.

Во сигилијата е одредено манастирот да се вика »деспотски и царски и да зависи од неговата (деспотската) личност«. Исто така, било пропишано без согласност на деспотот да не се поставува владика: »владиката, ако не е мој роднина (да не може) да се поставува или да изјавува наследни права над него, туку монасите да го имаат наследството по предавање и на игуменското место според советот и желбата на сите да биде поставен достоиниот«. ^{127.}

Основната категорија на црковно зависно население биле мирјаните ^{128.}; но за нивната положба во сигилијата нема податоци и не можеме да го одредиме нивниот статус. Сигилијата претставува единствен зачуван документ од А. Слав. Покрај овој манастир, се знае дека А. Слав ја подигнал и црквата во Роженскиот Манастир што се заклучува според ктиторскиот натпис во истата црква. ^{130.}

Пијанец останал во составот на државата на Алексиј Слав до 1230 година, кога тој исчезнува од историската сцена, по битката кај Кокотница.

Битката кај Кокотница се водела меѓу епирските и бугарските војски. ^{131.}

Недостатокот на изворни податоци не ни овозможува да го одредиме ставот и улогата на Алексиј Слав во оваа битка. Но, ако се знае неговата политика на лавирање може да се заклучи дека тој останал неутрален. По битката кај Кокотница му се губи трагата, а со тоа престанало да постои и неговото самостојно кнежевство. По 1230 година Пијанец паднал под бугарска власт.

По битката кај Кокотница Иван Асен II ги потчинил под своја власт: Одрин, Димотика, Сер, Пелагонија, Прилеп, Албанон и др. Во натписот во црквата »Св. Четиресет маченици« во Трново, Асен II гордо истакнува дека ги освоил »сите земји од Одрин до Драч« ^{132.} и дека само Цариград со околните градови останал во рацете на Франките (Латините), »но и овие« продолжува Асен II, »се покоруваат на мојата

власт, бидејќи немаат цар и живеат по моја волја, бидејќи така Бог заповеда¹³³.

Од ова може со сигурност да се заклучи, дека по битката кај Кокотница Пијанец бил вклучен во бугарската држава. Бугарската држава толку многу зајакнала што за Цариград преставувала сериозна опасност. Официјалната политика во Цариград била насочена против Асен II, кој што погоден од тоа склучил сојуз со Никеја за протерување на Латините од Цариград¹³⁴. Со политичкото зближување на Асен II со Никеја била предизвикана и промена во црковната политика на Бугарија¹³⁵.

Унијата што била склучена со Рим во времето на Калојан во новонастаната ситуација не била актуелна. Асен II се свртел кон Никеја од каде сакал да добие автокефалност на својата црква¹³⁶. По долги преговори Никеја се согласила за формирање на Бугарска патријаршија во Трново. Договорот за сојуз бил потпишан во пролетта 1235 година во Галиполе. Со согласност на источните патријарси овде била прогласена и Бугарската патријаршија¹³⁷. Еден од условите за зближување меѓу Никејската и Бугарската црква бил: »Трговскиот архиепископ и потчинетите други митрополити и епископи откако ќе бидат избрани на Соборот на месните епископи, треба да добијаⁱⁱⁱ свое ракополагање од патријархот или пак, од неговиот намесник, или егзарх во спротивно тие нема да се признаваат¹³⁸. Но, Иван Асен II не се држел до оваа одредба и новоизбраниот Трновски патријарх самиот го наименовал.

Во овие прилики Пијанец, црковно останал во составот на Брегалничката епископија која била во составот на Охридската архиепископија¹³⁹.

За аграрните односи во Пијанец во периодот на бугарското владеење најбогати податоци содржи Виргинската грамота на Константин Асен¹⁴⁰. Покрај другите имоти и права што биле дадени на манастирот Св. Георги - Горг, му биле дадени и имоти во... Подмир в ... кат¹⁴¹.

ск(и)х... с нивцеме, с ливадами, с ливци и с в сѣми правинами ¹⁴¹
 Овие имоти Т. Томоски ги лоцира во Пијанец ¹⁴². А катунските населби најверојатно се наоѓале на планината Влаин во непосредна близина на с. Подмир. Нивите би биле во полето околу селото, а ливадите и ловиштата најверојатно на планината и покрај реката Брегалница ¹⁴³.

Во Грамотата се наведени и имотите во Велбужд: »метох во Велбужд ¹⁴⁴
 жи свети Николае ¹⁴⁵ (лу)ши, сѣ виноград и (снивцеме), и сѣ в сѣми ¹⁴⁶
 правинами ¹⁴⁴. Овие имоти се наоѓале во непосредна близина на Пијанец.

Во Пијанец би можеле да се лоцираат и имотите: »село Лажени сѣ ¹⁴⁵
 виноград... селш Калугерш вѣна ¹⁴⁵. На ваков заклучок наведуваат топонимите зачувани покрај средновековниот пат од Велбужд за Брегалница преку источно Осогово. Во с. Костиндол постојат топоними Лажовци и Лажовски Ливади ¹⁴⁵. Што се наоѓаат во планинскиот дел од селото, а нешто пониско кон реката Брегалница, постојат топонимите Калугерица, Калугерски Дол и Селиште ^{145/147}.

Како основна категорија зависно население се споменуваат »парици» (парикој) ¹⁴⁸ и поповјаните »поповици» ¹⁴⁹ тие биле црковно зависно население.

Имотите што биле подарени со оваа грамота уживале полн ¹⁵⁰ судски имунитет, а за прекршителите била утврдена казна од девет златници ¹⁵⁰. Враждата се земала само од утврден кривец и тоа преку суд, а се укинува колективната одговорност на селото ¹⁵¹. Се потврдува имунитетното право од плаќање приселница, во Доберштина, пергер и димнина на сите манастирски метоси и имоти ¹⁵². За прекршителите била предвидена казна изразена во санкцијата со божја клетва и одредбата »да сѣ продастѣ во демосици» ¹⁵³ т.е. да паднат во пергер и ¹⁵³.

Житото што населението го произведувало за исхрана било мелено на воденици. Според податоците од Виргинската грамота на Константин Асен може да се заклучи дека постоеле црковни и световни воденици. Тоа е очигледно од одредбата да не се градат воденици на црковна земја »водниш» поставити на црковнои вод ¹⁵⁴.

Ако се има предвид ситуацијата со водните текови во Пијанец, во тој период, водениците се делеле уште и на зимни и на летни. Зимните

воденици биле градени на помалите потоци, кои во зимно време се збогатувале со вода и така можеле на нив да работат воденици¹⁵⁵. Додека пак, летните биле изградени на Брегалница и Елешница и работеле во текот на целата година.

Моќта на бугарската држава почнала да слабее по 1241 година кога на Балканот се појавиле Монголите од Исток. Истата година умрел Иван Асен II што влијаело предност во борбата за обновување на Византија и за превласт на Балканот да добие Никеја¹⁵⁶.

Користејќи ја новонастаната ситуација Јован III Ватац навлегол во Македонија. Во текот на 40-тите години на XIII век тој успеал да ги освои: Сер, Мелник, Пелагонија, Прилеп, Велес, Велбужд, Стоби, Скопје и други¹⁵⁷. Со освојувањето на Велбужд, кој што се наоѓал северно од Пијанец и на Родопската област јужно, фактички целата територијата на Пијанец влегла во состав на Никејската држава. Во 1246 година Никејците го зазеле Солун со што ја презеле доминацијата на Балканот во свои раце.

По смртта на Јован III Ватац (3 ноември 1254 година) неговиот наследник Теодор II Ласкарис (1254-1258 година) не бил во состојба да ја продолжи неговата експанзионистичка политика. Тоа го искористила Србија на чело со Урош I кој што «тргна» во поход за освојување на териториите во Македонија што припаѓале на Никејската империја¹⁵⁸. Со војска од 1.000 војници ги освои: Скопје, Кичево и Прилеп во 1258 година¹⁵⁹. Ова навлегување на Србија било за кратко време бидејќи под притисок на Никеја српските војски се повлекле зад Шар Планина.

Од овие српски навлегувања Пијанец не бил зафатен.

По неуспехот Србија се свртела на Запад и успеала да формира коалиција против Никеја. Во коалицијата влегле: епирскиот деспот Михаил II, ахајскиот кнез Виљем II Вилардуен и сицилијанскиот господар Манфред¹⁶⁰. Во тој момент на чело на Никеја се наоѓал Михаил VIII Палеолог, кој што во 1259 година успеал да ги разбие војските на коалицијата кај Битола¹⁶¹. Набргу по ова во 1261 година Михаил VIII ја обновил Византија¹⁶², со што си ја обезбедил превласта на Балканот.

Пијанец влегол во составот на обновената Византија и понатаму ја

и од зајакнатите словенски држави на Балканот: Бугарија и Србија, кои што во 1273 година¹⁷¹ испратиле пратеници на дворот на Карло Анжујски, при што била формирана нова коалиција против Византија, пристапил кон еден нов курс на византиската надворешна политика. Тој повел преговори со папата за склучување на црковна унија. За таа цел папата Григориј X свикал собор во Лион на 6 јули 1274 година, на кој што [собор] византиските пратеници се одреле од шизмата. Михаил VIII мислел да го искористи овој собор за да ги уништи словенските цркви во Трново и Пеќ. За таа цел тој со хрисовул од 1272 година¹⁷² настојувал да ја воспостави Охридската архиепископија во границите што ги имала во 1020 година. Со тоа требало да се одземе правото на постоење на српската и бугарската црква. Неговите пратеници во Лион истакнале дека тие цркви се основани без согласност на папата во она време кога Грците во сојуз со Словените војувале против Латините и без секако право настојувале да се обнови старата Јустинијанова црква, кон која некогаш припаѓале и епархиите на дел од тогашна Србија и Бугарија.¹⁷³ Оваа црковна унија не му донела некои посебни успеси и придобивки на Михаил VIII.

Во 1282 година Михаил VIII умрел. Најголема корист во сојузот против Византија имале Србите. На чело на Србија стоел Стефан Урош II - Милутин.¹⁷⁴ Од негово време започнува непрекинат продор на Србите во Македонија.

Михаил VIII Палеолог бил последниот византиски император што го поседувал Пијанец (во свои раце). По неговата смрт Пијанец бил изгубен за Византија и таа повеќе не успеала да го врати под своја власт. Целиот период на владеењето на Михаил VIII Палеолог во Пијанец бил пропратен со чести воени акции што ги организираше Византија против Татарите и Бугарите, а потоа и против Србите.

II. ПИЈАНЕЦ ВО ВРЕМЕ НА СРПСКОТО ВЛАДЕЕЊЕ (1282-1355)

1. ~~ПАЛАНЕ НА~~ ПИЈАНЕЦ ПОД СРПСКА ВЛАСТ 1282 ГОДИНА ДО

БИТКАТА КАЈ ВЕЛБУЖД 1330 ГОДИНА

Со доаѓањето на власт на Милутин 1282 година во Србија започнува нов период во односите со Византија. Тој период е исполнет со непрекинати борби за превласт на Балканот. Во тие борби најмногу настрадала Македонија, која што нсушност била центар на овие настани.

Милутин ги започнал своите заплудувања кон Македонија по договор со Карло Анжујски, и заедно со сенастократот ^{SP} Јован Тесалиски навлегле во Македонија во пролетта 1282 година.¹⁷⁵ Српскиот крал го завзел Скопје, кое Византија го изгубила за секогаш.¹⁷⁶ Покрај Скопје, српските војски зазеле и повеќе блиски на него градови и области. Изворни податоци за тоа ни дава архиепископот Данило II кој вели: »... Милутин заповеда да се соберат сите негови војници и крвајќи се со сета своја сила, заминува за државата — во областите на грчкото царство, во соседните краишта, а тоа се овие што ќе ги кахам: прво ги заведе двата Полога со нивните градови и области, главниот град Скопје, потоа Овче Поле, Злетово и Пијанец. Овие сите земји ги презеде во почетокот на своето владеење и ги придаде кон државата на својата татковина... Смирувајќи ги сите места, тој ги испади сите овие што правеле протести и буни и пак се врати спечено во својата земја...«. ¹⁷⁷

Според овој податок Пијанец паднал под власт на Милутин истата 1282 година. Тоа се случило, како што може да се заклучи од изнесеното попоре, веднаш по неговото доаѓање на власт 1282 година. В. Мовин е на мислење дека тоа било во периодот меѓу »сицилијанската вечерна« — 31 март 1282 година и смртта на Михаил VIII Палеолог — 11

декември 1282 година. А бидејќи есента се вратил во својата татковина, тоа значи дека освојувањето на Пијанец заедно со Северна Македонија било извршено во пролетта и летото на 1282 година.¹⁷⁸

Михаил VIII Палеолог штом дознал за српските навлегувања се зафатил со организирање на противнапад и за враќање на изгубените територии. Овој негов намерен план не бил реализиран, бидејќи во екат на подготвките умрел на 11 декември 1282 година.¹⁷⁹ Милутин пак, користејќи се од новонастаната ситуација во Византија »навлегол длабоко во Источна Македонија и ја опустошил се до Серес и Крстопол. Потоа на враќање ги занел **Дедна** краевите: Пореч, Кичево и Дебар. Пограничната линија без склучен мир минувала северно од византиските тврдини Струмица, Просек, Прилеп, Охрид и Кроја«. ¹⁸⁰

Со овие српски освојувања Пијанец станал погранична **зона** на исток помеѓу Србија и Византија и бил организиран како **краиште**. Како таков тој бил изложен на секојдневни војувања за што сведочи и **што** што »за време на крал Милутин, во пограничните краеве, кои биле кон Струма итн., се војувало непрекинато. Се пробивала границата често и се одело се до Кавала и Света Гора«. ¹⁸¹

Краиште претставувала погранична област со која управувале власти - краишници. Нивна основна должност била да ја чуваат границата од навлегување на непријателски војски и разбојнички банди. ¹⁸² Во граничните појаси на местата погодни за навлегување имало камени или дрвени утврдувања или засоци и процеси, кои што лесно се затворале. ¹⁸³ Остатоци од такви **утврдувања** во Пијанец се видливи кај селата Габрово; Вирче (прекинатото Грдешинце); Град; Трабугиниште, Разлози и Источник (Браниград). ¹⁸⁴ Чувањето и заштитата на границата не било лесно

задача, особено од крајот на XIII век кога границата меѓу Србија и Византија постанала »летечка« и стално се преместувала.¹⁸⁵

Новиот византиски император Андроник II Палеолог (1282-1328 г.) неможејќи да се помири со губењето на Северна Македонија организирал воен поход против српската држава. Овој византиски противнапад го водел искусниот војсководач Михаил Гласаџ (1297 год.)¹⁸⁶, но и тој обид останал без резултат. Sprema младата словенска држава, истрошената Византија била немоќна. Тогаш Андроник II решил да се договори со Милутин на кого му понудил договор за мир и брак со сестра си Евдокија.¹⁸⁷ Евдокија одбила да појде за жена на Милутин, при што Андроник II пак се нашол во тешка положба. Единствен спас за ситуацијата и за смирување на Милутин, Андроник II нашол во својата петгодишна ќерка - Симонида, која што ја понудил за жена на Милутин.¹⁸⁸ По долги преговори, во прека со кои Теодор Метохит патувал петпати во Србија за што оставил ~~своје~~ »послание«¹⁸⁹ во пролетта 1299 година бил потпишан договор за мир и била прославена Милутиновата свадба со малата византиска принцеза.¹⁹⁰ Освоените земји и градови северно од линијата Охрид - Прилеп - Штип, Милутин ги задржал како мираз.¹⁹¹

Со тоа Византија и официјално ги признала овие места за изгубени. Така Милутин успеал да ја постигне својата главна цел, да ја освои и задржи Северна Македонија заедно со Пијанец. Тоа му го овозможила и слабата Византија, и зафатеноста на Бугарија со Монголите (1280-1292 год).¹⁹²

Границата помеѓу Византија и Србија на исток од Штип одела по вододелницата на реките Брегалница и Струмица т.е. по планината Плачковица, Голак, с. Тработивиште, Влаџина Планина и се спуштала до Струма негде кај с. Четирци, а оттаму по реката Струма

до Велбузд.¹⁹³ Така целата територија на Пијанец била опфатена во рамките на Милутиновата држава.

Во почетокот на XIV век на Запад оживеала идејата за обновување на Латинската империја. Главен иницијатор бил Карло Валоа, француски принц. За остварување на своите планови Карло Валоа во 1306 година склучил спогодба со Венецијанската Република. Кон овој сојуз пристапил и кралот Милутин, којшто ја продолжил својата политика на договорање со Запад за борба против Византија. Тој во март 1308 година испратил во Франција двајца пратеници: Марко Лукари од Дубровник и Трифун Михаиловик од Котор.¹⁹⁴ Во еден манастир кај Мелена, на 27 март 1308 година српските пратеници го потпишале договорот со Карло Валоа за поделба на византиска Македонија. Покрај другите одредби во договорот на крајот се набројуваат тврдините и земјите што му се отстапуваат на Милутин: »Прилеп до меѓата на тврдината Присек (Просек), Овче Поле до меѓата на тврдината Штип, земјата од Дибре до реката Махат (р. Маат во Албанија), областа Кичане до границата на Хокерија (црногорски предел на племето Кучи) и од тие области до кралството Славонија«. ¹⁹⁵

За да се потврди договорот, Карло Валоа со српските пратеници испратил своја делегација кај кралот Милутин за да се увери на лице место во кралската заклетва и во приходите на тврдините што ги држел Милутин. Милутин го потпишал договорот на 25 јули 1308 година во шаторите под местото »*Coliquetin*«. ¹⁹⁶

А. убичин смета дека »*Coliquetin*« се однесува на Голак или Гнилане, при што допушта можност Гнилане да е погрешно напишано. ¹⁹⁷ Планината Голак го заградува Пијанец од југозападната страна. По неа врвела и српско-византиската граница во времето на

Милутин. Од северната страна на Голак постојат остатоци од понеко средновековни манастири и цркви, а и од две градишта, едното во високиот дел на планината кај Стара Река - помало, и едно поголемо над самата река Брегалница. Второто градиште има многу повољна положба за одбрана и од него се гледа целиот Шијанец. На локалитетот се видливи траги од утврдување и остатоци од јужната кула. Утврдувањето било градено со вар, што значи дека имало важна улога. На мислење сум дека Милутин токму во наторите кај тоа градиште го потврдил договорот и не треба да се помислува дека Голикведин е погрешно напишано. Дотолку повеќе што при потпишувањето на договорот Милутин истакнува дека го држи градот Штип, кој што не е влезен во договорот и бара да биде дополнително внесен. Тоа не наведува на заклучок дека Милутин бил постојано ангажиран на исток и затоа се нашол под Голак.

Во прилог на оваа теза зборува и фактот што во близина на градиштето под Голак се наоѓа селиштето Котража¹⁹⁸ каде што во 1289 година кралицата Јелена потврдил на Дубровчаните поседување на лозја како што им потврдил нејзиниот син крај Урош.¹⁹⁹ Бидејќи меѓу српските пратеници еден бил Дубровчанец, тој сигурно бил запознаен со местото под Голак т.е. кај Котража каде што престојувал крај Милутин.

Исто така на самиот врв на планината Голак постои манастир Св. Пантелејмон, кој според кажувањата на месното население бил изграден за време на Милутин, а обновен во времето на Константин Дејанов.²⁰⁰ - *Бр. 100/1999*

Овој договор меѓу Карло Валое и крај Милутин никогаш не бил спроведен во дело бидејќи умрела Катежина Куртине, вестата 1303

година,²⁰¹ со што престанале претендентските аспирации на Карло Валоа кон цариградскиот престол.

Од 1308 година наваму настанил период на затишје на византиско-српската граница и таа не се менувала се до 1330 година. Причина за тоа било повторното помирување на Милутин со Византија 1313 год. како и опасноста за Византија што доаѓала од Исток, од Турците Османлии. Еден одред дури преминал на Балканот и »плачкале и ја пустошеле на најстрашен начин ромејската земја во Тракија«. ²⁰² Дали од овие турски нападувања бил засегнат и Пијанец не ни е познато. За прогонување на Турците, Андроник II побарал помош од зетот си Милутин кој што му испратил еден одред појници во истата 1313 година. ²⁰³ Благодарение на српската помош Византија успеала да ги победи Турците и припремено да се ослободи од нивните недела на европскиот дел на Византија. Од тој [?] момент до крајот на својот живот (1321 година) Милутин останал верен на својот дедо Андроник II. Со тоа и границата меѓу Византија и Србија не се менувала. Така Пијанец си останал погранична област меѓу Србија и Византија.

Милутин го задржал освоениот дел од Македонија благодарение на мудрата политика што ја водел. Тој особено внимавал на ^e нговиот однос кон македонскиот народ. »Народот, кој наоѓал единствена поткрепа на својата вера и обичаи во црквата ги фалел и длабоко ги почитувал оние владетели кои што биле штедри во даровите кон црквата и кој што ги сврзувале сите свои дела со верата и религиозниот живот на народот«. ²⁰⁴ Токму овој факт го имал пред себе Милутин, кој што ја соединил силата и истрината во едно и на тој начин успешно ја реализирал својата освојувачка политика. Прва задача во спроведувањето на освојувачката политика било да се придобие месното население на своја страна и да не се буни против

новите власти. Милутин го имал предвид фактот што Македонија долго време била под византиска власт и затоа правел разлика меѓу »српските земји« и »грчките земји« т.е. освоени византиски територии.²⁰⁵ На териториите одземени од Византија оставил да владеат истите обичаи прилагодувајќи ги на својата политика. За таа цел Милутин почнал да ги копира византиските императори и почнал да ги дарува црквите и манастирите со богати имоти. Зачувана е повелбата за манастирот Св. Георги Горг во Скопје од 1300 година,²⁰⁶ со која му подарил богати имоти, но од неа не се гледа дека подарил имоти во Пијанец.

Исто така Милутин презел и градежничка дејност, но од расположивите изворни податоци за Пијанец не ни е познато дека во тој дел изградил цркви.²⁰⁷ Покрај изградбата на цркви и манастири Милутин ги подарувал со богати подароци, нива, пасишта, сена, селишта, воденици, лозја, шуми и сл.²⁰⁸ Тоа кај месното население имало голем ефект особено кај она што се наоѓало на подарените имоти. Причината за задоволство, се состоела во тоа што подарените луѓе биле обезбедени со привилегии,²⁰⁹ а од друга страна, владетелот истапувал пред лицето на народот како заштитник на сиромасите и гладните.

Покрај придобивањето на обичното население Милутин успеал да ја придобие и воинствено расположената властела,²¹⁰ бидејќи и таа добивала имоти. Новоосвоените територии Милутин ги уредил по примерот на старата српска држава. Целата основна територија ја поделил на повеќе хуни.²¹¹ На чело на хупата Милутин си поставувал некој од неговата властела. За хуни, кнез хупски, судија хупски, станува збор и во грамотата на Св. Георги - Горг Скопски.²¹²

Во новоосвоените земји се затекнувале изнесени број на месни великаши, кои што пред тоа располагале со свои имоти и имале извесна власт, во претходниот период XI-XIII век, за кои имаме податоци во хитијата на Ј. Осоговоски и Гаврил Месновски.²¹³ Милутин ги примал во редовите на својата властела. Тоа го правел по принципот на склучување на бракови или по пат на заклетва за верно служење и потчинување. Тоа било важно за стабилноста на српската држава, од причина што месните достоинственици добро го поседувале менталитетот и проблемите на македонското население, па лесно можеле да го владеат и да го придобијат на страната на поновиот владетел. Системот на вазалитетот во истиот период се покажал успешен. Но, со тек на времето Милутин почнал се повеќе да зависи од својата властела за што соопштурува и Г. Метохит.²¹⁴ Властелата имала своја војска, која во нормални услови се приклучувала кон краалската војска и така ја исполнувала својата задача.²¹⁵

По се изгледа Пијанец бил опфатен во посебна хитија која што во времето на Милутин, поради допраничниот статус била уредена како краиште на чело со крважни војвода.²¹⁶ Кој стоел на чело на краиштето Пијанец во време на Милутин не ни е познато, но според подоцнежните настани, може да се заклучи дека тоа била Хреда особено при крајот на владеењето на Милутин.²¹⁷

Од припадници на административниот апарат во Пијанец во периодот на Милутин се споменуваат двајца судии и еден казнац. Нив ги споменува кралицата Јелена при потврдувањето на Дубровчани посед на лозја, којшто го извршила «на Котражи» 1289 година, во присуство на судиите Болеслав и Десислав и казнац Мрџан: «А ту бѣше судиѣ Болеславъ, казниць Мрџанъ судиѣ Десиславъ...»²¹⁸ За други управни органи и чиновници од времето на Милутин во Пијанец немаме директни

податоци, но тоа не значи дека не постоеле. Целосна слика за внатрешното уредување на српската држава во времето на Милутин дава неговата грамота на манастирот Св. Георги - Горг - Скопски од 1300 година.²¹⁹

Одредбите што се дадени во Милутиновата грамота се однесувале и на Пијанец.

Како бил во црковен поглед организиран Пијанец во периодот на владеењето на Милутин и кон која епархија потпаѓал не ни е познато. Како новоосвоена област стариот систем на црковна организација пропаднал, а новиот се уште не бил воспоставен. За тоа сведочи одредбата во грамотата на Душан од 1347 година, каде се вели дека ја катекнале Морозвижката епископија запустена одмина.²²⁰

За време на Милутиновиот син и наследник Стефан Урош III Дечански (1331-1334), јужната српска граница не се променила многу. Србија ги добила: крајот околу Штип и излегла на познатиот во средниот век град Просек на Вардар.²²¹ Во почетокот на владеењето на Стефан Дечански ситуацијата во Пијанец не била променета. До промени дошло во вториот дел од владеењето на Дечански, кога биле заострени односите со соседите. Тоа е период на внатрешни борби во Византија помеѓу Андроник II и внук му Андроник III Палеолог. Во таа борба за власт била замешана и Србија која ја поддржувала страната на Андроник II.²²²

Исто така во овој период се зајакнала и Бугарската држава, која што не била задоволна од српското проширување во Македонија. Со цел да се спротивстави на српското ширење, Бугарија склучила сојуз со претендентот на византискиот престол Андроник III,²²³ со што директно се свртеа против Србија. Договорот меѓу Андроник III и Михаило Шшиман бил склучен на 13 мај 1327 година,²²⁴

според кој »Михаило му ветил на императорот дека ќе го помага во неговата борба против дедо му стариот император, а Андроник III дека ќе го помага Михаило против кралот на Србија«. ²²⁵

Во оваа војна бил вовлечен и Пијанец како погранична област меѓу трите држави: Србија, Бугарија и Византија. Српската војска што требало да учествува на страната на Андроник III ја предводел искусниот војсководач Хрела. Но, Хрела не се впуштил во борба, бидејќи според неговото мислење требало да се зачува мирот. ²²⁶ Многумина угледни Византијци го наговарале Стефан Дечански да преземе акција, но тој по наговор на Хрела останал само набљудувач на настаните. Не одело многу на 24 мај 1328 година, Андроник III Палеолог ја презел власта во Цариград. ²²⁷

Веднаш по доаѓањето на власт Андроник III се зафатил да ја истисне Србија од Македонија. За таа цел тој уште во 1329 година навлегол во Македонија и ја ~~остранил~~ ^{228)? (Функцијата ведоснајќи)} српската опсада од градот Охрид. Во исто време се заостриле и односите со Бугарија. Причина за тоа било протерувањето на сестрата на Стефан Дечански - Ана од страна на Михаило. ²²⁹ Непријателствата помеѓу Србија и Бугарија отворено започнале уште во почетокот на 1330 година и тоа најпрвин на економско поле. ²³⁰

Погоден од тоа бугарскиот владетел се состанал уште двапати со Андроник III и решиле во летото 1330 година да ја нападнат Србија. За тоа тие подготвувале воен план според кој Србија требало да се нападне од **две** страни: Бугарија да нападне од север, а Андроник III од југ, така што ^{истакува Ничифор Тригора} »кралот нема да биде кадар да се бори на две страни и ќе биде ослабен со загубата на голема земја на двете страни«. ²³¹

По извршените подготовки, воените дејства завочнале во почетокот на летото. Најпрвин Андроник III навлегол во »...полего на Пелагонците каде што поставил логор и чекал вест за тоа како се одвива Михаиловиот напад на Србија, од другата страна, за да може тогаш да презеде што смета дека треба«. ²³²

Србија во тој момент не била спремна за војна на два фронта и се обидела по пат на преговори да се смири со Бугарија, но тие обиди завршиле неуспешно. ²³³ По неуспешните преговори Србија одлучила првин да тргне против Бугарија, преку своите извидници Стефан Дечански дознал дека Михаил тргнал од Видин и преку Софија во долината на Струма«. Бугарската војска стигнала на Струма и се улогорила кај градот Землен, во правичната област на Пијанец, над кој се надвиснала нова воена опасност. ²³⁴

За правецот на движењето на српската војска поединости дава само биографот на Стефан Дечански. ²³⁵ Кога дознал за местото на логорувањето на бугарската војска, српскиот крај тргнал во пресрет, задржувајќи се во манастирот Св. Георги во Нагоричани и на гробот на Св. Јоаким Сарандапорски (Осоговски) и со брз марш стигнал и се улогорил на реката Каменча, ^{која} во долниот тек се нарекува Слокомтинц (денешна р. Каменица) која што го дели Кустендилското Поле од Пијанец. ²³⁶

Стефан Дечански, сакајќи да добие во време, бидејќи доа од неговата власта да се одредите задолжително, покренал иницијатива за преговори. ²³⁷ Во последните денови на јули 1330 година на изворите на Струма, северно од Велбужд, стоеле улогорени српската и бугарската војска, подготвени со оружје да го решат прашањето за власта во Македонија, и прашањето за препашта на Србија или Бугарија на Балканскиот Полуостров.

Во поглед на местото на одигрување на битката имаме различни податоци. Никифор Грегора не го наведува местото на битката, а неговиот современик Ј. Кантакузен вели дека логорот на бугарскиот цар бил кај Велбужд.²³⁸

Велбужд како место каде се одиграла битката го наведуваат Стефан Дечански ~~и~~ во Дечанската хрисовула ~~и Душан~~ но автобиографските кажувања во Душановиот Законик.²³⁹ Продолжувачот на Данило, како место на битката го наведува градот Земли.²⁴⁰ Разликата во податоците лесно може да се разбере ако се има предвид дека битката се одиграла на просторот помеѓу Велбужд и Земли, по граничните предели кон Пијанец.

Што се однесува до девет на битката исто така имаме различни податоци: Н. Грегора не го наведува.²⁴¹ Точниот датум на битката го дава автобиографскиот податок во Дечанската хрисовула (28 јули 6828 г.) и зборовите покрај Душановиот Законик (27 јули во 6 часот)²⁴² во сабота, кој одговара на 28 јули 1330 година. На тој ден на границата помеѓу Пијанец, Кустендилското Поле и областа Каменица (Кустендилска Каменица) се одиграла познатата Велбуждска битка.²⁴³ Во битката бугарската војска била разбиена, а Михаило бил убиен. За жестокоста на битката сведочи и податокот што ни го дава продолжувачот на Данило, кој што вели дека поради силното крвопролевање »реката Струма целата се изменила во крв« т.е. потекла крвава. Изгинати имало толку многу што останале непогребани.²⁴⁴

Битката кај Велбужд имала голем одраз и на Пијанец, бидејќи дел од српската војска поминала преку него, кој што бил во составот на српската држава. Не е исклучена можноста во битката да учествувале и војски собрани од Пијанец. Тој бил мета и на

бугарските војски кои што се улогориле во непосредна близина и постојано плачкосувале. Оваа битка се одиграла во непосредна близина на Пијанец и тој бил директно засегнат од неа. Битката имала далекусежни последици не само за историјата на Пијанец, туку и за историјата на Македонија. Оваа битка го отворила патот за наложување на српската хегемонија во Македонија. По оваа битка бил ликвидиран главниот конкурент на Србија - Бугарија, а Византија иако задржала дел од Македонија, сепак растргната од внатрешните борби не можела да се спротивстави на засилената српска држава. За тоа во право е Ст. Станојевик кога вели дека »без победата кај Велбужд не би биле ни Брегалница ниту Добро Поле«. ²⁴⁵

Само неколку месеци по Велбуждската битка српските војски ги зазеле градовите: Велес, Штип, Чрешче, Добрун ²⁴⁶ со областите. За тоа соопштува архиепископот Данило кога известува дека »на господинот крал му се предале градовите чии што имиња се: град славен Велес, град Просек, град Штип, град Чрешче, град Добрун...« ²⁴⁷

Наспроти овие провирувања, воинствено расположените дворјани незадоволни од попустливата политика на Стефан Дечански спрема поразените Бугари, го отстраниле од власта и за нов крал го прогласиле син му Душан. Крунисувањето на Стефан Душан за крал било извршено на 8 септември 1331 година. ²⁴⁸ Душан се истакнал во битката кај Велбужд каде што стоел на чело на едното крило на војската. ²⁴⁹

№2
ПИЈАНЕЦ ВО ВРЕМЕ ВЛАДЕЕЊЕТО НА СТЕФАН ДУШАН (1331-1355)

Со самото доаѓање на власт, Стефан Душан се зафатил со реализирање на политиката што му ја наметнале оние сили што го довеле на власт. Уште истата 1331 година Душан повел војна против Византија, која траела се до 1334 година, кога бил склучен мирен договор, меѓу Византија и Србија. Според овој договор Србија ги задржала за себе некои од градовите во Македонија, меѓу кои: Охрид, Прилеп, Струмица и др.²⁵⁰ Овој договор бил склучен на 26 август 1334 година близу Солун.²⁵¹ Српско-византиската граница се движела јужно од Леш-Пилот - Охрид - Струмица - Мелник и излегувала на Струма.²⁵²

Оваа византиско-српска војна имала голем одраз и во Пијанец. Имено, тој како погранична област уште пред војната бил претворен во објект за организирање на воени акции во неосвоените македонски области. По склучениот договор за мир Пијанец го изгубил статусот на погранично подрачје (краиште), таков статус отсега добила Струмичката област.²⁵³

Од друга страна биле нормализирани српско-бугарските односи и на североисточната граница на Пијанец завладеал мир.²⁵⁴

Српските завладувања во Македонија биле заокружени со освојувањето на Срез 1345 година²⁵⁵. Некои научници сметаат дека уште во таа иста 1345 година во ноември (можеби на Св. Архангел и Михаил Гаврил) како крсно име на Немањикиџе е прогласено српско-грчкото царство²⁵⁶. Наредната година во пролетта на 16 април (Велигден) 1346 година во Скопје бил прогласен патријархот на Србија, а тој свечено во присуство на Трновскиот патријарх и Охридскиот архиепископ го крунисал Душан за цар.²⁵⁷ Со овој чин Србија прераснала во царство.

На внатрешен план Душан ја продолжил политиката што ја започнал уште Милутин и татко му Стефан Дечански. Со цел да ги задоволи апетите на оние што го донеле на власт Душан раздавал богати привилегии како на црквата, така и на световните феудалци. Оваа тактика за време на неговите претходници се покажала како успешен, но во времето на Душан одделни феудалци толку зајакнале што почнале да не се потчинуваат на неговите наредби и се осамостојувале во своите области. Тие почнале да владеат независно од централната власт или пак преминувале на страната на Византија. Прв во низот на самостојни владетели во Македонија бил Хреља²⁵⁸.

3. ПИЈАНЕЦ ПОД ВЛАСТА НА САМОСТОЈНИОТ ФЕУДАЛЕН ВЛАДЕТЕЛ ХРЕЉА (1336-1343)

Хреља на историската сцена, според расположивите извори се појавил 1328 година. Во таа година го споменуваат Н. Грегора²⁵⁹ и Ј. Кантакузин²⁶⁰ како војсководач на српската војска што требало да му помогне на Андроник II Палеолог во граѓанската војна со синук му. Хреља предводел војска од »12 тагми«²⁶¹ но таа војска не стапила во дејство, бидејќи така проценил Хреља и сметал дека треба да се зачува мирот.²⁶² Кралот Стефан Дечански го послушал советот на Хреља и ја напуштил замислата да војува против императорот, но останале во ист табор (со Хреља).²⁶³

Што се однесува до потеклото на Хреља во науката владеат различни мислења, дека е дојден од Запад²⁶⁴ т.е. дека е Србин. Приврзаниците на ова тврдење ги земаат податоците од византиските извори. Спорд Н. Грегора »Хреља бил најугледен војсководач на српскиот крал«²⁶⁵ (С. Дечански), а според Кантакузин »Хреља го сметале меѓу достоинствениците (племството - *εὐπρόστυλοι*) на Трибалиите прв по јунаштво и воено искуство«²⁶⁵. Но, тоа што бил најпознат по храброста и по јунаштво меѓу српските велможи не значи дека бил Србин. Овие податоци треба да се разберат дека Хреља во тој момент бил во служба на српскиот крал - т.е. потчинет. Српските владетели во својата свита примале и зуре од месното население, кои со заклетва се обврзувале дека верно ќе му служат на кралот. Тие иако не биле Срби, од византиските автори биле сметани како припадници на српската властела. Токму еден од таквите владетели бил и Хреља, кој што најверојатно пристаял кон српската властела уште во времето на Милутин и добил должност краишки војвода²⁶⁷ т.е. управник на краиштите, во случајот с. Пијанец со средниот ток на

Брегалница.²⁶⁸ Како краишки појвода Хрела со својата појска учествувал на страната на Милутин во походите за освојување на византиските владенија во Македонија, а некои сметаат дека учествувал и во битката кај Велбухд 1330 година.²⁶⁹ Ова перово, мошно потекло од македонското население се поткрепува и со фактот што по отцепувањето од српската власт тој настојувал да ја утврди својата власт во Источна Македонија на територијата ^{што} се протегала меѓу тврдините Штип, Струмица, Мелник и Стоб, на тремеѓето меѓу Србија, Византија и Бугарија.²⁷⁰ На овие простори Хрела го изградил и манастирот Св. Јован Рилски,²⁷¹ како и црквата Св. Архангел во Штип.²⁷² Во прилог на тоа зборува и фактот што постојано настојувал да се зближи со Византија за борба против Душан, што ќе рече дека тој од порано им бил познат на Византија, а исто така учествувал во преговорите меѓу Византија и Србија во Серез 1328 година²⁷³. Додека бил во служба на кралот Стефан Дечански, тој за секоја акција што требало да се преземе на територијата на Источна Македонија го консултирал за совет Хрела.²⁷⁴ Секако Дечански ја имал во преден план улогата на Хрела на овој македонски простор, кој што одлично го познавал и можел да просудува кога е најдобро да се војува со Византија. Тоа свое искуство Хрела можел да го стекне во своите секојдневни контакти со Византија уште од детските години, а никако не како дојденец од Запад. ^{Народна легенда} Овој факт ни дава за прано да сметаме дека Хрела потекнувал од месното македонско население од крајевите околу Брегалница.

Додека бил жив Стефан Дечански, Хрела останал верен на српскиот двор. Се поставува прашањето: кои биле причините за неговото отцепување? По ова прашање истражувачите немаат исто мислење. Едни мислат дека причината била во тоа што Хрела не се

согласувањ со насилното доаѓање на Душан на власт, ²⁷⁵ и дека се одметнал веднаш по тој чин.²⁷⁶ Ова гледиште не може да се прифати бидејќи на состанокот во Радовиш меѓу Душан и Андроник III 1336 година присуствувал и Хреља.²⁷⁷

Со сигурност се знае дека Хреља се одметнал од Душан уште додека бил жив Андроник III, пред 1341 година, а по неговата смрт Хреља го среќаваме во онаа група великаши што сакаат да му пристапат на Ј. Кантакузин. ²⁷⁸ За тоа соопштува самиот Кантакузин, кога вели: »... и Хреља, кој од порано бил пребегнат од Трибалите кај царот Андроник, се предал со 1.000 војници и со три градови... и испратил пратеници објавувајќи дека поимнува на негово страна«. ²⁷⁹ Врз база на овој податок се заклучува дека Хреља тогаш бил познат владетел во Источна Македонија на просторот меѓу Штип, Струмица, Мелник и Стоб, во кој што простор влегувал и Пијанец.

Од овој податок, исто така се гледа дека Хреља во оден момент го напуштил Душан и пристапил на византискиот император Андроник III. Кога го сторил тоа може да се заклучи од датирањето на една Душанова повелба дадена на Хиландар, со која се потврдува црквата Св. Архангел во Штип, поранешен дар на протосе^вастот Хреља.²⁸¹ Тоа значи дека Хреља како протосе^васт 1336 година уште бил во служба на Стефан Душан, а со тоа отпаѓа тезата дека тој се одделил од Душан во 1335 година.²⁸² Од последната година на владеењето на Андроник III Палеолог потекнува недатирана повелба на Хиландар со потврда на посед^ете на Св. Архангел Михаи^л во Штип, дар на великиот доместик Стефан Хреља, кој е наречен и царев дворјанин.²⁸³

Податоците на Ј. Кантакузин усогласени со другите современи извори покажуваат дека Хреља го напуштил српскиот крај и

преминал кај Андроник III Палеолог, што според зборовите на М. Диниќ било »прв предзнак на времето кое ќе настани после смртта на Душан«. ²⁸⁴ Тоа истото го согледал и Е. Наумов ~~не~~повикувајќи се на јасно изнесената забелешка на Диниќ. ²⁸⁵

Од сето досега речено може да се заклучи дека Хреља се осамостоил од српската централна власт во периодот од 1336 година до 1341 година.

Во периодот на осамостојувањето Хреља располагал со 1.000 војници распоредени во три баштински града. ²⁸⁶ Ј. Кантакузин директно кажува дека Хреља располагал со значајна оружана сила: »... Се предал со 1.000 војника и со три града... поседува големо богатство и располагајќи со доста силна војска... Му советувал на Кантакузин да се сврти повеќе кон Запад, бидејќи оттука е на изглед не мала корист«. ²⁸⁷ Токму затоа Хреља можел да прави планови за учество во итотуку започнатата војна што ја зафатила Византија. За периодот на средниот век војска од 1.000 војници и три утврдени града сепак преставувала значајна сила.

Се поставува прашањето: кои византиски градови Хреља ги предал на Андроник III Палеолог и каде се простирала територијата на која Хреља создал своја независна држава? К. Иречек во тие градови ја вбројува и Струмица, која како Хрељин посед ја наведува И. Н. Грегор. ²⁸⁸ И. Дујчев смета дека Хреља ја владеел областа од Струмица, Штип и Рила. ²⁸⁹ С. Новаковиќ, пак, ја сместува Хрељината територија по средината на Струма. ²⁹⁰ Г. Шкриваниќ неодредено констатира дека се работи за Хрељини баштински градови, кои што ги добил од српскиот владетел. ²⁹¹ М. Диниќ се сомнева во податоците за Хрељиното предавање на градовите на Византија. ²⁹² Струмица како средиште на Хрељината територија ја наведува и Б. Панов, при што смета дека неговата територија се простирала од Штип се до Серез и Амфипол. ²⁹³

Од сето горе изнесено може да се заклучи дека Хрела го владеел и Пијанец кој се наоѓа меѓу Штип и Рила. Т. Томоски вели дека Хрела имал имоти во новосвоените предели од Византија, посебно во Штип, Лакавица, Струмичко, Мелничко и во долината на Струма, т.е. на троеѓето меѓу Србија, Византија и Бугарија.²⁹⁴

Ако се земе во предвид фактот што Хрела ја изградил црквата Св. Архангел во Штип како и црквата и кулата во Рилскиот манастир, може да заклучиме дека Хрела бил господар на целата оваа територија од Штип, Струмица, Мелник, Рилски Манастир, Стоб (на Рила) и Пијанец. Можеби во моментот кога се одметнал од српската централна власт не ја владеел целата таа територија, но факт е дека неговата почетничка кариера се врзува за Брегалница и Штип. Како се ширела српската држава, се ширела и неговата територија, пред се благодарение на угледот и поверението што го уживал на српскиот двор. Не е исклучена можноста 1341 година дел од неговите територии, западно од Штип, да му биле доделени на другиот великан Ј. Оливер, кој што во таа година »*вбъдръхену вбластию всею Шчепольскою ... хорѣ Злетовцѣи*«. ²⁹⁵ и истата година ја подарил својата задужбина во Лесново со имоти во Штип.²⁹⁶ Другите делови од својата територија ги задржал до крајот на својот живот, а трите града што се споменуваат секако се Струмица, Мелник и Стоб на Рила.

По смртта на Андроник III Палеолог 1341 година Хрела извесно време останал самостоен господар, но откако во Византија избила граѓанската војна и Ј. Кантакузин, како претендент на цариградскиот престол, избегал во Димотика, Хрела користејќи се со познанството ^{на} Ј. Кантакузин, решил да му се придружи и да му понуди

помош во борбата за престолот. Преговорите започнале пролетта 1342 година и се однесувале околу освојувањето на Мелник.²⁹⁷

Хреља додека се наоѓал во служба на српскиот крал бил »краински војвода«, а потоа носел достоинство »протосенаст«, што се гледа и од Повелбата на Стефан Душан на Хиландар (1336 година), со која ги потврдува поседите на црквата Св. Архангел во Штип.²⁹⁸

Податоците од современите извори покажуваат дека Хреља напредувал во поглед на титулите. Во хрисовулата на Андроник III Палеолог на манастирот Хиландар (1340-41) се потврда на поседите на црквата Св. Архангел во Штип, се спомнува Хреља како »велик домместик« и »царев дворанин«. Овој чин Хреља го добил од А. III Палеолог, како награда за преминувањето на неговата страна.²⁹⁹ М. Диниќ смета дека оваа титула има »чисто почесен карактер«³⁰⁰

Животниот пат Хреља го завршил со високата титула »кесар«, споменатата во надгробниот натпис во неговата кадухбина Рилскиот манастир³⁰¹, и во житието на Св. Јован Рилски.³⁰²

Од се што е кажано за Хреља може да заклучиме дека до крајот на 30-тите години на XIV век Хреља бил во служба на српските кралени, а тогаш пристапил на византискиот император Андроник III Палеолог. Потоа за време на граѓанската војна во Византија пристапил на Ј. Кантакузин, што ќе рече дека постојано подел лавирачка политика. На оваа своја политика Хреља останал доследен до крајот на својот живот. Неговата смрт некои ја поврзуваат со политички заговор од страна на Душан, кој што неможел да ја поднесува таквата Хрелина политика.³⁰³

Како година на смртта на Хреља е забележана 1343 година, на неговата надгробна плоча »С. Ѡ. Ѣ, Ѣ (6851 год.), месец декември 27 ден.³⁰⁴ Во прилог на тоа зборува и податокот на натписот над

вратата на денешната црква во рилскиот манастир, каде што стои дека првата црква ја подигнал Хрепа, »в'лѣто хрѣтово 1343«. ³⁰⁵

По смртта на Хрепа целата негова област со градовите ги зазела српската војска. Со тоа на територијата на Пијанец била затв~~р~~дена српската власт.

4. ПИЈАНЕЦ ПОД ВЛАСТА НА ФЕУДАЛНИОТ ГОСПОДАР ЈОВАН ОЛИВЕР

(1343-1355)

Уште додека бил жив Хрепа во соседните области на запад од Пијанец - Злетово и Овче Поле владеел моќниот феудален владетел Јован Оливер. ³⁰⁶ Тој бил еден од оние феудалци што Душан ги привлекол на своја страна по пат на роднински врски. Ј. Оливер се оженил за удолицата на С. Дечански, Ана - Марија. Како роднина на Душан, Ј. Оливер станал еден од најсилените негови владетели.

Кариерата на Ј. Оливер може да се следи од 1336 год. до 1355 година. За неговата личност се зачувани современи ^{подготви} ~~извори~~ пред се во грамотите што ги издал на црквата Св. Димитриј во Кочани 1336/7 година [?] ³⁰⁷ и на манастирот во Лесново ³⁰⁸, како и во ктиторскиот натпис ³⁰⁹ во истиот манастир. Името на Ј. Оливер е забележано и во хитието на Св. Гаврил Лесновски ³¹⁰, како и во еден пролог од 1342 година ³¹¹. Од современите ^{наративни} ~~извори~~ за Ј. Оливер известуваат и Ј. Кантакузин ³¹² и Н. Грегора. ³¹³

Врз база на расположивите извори може да се заклучи дека Ј. Оливер добро напредува во својата [?] кариера, почнувајќи од начелник т.е. командант на колнената војска, стасал до титулата деспот со која се јавува на залезот од кариерата. Почетокот на кариерата и издигнувањето на Ј. Оливер се врзува за преговорите на Андроник III и Душан (1334 и 1336 година). ³¹⁴

Повелбата од 7 декември 1336/7 година издадена на црквата Св. Димитрија во Кочани, Ј. Оливер ја потпишал како »велики слуга све српске земље и поморске«³¹⁵. Во натписот од манастирот Лесново (1341 година се споменува » велики војвода Ј. Оливер со сопругата Ана Марија и синот Крајко«³¹⁶ Како »велики војвода« се наведува и во ктиторскиот натпис од Лесново³¹⁷ и во еден минеј од 1342 година пишуван во деновите на крал Стефан, а по заповед на »велики војвода Ј. Оливер«.³¹⁸ На монограмот во кубето на припратата на црквата на манастирот Лесново, Ј. Оливер е наведен како »севастократор« заедно со сопругата Ана Марија.³¹⁹ Со титулата : деспот Ј. Оливер ирипат се споменува во Повелбата на цар Душан на манастирот Лесново³²⁰, каде што стои: »и подари деспот царства ми...«³²¹

Освен Ј. Оливер и жена му Ана - Марија во изводите се споменуваат и нивните деца: Даница, Крајко, Дамјан, Видослав, Дабихив, Гусин и Оливер.³²²

Во поглед на местоположбата на имотите на Ј. Оливер во науката се искажани различни гледишта.³²² Во 1341 година Ј. Оливер го држел крајот околу Кочани,³²⁴ а 1342 година, на таа област го придодал и Овче Поле.^{Според М. Пазловски} Во времето на Душан во »Малешеву управувал неговиот војвода Јован Оливер«.³²⁵ Во расправата за поседите на Ј. Оливер треба да се земе во предвид и претпоставката дека областа помеѓу Струма и Вардар имала посебен статус во средновековната српска држава. Според Г. Стричевик »таа била еден вид деспотат, територија која е давана на управа на деспотик«.³²⁶ Дека Оливер ги држел »териториите во средниот тек на Брегалница со Злетово, Мородвизд и Пијанец« се изјаснил и Т. Томоски.³²⁷ За тоа дека Ј.Оливер имал имоти во Пијанец сведочи и грамотата на Душан од 1347 година³²⁸ за формирање на Злетовската епископија, во која се

наведува дека Ј. Оливер приложил имоти »вѣше светаго Илиѣ Дола и други стѣпѣ...«. ³²⁹ Овие имоти се наоѓале во атарот на с. Илиово кое го добило името по црквата Св. Илија. Селото се наоѓало во месноста »Селиште« до Брегалница, каде што има траги од разурнатата црква и стари гробови. ³³⁰ Илиев Дол е долот што слегува од Родак, поминува меѓу селата Бигла, Турија и Илиово и се влева во Брегалница точно до местото »Селиште«. Денес тој дол се вика Туришница, според истоименото село од кое што извира. ³³¹ Овие имоти Ј. Оливер по се изгледа ги добил по смртта на Хрела.

Јован Оливер бил доста богат феудалец. Тоа може да се заклучи и од вестите на Ј. Кантакузин за средбата во 1342 година кога го прифатил со придружбата (2.000 војници) и ги одвел во својот двор, каде ги гостел три дена. ³³² Ј. Кантакузин наведува и тоа дека Душан имал 24 највлијателни велможи, меѓу кои бил Ј. Оливер, најмоќен велможа. ³³³ За богатството на Ј. Оливер сведочи и издањето на Лесновскиот манастир, ³³⁴ кој што го подарил со многу имоти, лозја, воденици, цркви и сл. ³³⁵ Во врска со тоа во еден напис се вели: »Великии војвода Оливеръ созда ис темелиа и свършииъ и пописа и всакими добротами украсивъ, свсуды златыми и сребрѣнцми, покона великиѣ иконѣ сребромъ и златомъ, накоже кствъ въ по домъ Божи оукрашати, поданъ села и метохии и панища и диваде и планине«. ³³⁶

За да се изгради еден манастир и ^{сврбди} украси со саккви садови, со икони оковани во сребро и злато, навистина требало да се има големо богатство. Токму тоа го имал Оливер, за што сведочи и приведениот напис.

Извор на богатството биле рудниците Злетово - Саса, што се наоѓале на територијата на неговиот имот, а во кои работеле прочуените средновековни рудари Саси. Покрај тоа, Ј. Оливер,

собирал приходи и од потчинетото македонско население кое му доставувало: »соке, перперак, пис, димнина, пришлата, поклон царски, десеток од жито и вино, како и »всакого десетка жипаго« (овци, свињи, пчели), тревнина, наметок - свински и овчи, приселица, псар и герекар и позоб«. ³³⁷ За овие даноци податоци содржи Думановата грамота за имотите на Лесновскиот Манастир од 1347 година со која се ослободуваат зависните луѓе на Епархијата од сите овие даноци. Тој пак значи дека другите зависни луѓе што не живееле на Епархиските имоти сите тие даноци биле должни да ги доставуваат. Исти податоци за тоа среќаваме и во грамотата на Ј. Оливер за црквата Св. Димитрија во Кочани ³³⁸ каде што стои одлука за слободно населување на земјата што и припаѓа на споменатата црква според »законот црковен«, со имунитетни права да бидат ослободени од сите »работь господства ми«, и од сите »поданоци« кралеви и Оливероли, и да им ~~не~~ ~~узима~~ ~~никии~~ ~~подань~~ ~~къ~~ ~~ни~~ ~~кравевь~~ ~~ни~~ ~~мои~~«. ³³⁹ Посебно се истакнува ослободувањето од »позоб, душегубие (вражда) и од сите работи - орание, копане и понос«. ³⁴⁰

Самата одредба во грамотата укажува на тоа дека сите посочени даноци и обврски зависното население било должно да ги доставува на владетелот. Токму затоа Ј. Оливер, за да ги заштити »црковните луѓе« внел таква одредба во грамотата.

Ј. Оливер имал и црква и во Пијанец, во с. Град, која ја опишува Ј. Павловиќ. Тој меѓудругото вели дека: »На градската црква, околу западните и северните врати има многу украси, какви нигде повеќе не сум видел во таа околија. Околу надворешните врати има разнобоен делкан камен, на кој има релефно изработена лоза со ѕвездасти цветови. Над вратата и од страна до нив има икони и други украси (релефно изработени елени и разни човечки икони по вид на

кукли). Кај западната врта, од десната страна е изработен Св. Ѓорѓи на коњ, каде убива змија. На тој камен има натпис кој што не може да се прочита. Над Св. Ѓорѓи, на друг камен (кој е втиснат) рељешно многу убаво е изработен двоглав бел орел,³⁴¹ се мисли дека ова е Оливерова задухбина.

Ј. Оливер имал и свои властели, за кои станува збор и во неговите грамоти за црквата Св. Димитри во Кочани и за Лесновскиот манастир.³⁴² Во имунитетните одредби се забранува мешање »во областа« за сите »владалци« крајски и Оливерови »... и да нема области никии владалџи господина ми краља ни мои...»,³⁴³ со посебно посочување на севастот, кнезот, прахторот и останатите потчинети власти: »ни севас ни кнезџ, ни прахторџ, ни царџ ни ини кто иже подџ властиию«. ³⁴⁴

За потчинет властелин на Ј. Оливер станува збор и во грамотата на Душан за Злетовската епархија од 1347 година во која подарува имоти во Пијанец, меѓу кои се наоѓа »стоиц погоре кој што Ѓурен го држел со вложина«. ³⁴⁵

Од овие податоци може да се заклучи, дека Ј. Оливер навистина бил моќен и богат феудалец, со богати имоти и високи приходи. Сето тоа му овозможило постепено да се осамостојува од централната власт и да владее самостојно. Тоа се гледа и од одредбата во Душановата грамота за формирање на Злетовската епископија, каде што стои дека без согласност на Ј. Оливер не можел да се постави епископ.³⁴⁶ Оваа одредба се темели на ктиторското право на Ј. Оливер. Тој како ктитор на манастирот имал право да се меша во поставувањето на епископот. Тоа дури било предмет на расправа и на Соборот во Скопје, *кога била донесена грамотата.*

Соборот во договор со патријархот, архиепископот, митрополитите и епископите одлучиле да не се поставува епископ без договор и без согласност на ктиторот.³⁴⁷

Во истата повелба се наоѓа уште една одредба што зборува за сè понагласената самостојност на Ј.Оливер, од што се плашел и самиот цар Душан, па морал да ја даде оваа одредба: "Ако се случи деспот Оливер да се огреши кон моето царство и престолот српски, или по него чедата негови тие сами да се "педепсоујот".³⁴⁸ Најверојатно Душан ја имал пред вид постапката на Хреља-претходниот владетел на овие простори, па такво нешто очекувал и од Ј.Оливер. Тоа пак не наведува на заклучок, дека овие двајца владетели биле едноплеменници т.е. од потчинетото македонско население.

Плашливоста на Стефан Душан подоцна се остварила. По неговата смрт Оливер владеел независно и бил самостоен господар на Овче Поле и околните области во кои биле познатите градови: Велес, Тити и Кратово.³⁴⁹

До кога Ј.Оливер владеел како независен деспот не се знае точно, но од 1355 год. понатаму тој не се споменува, што значи дека умрел набргу по цар Душан, неговата област била приклучена кон државата на Дејановите наследници.

Во текот на своето владеење Ј.Оливер издавал повелби, ковал свои монети, имал свои вазали (властелички). Од негово време се зачувале три вида на сребрени монети со двоглав орел на едната страна, како симбол на деспотската власт, а на другата страна натпис "цар Душан" или "Урош". Најмладата серија е без таа формула, што се зема како пример за осамостојувањето на Ј.Оливер.³⁵¹

Фактот дека Ј.Оливер ковал свои монети, имал право да издава повелби, да подарува имоти и сл., зборува за неговата голема самостојност уште во времето кога бил жив Стефан Душан. Од друга

страна тоа ги отцртува приликите ~~што владееле~~ во внатрешното уредување на српската држава, кои што особено се изразиле по смртта на Душан, кога феудалците од родот на Ј.Оливер, располагајќи со многу права се чувствувале како вистински господари на својата земја и одбиле да се потчинуваат на централната власт.

Брегалничкиот дел на Пијанец останал под власта на Ј.Оливер до крајот на неговото владеење. Имотите што ги подарил на Лесновскиот манастир останале не нарушени се до 1381 год., кога Н.Дејанов ги подарил ~~и~~ заедно со манастирот на Хиландар.³⁵² Тоа зборува дека црковните имоти не биле одземени, туку биле почитувани даровните одредби на Ј.Оливер.

5. ОПШТЕСТВЕНО-ЕКОНОМСКИ ПРИЛИКИ ВО ПИЈАНЕЦ ВО ПЕРИОДОТ
1331-1355 ГОДИНА

Во периодот на владеењето на Стефан Душан, Пијанец бил опфатен од новата црковна реорганизација. Оваа реорганизација била предизвикана од проширувањето на српската држава што настанала во периодот од 1332 до 1345 година. По завршувањето на воените акции, Душан се зафатил со внатрешното уредување на државата.

За разрешување на прашањата во врска со организирањето на власта во новите територии бил свикан Собор во 1346 година, од страна на ~~крај~~ Душан. Соборот бил одржан во Скопје на 16 април 1346 година (Велигден)³⁵³. На овој Собор покрај српското духовништво на чело со архиепископот Јоаникиџе II, учествувал и Охридскиот архиепископ Никола со синодот, како и Трновскиот патријарх Симеон со синодот. По желба на Душан, двајцата поглавари на автокефалните цркви, Охридскиот архиепископ и Трновскиот патријарх го прогласил Јоаникиџе II за патријарх на Србија, а потоа го крунисале заедно Душан за цар, жена му за царица, а синот Урош за крал. Во случајов Охридскиот архиепископ во отсуство на цариградскиот патријарх ја имал улогата на вселенски патријарх³⁵⁴. На овој Собор била извршена црковна реорганизација. Пеќката архиепископија ја издигнале во ранг на патријаршија, епископите во ранг на митрополии, во кој ранг на прво место била ставена Скопската со седиште во црквата Св. Богородица Троеручица, а биле основани и нови епископии. За оваа реорганизација се зборува во повелбата на Душан за новоформираната Злетовска епископија по која се вели: »како подвигохъ самъ краиѣвъ ѿскѣи на царѣство, и архі-епископиѣ на патријаршѣство, и епископиѣ на митрополитѣства; такожде и подвигосмо всеуѣстноюю Скопию, уѣстнаго и славнаго града Скопиѣ

Тро~~ероу~~уицоу, на прв вопр~~ѣ~~ столноу митрополию...³⁵⁵. Потоа му понудиле на деспот Оливер да даде согласност да го осветат во Лесново и да го подигнат од игуменија манастирот во епископство (ѿ Игумение на епископство)³⁵⁶. Оваа нова Епископија била потчинета на Скопската митрополија: »да не въ областъ и въ~~ѣ~~помень прввопр~~ѣ~~столны~~ѣ~~ митрополи~~ѣ~~ тро~~ероу~~уице славнаго града Скопиа«³⁵⁷.

Во рамките на Злетовско-Брегалничката епископија влегла и територијата на Пијанец. Тоа се заклучува од самата повелба за формирањето на Епископијата, каде покрај другото се наведуваат и имотите во Пијанец што ѝ биле подарени на Епископијата³⁵⁸. Овие имоти се состоеле од две села и едно селиште со многу поединечни ниви, полиња, воденици, лозја и друг. властелински објекти во тие области »сѐ до над Царево Село кое и тогаш се викало така«³⁵⁹.

По набројувањето на имотите во Злетовската област и црквата во Штип, цар Душан продолжува со набројување на имотите во Пијанец. Тој дел од повелбата гласи: »И уште приложи моето свето царство на Злетовската епископија на Светиот Архангел во Пијанец црква Св. Никола со село и со лозје (виноград) и со воденица и со луг (лоугонь). И земја столп (стѣлъ), почнувајќи од Св. Никола до лугот и над лугот околу брест. Лака (лоука) до латот што преминува од Царево Село и над Цареви Води по трапу. Нива и столп во Колакинин Дол, над брестот и на Олешев Дол столп од двете страни на патот. И тука над патот друга нива, а во Црквенец во Могилец четири парчиња (комати) земја. И Небрадова лака (лоука) под Царево Село, и селиште Котраха и на Драмче~~ѣ~~нива на Бор~~ѣ~~е. И спроти Св. Илија над патот што оди за Драмче~~ѣ~~нива. И во Клисура две парчиња (комати) земја. И приложи деспот (Ј. Оливер, Б. А.А.) земја столп над Свети Илиев Дол и друг столп погоре кој што Гурен го држел со вложина. И

уште приложи моето свето царство во Пијанец на Брегалница црква Богородица со село и со намештај (наместие). На Гошев Дол три ниви и на Љубешевец две ниви и на Габровчица три ниви и Св. Георги две ниви. И во Мрамор нива, и на Сирдешци нива, и на Брегалница нива и на Тодоров Дол нива, и на Звезгорчица две ниви, и под Гнида две ниви, и на Лазо нива. И во Клашев Дол нива Купеница, и во воденицата на Св. Никола лака. Во Глоги две ниви од тработивинското место³⁶⁰.

Сите горе споменати имоти се наоѓале во Брегалничкиот Пијанец³⁶¹.

Во грамотата се споменуваат четири цркви: Св. Никола, Св. Богородица, Св. Илија и Св. Георгија. Овие цркви не се споменуваат во друг извор и за нивната изградба не се знае ништо. Дали биле изградени во периодот на српското владеење или порано со сигурност неможе да се каже. Но, самиот факт што во грамотата на Душан не се споменува нивната изградба не наведува на заклучок дека тие постоеле пред паѓањето на Пијанец под српска власт.

Покрај гореспоменатите цркви во Пијанец постоеле и други од кои заслужуваат поголемо внимание црквите во с. Црквенец³⁶², с. Град, с. Селник, с. Драмче (Шарена Црква) како и црквата во с. Илиово кај Боринска маала³⁶³.

Сите тие цркви имале свои баштини кои што во три случаи, кај Св. Никола, Св. Богородица и Св. Илија се развиле во целосни села³⁶⁴. Тоа било овозможено од поволната положба, што ја имале црквите и манастирите во периодот на владеењето на Душан. ~~Црквата,~~ ~~во случајот~~ Злетовската епархија, била еден од најмоќните црковни феудални институции во државата на Душан. Епархиското владеење уживало големи привилегии и било изземено скоро од сите државни,

управни, судски, финансиски и војнички власти³⁶⁵. Злетовскиот епископ имал во рамките на својата Епархија скоро неограничена духовна, административна и судска власт. За тоа сведочи и одредбата во грамотата на Думан каде што се вели: »да не облада нитко црковню, ни љюдми црковнимы, ни всею областию, ни кнепалин, ни сенасть, ни кнезь, ни соудита, ни глобара, ни прахторь, сита, ниже рещи нитко од владоущих по земли... Тькьмо да облада всеѣи тѣм цркъвь светаго Архаггела«³⁶⁶.

Како што се гледа од изложеното, Епископијата имала судски имунитет: се споменува ослободување од »судијек« и »глобарек«³⁶⁷ »и всака глоба да љст црковна«³⁶⁸. Единствена отстапка била направена во поглед на глобата »вражда« која секогаш била највисока (1.000 златника). Дотогаш половината (500 златника) се давале на црквата, а половината на »наводочијата« (поткажувачот на виновникот). Думан одредил целата вражда да припаднае на епископското властелинство. За тоа во повелбата се вели: »и вражда, ако се случи во метохијата да ја зема црквата, а никој друг«³⁶⁹.

Покрај судски, црковните имоти расолагаале и со голем финансиски имунитет, тие биле ослободени од: »соке (сока), перперак, (перперакѣ), пис (писа - такса за попис на лица способни за работа и оданочување), димнина (димнине - данок за куќа), приплата (дарови за жупските чиновници), поклон царски, десеток од жито и вино, како и »всакого десетка живаго« (овци, свињи, пчели), тревница (трѣвнине), намеѣток - свински и овчи, приселице, псар и перекар (псарѣ и перакорѣ) и позоб (позоба)³⁷⁰.

Црковните имоти и луѓето што живееле на нив биле ослободени и од извесни работи, за што во еден дел од повелбата стои: »Просто речено од сите работи големи и мали«³⁷¹, а потоа ги

наведува поединечно: »провод поклисара, и од секој понос господски, и орање и копање«³⁷².

Од посебно значење за црковните имоти во Пијаец за обезбедување со постојана работна рака било поседувањето на воен имунитет, кој што за првпат се споменува во основачката повеља за Злетовската епископија. На едно место Душан вели: »Царот го ослободува властелинството од војска«³⁷³. Оваа одредба подразбирала забрана на собирање војска од црковните имоти и се однесувала само на епархиските имоти, не е познат друг случај на ослободување од војска на световен феудалец. На тој начин било спречено намалувањето на работната рака на имотите.

Правата и обврските на црквата биле регулирани и со Душановиот Законик, посебно во член 25 и 26 каде што се вели: »Сите цркви што се наоѓаат под земјата на моето царство ги ослободи моето царство од сите работи, мали и големи«³⁷⁴. Законот предвидувал црковните луѓе да се судат пред своите митрополити и пред епископите и игумените³⁷⁵. Доколку некој спор не може да се разреши пред Епископијата, тогаш право на мешање имал само царот и никој друг: »и ѡсудѣно се не може расоудитѣ прѣдъ епископомѣ да гредѣ прѣдъ царство ми, а нидѣ нигдѣре да имѣ не боудѣ соуда«³⁷⁶. Сите одредби за црквата во Душановиот законик се однесувале и на црквите во Пијаец, кои што влегувале во составот на Злетовската епископија.

Епископот го поставувал Соборот во согласност со ктиторот на манастирот, во случајот Јован Оливер³⁷⁷.

Правата на понихото свештенство, поповите биле регулирани со Душановиот Законик. Според одредбите во Законот, поповите се делеле на три групи: а) попови - баштиници³⁷⁸, б) попови на кои

господарот им дал три ниви³⁷⁹, и в) поови кои добиле од господарот повеќе од три ниви³⁸⁰. Бројот на поповите бил ограничен, за што сведоци и одредбата која вели: »Од поповските синови само оној или оние кои изучуат книга да станат попови, а другите да бидат сокалници или меропси³⁸¹. Во просек на 20 куќи доаѓал еден поп³⁸².

Црковниот живот во Пијанец за време на Душан бил солидно организиран и тој продолжил да функционира и во време на неговите наследници.

Во време на Душановото владеење во Пијанец биле извршени и воено-административни промени. До доаѓањето на Душан на власт Пијанец бил организиран како краиште³⁸³. Со доаѓањето на Душан на власт и со проширувањето на државата, Пијанец го изгубил тој статус и бил организиран како Жупа на чело со жупан³⁸⁴. Во Пијанец како центар на Жупа се споменува с. Тработивиште³⁸⁵. (Јоане саба м¹⁷ 172402)

Царот Душан државата ја управувал со помошта на »совет« кој што го сочинувале најверните членови на аристократијата, која била позната под општото име »властела« или ~~племство~~³⁸⁶. Властелата била привилегираниот слој во државата, и за направената услуга во војна или мир од владетелот добивала баштина - села со населението, шуми и ливади на управување и уживање. Во нив тие имале војничка, судска, административна, управна и финансиска власт, за што биле должни да извршуваат оредени должности кон Душан³⁸⁷, пред се воена обврска и плаќање на соке³⁸⁸. Баштините останувале во наследство на машките наследници³⁸⁹. Во Пијанец од времето на Душан ни е познат властелин Гурен³⁹⁰, кој што подарил имоти кај Св. Илија на Лесновскиот манастир.

За главните прашања во државата Душан не одлучувал сам, тој редовно се консултирал со својот совет. За таков совет

известува и Ј. Кантакузин³⁹¹ кој што кога престојувал на српскиот двор, не разговарал само со Душан туку во разговорот учествувал и Советот³⁹². Доколку се работело за прашања од поголема важност се свикувал »Собор« на кој покрај феудалците учествувале и духовни лица, патријарх, епископи, митрополити³⁹³.

За успешно спроведување на власта и исполнување на обврските кон државата, биле ангажирани бројни административни чиновници. Во тој административен апарат влегувале даночните чиновници - праџтори³⁹⁴, потоа, судиите - световни и духовни³⁹⁵. Црковните судии ги суделе црковните луѓе, т.е. населението што се наоѓало на црковните имоти, за што станува збор и во грамотата на Душан за Месновскиот манастир³⁹⁶. Покрај горе споменатите лица во грамотата се споменуваат уште и: кефалија (управник на град); севаст (севастъ) ^{или административен чиновник}; кнез (кнезъ); глобар (глобаръ)³⁹⁷.

*

* * *

Целиот терет за ~~издршка~~ издршка на овој државно-административен апарат паѓал врз грбот на зависното население.

Во Пијанец во периодот на владеењето на Душан постоеле истите категории на зависно население што постоеле во цела Македонија: себри, ~~меренси~~ ³⁹⁸, ~~отроци~~ ³⁹⁸, ~~власи и сл.~~ ³⁹⁸.

Зависното население ~~покрај државото~~, на својот властелин му доставувале десеток, кој што се делел на »жив« и »житен«³⁹⁹. Житниот десеток се земал од сите видови жито, а живиот од домашните животни: овци, свињи (наметка свинскога и овџега), коњи, пчели и сл.⁴⁰⁰. Зависните луѓе морале да му праќаат поклон⁴⁰¹ на властелинот во случај на свеченост во неговиот дом; крштивка, венчавка и сл.

Даноците што ги плаќало зависното население на црквата ги споменавме погоре⁴⁰², истите тие даноци ги плаќало и населението што било зависно од световните феудалци. Исто така извршувало разни работи за своите господари како на пример: провод (провода поклицар^в); понос (поноса господскаго^в); орање и копање (шранит^в и копани^в)⁴⁰³.

Покрај ~~овие~~ ^{горе споменатите} даночни обврски, населението било обременето и со одење во војска, давање стража, зидање, поправање и чување на градовите и сл.⁴⁰⁴.

Населението живеело во куќи (коук^в), кои што се состоеле од заграден простор што не го делеле на посебни соби. Во една куќа можеле да живеат и повеќе ~~членови~~ ^{поколения}⁴⁰⁵. За градба на куќите во Пијанец се употребувало главно дрвото. Најраспространети куќи во Пијанец во периодот на XIV век биле т.н. базденици, градени од дрво и »базд« - звија, покриени со слама⁴⁰⁶. Огништето се наоѓало на средината на куќата и околу него се собирале членовите на семејството за општи потреби.

Паралелно со индивидуалната семејна сопственост, кај селското население во Пијанец во XIV век се уште постоела и задругарската сопственост. Големото семејство (задруга) се уште го имало. Задругите располагале со свои имоти и заеднички ги вршеле работите сврзани со нив, продажба, размена, подарување и сл.⁴⁰⁷. За распоредот на работите и обврските во задругата се грижел најстариот член, другите ги почитувале неговите наредби⁴⁰⁸.

Главен извор на егзистенција на населението во Пијанец во времето на Душан било: земјодеието, сточарството и рударството. За развојот на овие гранки влијаела положбата на Пијанец и неговата богата хидрографска мрежа.

)⁴¹⁷. За постоењето на цреми и ореви во Пијанец ни укажуваат некои имиња како на пример: цреми (Цремново Дол,, оресите (орепите - име на дол), Ореова Чука и сл.⁴¹⁸, во кои што места денес не постојат ниту цреми ни ореви, што значи дека во минатото постоеле.

Покрај земјоделието во Пијанец било развиено и сточарството. Особено поволни услови за развој на сточарството имало на Осоговските Планини, Влаџина, Голак, а некои сточари од југоисточниот дел на Пијанец ги терале стадата на пасење и на Малешевските планини. Во Пијанец најмногу се одгледувале овци (наметка Швчега), свињи (наметка сви скога), говеда и коњи. Во употреба бил полуномадски начин на сточарење. Лете овците излегувале на планина, а зиме се спувале во планинските долини околу Брегалница и Елешница со притоките. За тоа сведочат и податоците во грамотите на Душан каде што се споменуваат: ливаде, катоумь, планина павица, зимовица⁴¹⁹. За чување на овците во Пијанец се применувал т.н. систем на Бачија⁴²⁰, за што сведочат имињата на некои месности како што се: Бачии, Врла Бачија и сл.⁴²¹. Во врска со сточарството во Пијанец се и топонимите: »поиште«, »солиште«, »зимовниште«, »кршла«, »јагниште«, »севаџи«, »сенарник« и сл.⁴²².

Зимно време овците се хранеле со сено, а доколку имало жир се пуштале на жир (жировнина), Душановиот Закон со член 190 го регулира правото на жир.

Говедата се делеле на работни (севгар) и на неработни - говеда. Тие се чувале во посебно заградени простории, а веднаш до говедарникот имало обор за коњи. За коњи станува збор и во Душановиот Законик посебно член 38 ја регулира исхраната на царските коњи и ждрелци.⁴²³. Во врска со одгледувањето на говеда и

кои во Пијанец се зачувани и топоними како што се: Воловешка Чука, Воловешки Рид, Говедарник, Конарник, Ковски Пат и сл.⁴²⁴.

Дополнителна стопанска гранка во Пијанец во разгледуваниот период било пчеларството за што станува збор и во грамотата на Душан за Лесновскиот манастир каде што се споменува »десетка пчеланаго«. Пчеларството особено било развиено на црковните имоти. Тоа од причини што покрај мед од пчелите се добивал воск кој бил употребуван за правење на свеќи во црквите.

Благодарение на конфигурацијата во Пијанец бил развиен и ловот, пред се по планините: Осогово, Влаина, Голак, кои што изобилувале со секаков дивеч⁴²⁵. По Брегалница и Елешница се ловело риба.

Паралелно со овие стопански гранки се развивало и занаетчиството. Од занаетчиите во Пијанец најпознати биле: катранискиот, кумурцискиот, дрводелскиот, терзискиот, самарцискиот и ковачкиот. За ковачи станува збор и во грамотата на Душан за Лесновскиот манастир каде што се наведува »Никола ковач и братом⁴²⁶. За добивањето на катранот во Пијанец е запишано едно предание⁴²⁷, а за тоа сведочат и некои топоними⁴²⁸.

Од посебно значење за Пијанец во периодот на Душан било рударството. Тоа било најмногу развиено во осоговскиот дел на Пијанец, каде што се копала сребрена и оловна руда. Најмногу сребрена руда се копала во кустендилските рудници, каде што и до денес се зачувани згурии од недотопена сребрена руда познати под името »Сребрено коло«⁴²⁹. Оловната руда се експлоатирала во с. Саса. Најголема заслуга за развојот на рударството во овој крај имаат Сасите. Тоа е германско рударско племе, кои што ^{на} територијата

на Србија се јавиле по 1241 година, а во Пијанец дошле по 1282 година⁴³⁰.

За својата дејност во Пијанец, Сасите оставиле сведоштва во топонимијата. Од нив доаѓа името на селото Саса⁴³¹ и Саса^{Знај} Река, потоа маалото Сасани во с. Страдалово⁴³², Сасанци во Делчево и соседното Пехчево. Како резултат на нивната работа останале и имињата: »Шлегово« (Schlägel - чекан), хутман (Њитманџи)⁴³³, шахта, како и некои лични имиња (Фердо) и сл. Сасите не биле голема компактна група, тие дошле само како стручњаци за рударство и се населиле во зафрлените краеве⁴³⁴, за што сведочи и местоположбата на денешното с. Саса.

Покрај во топонимијата за Сасите наоѓаме податоци по договорите меѓу Дубровник и српските владетели од времето на крал Милутин до деспот Ѓураѓ Бранковиќ⁴³⁵. За Сасите се однесува и чл. 123 од Душановиот Закон⁴³⁶, со кој што се регулираат некои поединости во односите на Сасите и властелата. Сасите имале сопствен суд кој бил составен од граѓани (пургари). Со него претседавал судија. Сасите имале своја колонија во Кратово заедно со Дубровчаните⁴³⁷. За богатството на Кратово во XVI век, турскиот поет Пиџ Мехмед - Зајифи изјавил: »Во Кратово треба да се иде на поклонување, како што се оди во Каба на аџилак, затоа што тоа дели пари на странците⁴³⁸.

Царот Душан посебно внимание посветил на златарите и на нивната должност, каде да коваат пари и колку, како и казните на прекршителите⁴³⁹.

Во рудниците покрај Сасите работеле и рудари од месното македонско население. Со тек на времето името Саси се пренело како

општо име за рударите и веќе не означувало етничка припадност туку занимање⁴⁴⁰.

За обезбедување на поткопите каде што се вадела рудата се користеле дрвени греди за потпирање на јамите за да не се одронуваат. Најмногу бил користен бор, за што сведочат откриените борови греди во една јама во с. Саса, при отворањето на современиот рудник⁴⁴¹. Дрвото се користело и за топење на рудата, токму затоа и во Душановиот Закон се регулира правото на Сасите да сечат дрва⁴⁴². Тоа пак довело до уништување на богатите шуми во Пијанец, особено борот за кој останале само сведоштва⁴⁴³. *Во Пијанец*

Со рударството во Пијанец се развивала и трговијата. Во овие краеве особено активни биле Дубровчаните, кои од Дубровник носеле сол, а од овде земале разни метални предмети ^{како и} ~~кожи~~, жито, водна и сл.⁴⁴⁴. Покрај со Дубровчаните населението од овие краишта тргувало и со соседните области: Малешеве, Кочани, Кустендил и др.

ГЛАВА ЧЕТВРТА

ПИЈАНЕЦ ВО ВРЕМЕ ВЛАДЕЕЊЕТО НА БРАКАТА ДЕЈАНОВИ

(1355-1395)

од смртта на Душан 1355 година

I. ПИЈАНЕЦ ДО СОЗДАВАЊЕТО НА ДРЖАВАТА НА ДЕЈАНОВИ

Во втората половина на XIV век огромното српско-грчко царство на Стефан Душан се распаднало на цела низа крупни и ситни феудални држави и феуди.⁴⁴⁵ Според Е. Наумов Српското царство во почетокот се распаѓало само на оние намесништва што биле создадени од Душан.⁴⁴⁶

Првите симптоми на распаѓање на Душановата држава се јавиле уште за време владеењето на Душан, кога од централната власт се отцепил Хрела.⁴⁴⁷ Од тој момент процесот на децентрализација во државата на Душан течел непрекинато.⁴⁴⁸ За присуството на сепаратистичките тенденции во Душановото царство сведочи и одредбата во грамотата на цар Душан од 1347 година, за Злетовската епископија. Таа предвидува: »Ако пак се случи нешто со деспотот Оливер, и ако тој се огреши со какво и да е дело пред моето царство и престолот српски, или по него негови Стејца се огреват...«⁴⁴⁹. Доколку не постоела опасност од отцепување на Ј. Оливер тогаш не би било потребно тоа да се регулира во царската грамота. Но царот Душан поучен од искуството со Хрела ввел таква одредба во спојата грамота со цел да ги заштити имотите на Злетовската епископија во случај на отцепување на Ј. Оливер.

Феудалниот сепаратизам во Српското царство се засилил особено по офанзивата на Ј. Кантакузен во 1350 година, кога кај него пристигнале претставници од Скопје и од другите градови, кои од

името на жителите го канеле императорот да дојде кај нив за да му го предадат градот.⁴⁵⁰ За оваа самиот Ј. Кантакузин истакнува дека за време на неговиот престој во Верија (Бер) »од многу славни градови дошле тајно да преговараат и да го молат да дојде кај нив, бидејќи ќе го примат откако ќе ги истераат Трибалите (Србите)... А не само од другите градови туку и од Скопје...«. ⁴⁵¹ Причината за тоа биле противречностите внатре во феудалните врвови на Српската држава. Кон крајот на 1350 година тие достигнале таква остринa, што некои велможи поминале отворено на страната на Ј. Кантакузен.⁴⁵² Друга причина за ваквата ситуација било незадоволството на српските световни феудалци од дарехливоста и благонаклоноста на Душан кон атонските манастири и бившите византиски велможи.⁴⁵³

По смртта на Душан уште повеќе дошле до израз децентралистичките и сепаратистичките сили.⁴⁵⁴ Неговиот син и наследник Урош V (1355-1371 година) бил само сенка на својот татко. Уште во првите години на неговото владеење ~~дошло до~~ се јавиле првите симптоми на распаѓање на Српското царство. Почнале да се осамостојуваат одделни феудалци и да формираат посебни независни или полунезависни држави. Најпрвин од централната власт почнале да се одделуваат периферните области. Така, на југ во Тесалија се одделил Симеон, а на север Растислалики.⁴⁵⁵ Во почетокот на 60-тите години на XIV век се издвоила и Серската област на чело со царицата Елена.⁴⁵⁶ Од средината на 60-тите години на XIV век почнале да се формираат поголеми држави и во централните делови на Српската држава. Така, во 1365 година биле дефинитивно сформени државите на Волкашин и Угlesh во Македонија.⁴⁵⁷ Во просторот на Славимте и Крилатица владеел севастократорот Влатко.⁴⁵⁸ Во Драма управувал кесар Воихна, веројатно до 1357 година, а во Бер војводата Хлапен. Во Западна

Македонија, во Охрид владеел севасократорот Бранко Младеновиќ, а по 1371 година Андреј Гропа.⁴⁵⁹

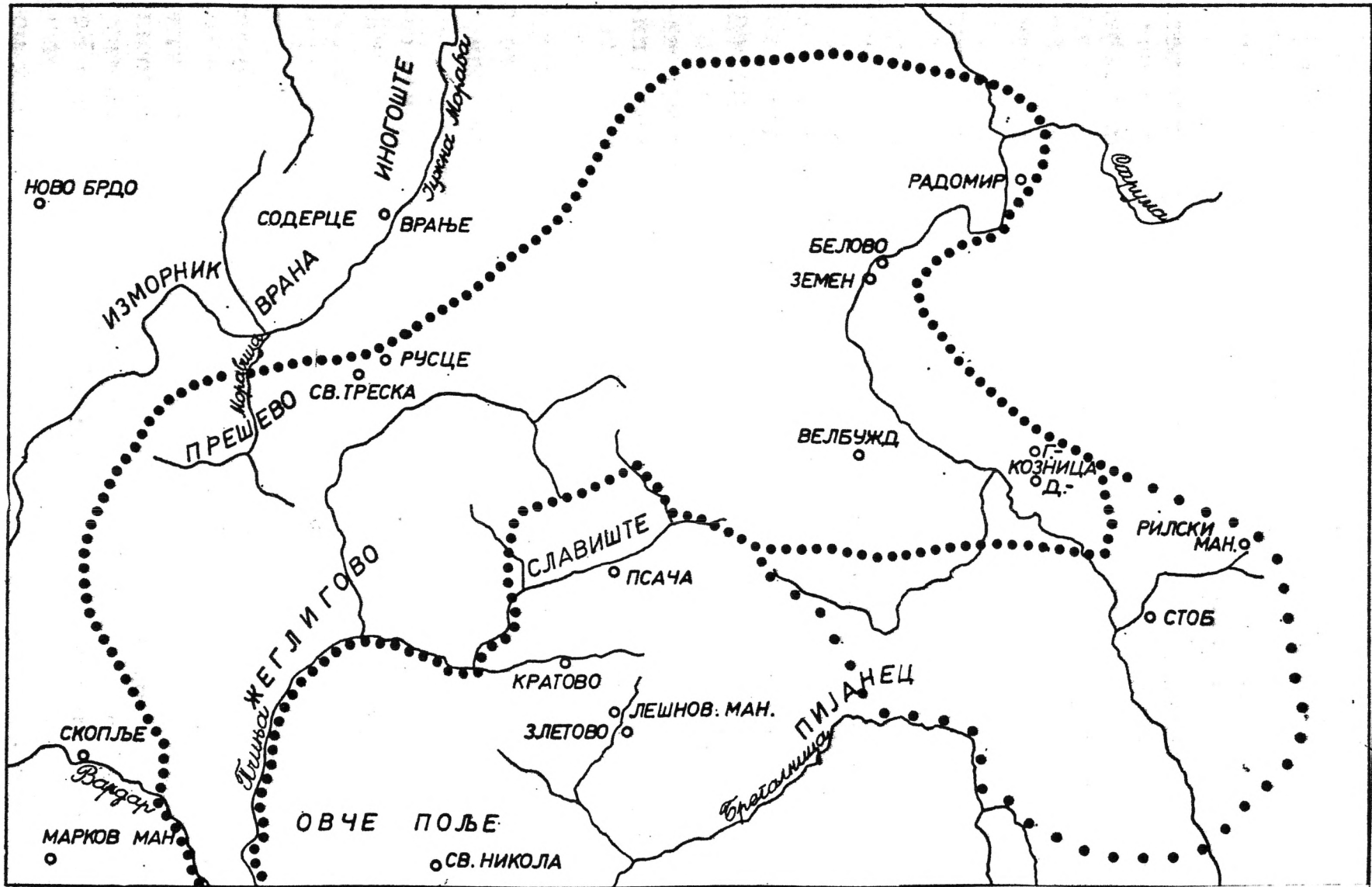
Во периодот на распаѓањето на Думановото царство, многу угледен и влијателен бил севасократорот Дејан. Тој бил оженет со сестра му на Думан, Теодора.⁴⁶⁰ Тој управувал со пространи територии меѓу Скопска Црна Гора и реката Струма. Баштината му била во Жеглигово и Премево.⁴⁶¹ Дејан ја споил баштината со териториите источно од неа, околу горниот дел на реката Струма со Велбужд и формирал самостојна држава која била основа на државата на неговите синови.⁴⁶² За тоа дека Дејан ги управувал териториите околу горниот и средниот тек на реката Струма сведочи и натписот во црквата во с. Белово, каде што стои: »а деспотъ Дејан исписа си храмъ старо ~~и~~ анѣгословца«. ⁴⁶³

По смртта на Дејан, за сметка на неговите територии се проширил Влатко, а не е исклучена можноста делови од некогашната Дејанова територија да зазел деспот Јован Углеша.⁴⁶⁴ Териториите што ги владеел Влатко ја признавале врховната власт на Урош и Волкашин.⁴⁶⁵

Дел од поседите што некогаш ги владеел деспот Јован Оливер дошле во рацете на Волкашин.

Јужно од имотите на Влатко и Дејан се наоѓала баштината и областа на великиот војвода Никола Стањевиќ. Тој добил баштина во североисточна Македонија, во областите Штип, Брегалница и Струмица. Тука тој го изградил и манастирот Св. Стефан во Конче.⁴⁶⁶ Никола Стањевиќ исчезнал од политичката сцена 1366 година, неговата држава ја зеле Волкашин и Марко, а дел од баштината великиот војвода ја подарил на Хиландар.⁴⁶⁷

Областа на деспот Дејан - според Р. Михаљчиќ

Во периодот на распределба на териториите меѓу феудалците, дел од Пијанец, бил под власта на Дејан.⁴⁶⁸ Јужниот дел од Пијанец по се изгледа бил вклучен во териториите на Никола Стаџевик, а по неговата смрт го зазеле Волкашин и Марко.⁴⁶⁹ Во составот на нивната држава Пијанец останал до Маричката битка. По Маричката битка, најдоцна до 1373 година, Пијанец бил вклучен во државата на наследниците на Дејан, браќата Јован и Константин со мајка им Теодора.⁴⁷⁰

Државата на Дејановите наследници била формирана по Маричката битка (26 септември 1371 година), т.е. по смртта на нивните сизерени Волкашин и Влатко.⁴⁷¹ Но кога се случило тоа и како браќата Дејанови успеале да ја зацврстат својата власт во Штип, Струмичко, а со тоа и во Пијанец?

Во врска со ова спорно прашање во научната литература постојат различни гледишта. Р. Михаљчиќ смета дека Дејанови »така да се рече преку ноќ станале моќни обласни господари«, така што тие »за кратко време« успеале не само да се зацврстат на татковите територии, туку и двапати ги зголемиле.⁴⁷² Во прилог на ова своја теза Р. Михаљчиќ го наведува фактот дека по смртта на влијателниот велмоха Влатко »севастократорот на сета српска земја«, неговиот малолетен син Углен »не можел да им се спротивстави на Дејанови«. ⁴⁷³

Г. Острогорски во споредба со Р. Михаљчиќ по претпазливо ја оценува настаната ситуација по Маричката битка. Кога зборува за проширувањето на државата на Дејанови на југ од бантината на татко им Дејан, Острогорски забележува дека »праша^Цњето е само во тоа во кое време« се одвивало ова проширување кон југ, бидејќи заклучоците »за големото проширување на нивните области се засновани на

грамотите издадени кон крајот на 70-тите и 80-тите години на XIV век, т.е. многу години по Марицката битка». ⁴⁷⁴ Г.Острогорски се задржал и врз судбината на Струмичката област при што заклучил дека таа порано му припаѓала на Углема, а »по Марицката битка ја зеле Дејанови«. ⁴⁷⁵ По подробно за ова прашање Острогорски се искажува подолу, зборувајќи за припадноста на земјите на север од Струмица во кои земји влегувал и нашиот Пијанец.

Оправдан е заклучокот на Острогорски дека »нема никакви податоци« за тоа, дека уште пред Марицката битка овие земји се наоѓале »во рацете на синовите на Дејан«. ⁴⁷⁶ Острогорски констатира дека »засега не ни е јасно колку деспот Јован и Константин Драгаш успеале и воопшто дали успеале да ја прошират татковската област до Марицката битка«. ⁴⁷⁷ но сепак, заклучува дека до нагло проширување на нивните поседи дошло по оваа битка.

Гледиштето за брзото ширење на државата на Дејанови не може да се прифати во целост. Причина за тоа е ситуацијата по смртта на Душан. Како што е познато севастократорот (подоцна деспот) Дејан неочекувано и без трага исчезнал. Дури во остатоците од родословот на Дејанови се зборува само за тоа дека »царот Стефан« (т.е. Душан) му го поверил управувањето со поседите блику реката Вардар на »Жарко« (т.е. Дејан, таткото на Јован и Константин). ⁴⁷⁸

По смртта на Дејан неговите поседи биле потчинети од севастократорот Влатко, кој се здобил со голема моќ во времето на крал Волкамин (1365-1371 година). Затоа во право е М. Орбини кој изјавува дека: »Драгаш (Јован) и Константин, синови на Жарко и многумина други велможи до Марицката битка биле поданици на кралот Волкамин и на неговиот брат Углема«. ⁴⁷⁹ Значи Јован и Константин

припаѓале на Бројот на неговите ситни вазали, потчинувајќи се во дадениов случај на еден од посилните приврзаници на Волкашин (т.е. Влатко).⁴⁸⁰

По ненадејната смрт на Волкашин и Углем за Дејанови и за другите вазали, требало време и големи сили за отворено да истапат пред се, против с. законскиот наследник, кралот Марко и да издржат во жестоката борба на новите господари.

Значајни податоци за судбината на Дејанови наоѓаме кај Л. Халкондил кој што вели дека »по смртта на Жарко (т.е. Дејан) неговиот син Јован, неотстапувајќи пред никого по знаењата од военото искуство и по својот ум, војувајќи со Албанците и со непријателите Трибали (Срби) покорила доста голема земја«, која потоа поминала во рацете на неговиот брат Константин.⁴⁸¹

Овие војувања на Дејанови биле против приврзаниците на Углем Влатковиќ, ~~в~~главниот противник на кралот Марко, потоа против кнез Лазар и Вук Бранковиќ кои им се приближувале од север.⁴⁸² Исто така, како соперници и претенденти на наследството на Волкашин можеле да настапат и наследниците на деспот Оливер, од кои се споменува »властелин Дабижив«. ⁴⁸³

Во екот на борбите со соседите на браќата Дејанови бил засегнат и Пијанец во кој управувал кралот Марко.⁴⁸⁴

Борбата на сите овие феудални владетели за наследството на кралот Волкашин и деспот Углем била долга и жестока и се одвивала со променлив успех. Сепак кон 1373 година браќата Дејанови успеале во толку сложените околности да ја зацврстат својата власт во новосоздаденото кнежевство, кое, сепак, »веројатно тогаш уште не се простирало до реката Брегалница, вклучувајќи ја пред се баштината на деспот Дејан«. ⁴⁸⁵

Во периодот од 1373 до 1377 година територијата на Дејанови се проширила на југ доближувајќи се до Солун.⁴⁸⁶ Тогаш и Пијанец бил вклучен во новата држава. Во периодот до 1373 година во архивите на атонските манастири не е зачуван ниту еден документ од браќата Дејанови за подарување на имоти.⁴⁸⁷

Браќата Дејанови успеале да го потчинат под своја власт ареалот на бившите намесништва на Оливер и на Хреља не веднаш по Маричката битка, туку нешто подоцна »приближно кон втората половина на 1374 година или дури подоцна (т.е. кон 1375 година)«. ⁴⁸⁸ Таквото проширување на југ не било без пречки, зашто во овој случај синовите на Дејан морале да сметаат на отпор не само од »законскиот« господар кралот Марко туку и на неговите вазали и на Византија.⁴⁸⁹

Во поглед на потеклото и името на Дејановите наследници во науката владеат различни гледишта. Повеќето досегашни истражувачи потпирајќи се на српската традиција, според името на таткото, наследниците на Дејан ги нарекуваат Дејановиќи, и ги сметаат за »српски великаши«. ⁴⁹⁰ Друга група научници, предводени од Ј. Иванов, врз база на податоците од еден летопис каде и Константин се нарекува Драгаш ⁴⁹¹ се изјасниле дека Драгаш било заедничко име за Дејановите синови. Во прилог на таквото гледиште Острогорски навел повеќе податоци.⁴⁹²

Г. Сп. Радојичиќ паралелно го употребува името Драгаш и Дејановиќи. ⁴⁹³ Во македонската историографија се употребува името Дејановци.⁴⁹⁴

Од грамотите сочувани од канцеларијата на Теодора, Јован и Константин, со кои тие подариле имоти на цркви и манастири се дознава за нивното фамилирајно име. Во сите тие документи постариот

Брат се потпишува како: »Деспот **Ѓоань Драгашь**«, а помладиот само како: »Благовѣрни господаринь Костадинь« што ќе рече дека нигде не го употребуваат името »Дејановиќи«, па дури не го споменуваат ни таткото. Во заедничките повелби на прво место стои мајка им Теодора - Евдокија: »благочѣстива и христолубива госпо~~да~~ **царица Евдокиа** и съ прѣвѣзлюбленими синови царства ми деспотом **Ѓоаномь Драгашемь** и Костадином«. ⁴⁹⁵ Овој податок сведочи за заедничката власт на тројцата владетели, но во него не станува збор за фамилијарното име. Затоа се наложува потребата од утврдување на нивното потекло.

Во врска со потеклото на родот на Дејанови во научната литература постојат различни гледишта. Х. Милев смета дека »Дејан Харков бил Бугарин, а исто така и жена му Теодора имала бугарско потекло«. ⁴⁹⁶ Во српската историографија преовладува мислењето дека Јован Драгаш и Константин се Срби и на секаде се третираат како »српски великаши«. ⁴⁹⁷ Пофреално гледиште прифатил И. Ѓурик. Според него: »Навистина тој (Константин) се нарекувал »господар српски«, неговата мајка била »царица српска«. Ова »српско« кај него, било колку одраз на силата и просторот со кој располагал, толку и потсетување на легалноста на фамилијарната Немањичка традиција«. ⁴⁹⁸ Како »господар српски и Подунавје, брат деспота Јована Драгаша«, Константин се потпишал на грамотата од 20 јуни 1389 година со која го потврдува дарот на војводата Димитар на манастирот Хиландар, издадена во Приштина. ⁴⁹⁹ Во другите грамоти оваа одредба ја нема.

Некои научници го сметаат Дејан за брат на Оливер и Богдан. ⁵⁰⁰ За тоа дека Оливер и Богдан биле браќа сведочи и Ј. Кантакузин. ⁵⁰¹ Во прилог на потеклото на Дејан правилно се изјаснил и Ј. Иванов, кој што вели дека »Дејан бил син на македонскиот војводина Харкок«. ⁵⁰² Понатаму Иванов тврди дека Дејан не бил брат

на Ј. Оливер и на Богдан, но бил роднина со нив преку ородувањето со Душан. Дејан бил зет на Душан по сестра му Теодора, а Оливеровица се нарекувала Василида (Царица).⁵⁰³

Од реченото досега неоспорно можеме да заклучиме дека Јовани Константин потекнувале од мешовит брак, татко Македонец и мајка Србинка. По мајчина линија тие се сметале за законски наследници на Немањичката династија. Во средниот век потеклото на децата се гледало по таткото, што ^{ќе} рече дека тие биле Македонци. Во прилог на тоа зборува и податокот што »Јован војувајќи со Албанците и со непријателите Срби си потчинил на себе доста голема земја«. ⁵⁰⁴ Значи, Србите нему му биле непријатели.

Фактот што браќата Јован и Константин биле Македонци, а бидејќи татко им се викал Дејан, аналогно на македонската традиција правилно е да се заклучи дека нивното фамилирајно име треба да биде Дејанови, како синови на Дејан, ⁵⁰⁵ додека ~~изразот Дејановци повеќе асоцира на множинска форма од името Дејан, т.е. дека имало два или повеќе Дејановци.~~ Значи тие треба да се викаат: Јован Драгаш и Константин Дејанови, а поединечно Константин Дејанов и Јован Драгаш - Дејанов.

II. ПИЈАНЕЦ ВО ПЕРИОДОТ НА НЕЗАВИСНОТО ВЛАДЕЕЊЕ НА ТЕОДОРА,
ЈОВАН И КОНСТАНТИН ДЕЈАНОВИ (1373-1382)

Еден од поважните настани во историјата во Пијанец и на Македонија по смртта на Душан Била Марицката битка од 1371 година.⁵⁰⁶

Изборните податоци зборуваат дека главен иницијатор за неа бил деспот Угlesh кој на помош го повикал братаци Волкашин. За учество на војски од Пијанец во Марицката битка немаме директни податоци. Монахот Исаија споменува дека покрај Угlesh и Волкашин во битката учествувале и «многу други велможи, негде до 60.000 избрани војници». ⁵⁰⁷ С.Новаковиќ Базирајќи се на ова заклучува дека во битката на Марица зеле учество и браќата Дејанови, изјаснувајќи се притоа дека тие без разлика како стоеле кон Волкашин и Угlesh, морале да се подготвуваат за заедничка одбрана од Турците. При набројувањето на местата што дале војска, Новаковиќ вели: »На Марица војувале војските од Волкашиновите области, Скопје, Призрен, Охрид, Битола, Прилеп, Лерин; од Угleshините земји: Сер со Струма, Драма, Мосинопол; Дејановите земји: Жеглигово, Велбужд, Дупница, Самоков, Кратово, Штип, Тиквеш и Струмица...«. ⁵⁰⁸ Според овој список на С. Новаковиќ на местата што дале војска може да се заклучи дека во битката на Марица учествувале и војски од Пијанец.

Според С. Новаковиќ војската на Волкашин за битката на Марица поминала »од Скопје преку Кустендил, Дупница и Самоков«. ⁵¹⁰ За правецот на движењето на војската кон Марица се произвел и К. Иречек. Според него, »српскиот воен поход од 1371 година поминал преку Кустендилската област«. ⁵¹¹ Нормално е што војската на пат за Марица поминала покрај Пијанец одреден број на војска од овој дел

да зеле учество во битката. Дотолку повеќе што Пијанец се уште ја признавал врховната власт на Волкашин.⁵¹²

По битката на Марица од историската сцена ги снемало двацата најмоќни македонски владетели, кралот Волкашин и брат му деспот Угlesh. Тоа им овозможило на Дејанови да ја прошират својата држава на нивна сметка. Уште во првите години по битката тие ја прошириле својата држава околу Вардар на Маркова штета, »каземајќи му ја Пеонија (Пијанец)«. ^{а зошто не- Дејановици?}⁵¹³

Според И. Бурик од формирањето на државата на Дејанови па до крајот на нејзиното постоење »тежко дека постоела поинаква христијанска држава, од онаа со која управувал Константин«. ⁵¹⁴ Во составот на оваа држава влегувале: Штип, Струмица, Велбужд, Краиште, Врање, Прешево, Жеглигово, Злетово, Кочани, Пијанец, Малешево, Петрич, Мелник, Радовиш, Дојран, Боемија, Тиквеш и Велес, практично »цела Македонија источно од Вардар, вклучувајќи ги Мелник и Рила и допираше до Близу Сер и скоро до Солун«. ⁵¹⁵

Територијата на »деспот Драгаш« е забележана неполни две години по Марицката битка во книгите на Дубровничкиот архив. Во средината на јуни 1373 година Јуриј Буник се жалел дека Јуриј Маринов Соркочевик со помошта на луѓето на деспот Драгаш му ја одзеле стоката. Според изјавата на еден сведок стоката што била пренесувана од Солун за Ново Брдо им била одземена »*in terminum despoti Dragassii in unam locum qui vocatur castum Choniche* (тврдина Коњух)«. ⁵¹⁶ Тоа пак, зборува дека територијата на оваа македонска држава по исчезнувањето на Волкашин и Угlesh станала најпозната на Балканот. Пијанец влегол во државата на Дејанови 1373/74 година и останал до крајот на нејзиното постоење.

По приклучувањето на Пијанец кон државата на Дејанови, тие присталиле кон организирање на власта. Најпрвин тие требало да се зацврстат, да се заштитат од соседите, потоа требало да назначат свои чиновници, да се запознаат со расположението на месните жители посебно на духовните и световните феудалци.⁵¹⁷ Најпосле браќата Дејанови требале да извршат прераспределба на феудалната земјишна сопственост, т.е. да ги снабдат своите приврзаници со нови земјишни подарувања. За таа цел тие ги конфискувале имотите на своите противници.⁵¹⁸

Карактеристично е што во текот на освојувањето на нови области Јован и Константин Дејанови применувале мошне решителни мерки, одземале населби и земји не само на своите противници, туку дури и на вазалите, на своите блиски луѓе. Самиот »господин Константин« изјавил во една грамота од 1374-1375 година, дека тој му ја подарил на Рускиот манастир црквата во Дреново, »што соу дрв-хали властеле мои Јаковџицџи и Драгославџи«, а исто така »село Злешово, што оузехџи оу властелина моего Даџи Биџи хива«. ⁵¹⁹ Кон Хиландар и Рускиот манастир браќата Дејанови се однесувале со респект.⁵²⁰

Управата во Пијанец била организирана исто како и во другите делови на државата на Дејанови. Со државата управувале вдовицата на Дејан, Теодора - Евдокија со синовите Јован и Константин.⁵²¹ Дека тие владееле заедно говори и Повелбата од 1377 година. На прво место стои мајката »госпојна царица Евдокија«, а потоа синовите »деспот Јоаном и Констандиномџи«. ⁵²² Браќата се однесувале со почит кон својата мајка. Иако во ~~институ~~ацијата на Повелбата стојат тројцата владетели, во потписот стои само »Јоан деспотџи Драгамџи«, ⁵²³ што значи во повеќето случаи актите ги

потпишувал постариот брат Јован, можеби поради повисоката титула, ~~деспот што ја носел.~~

Сите досегашни истражувачи се согласуваат дека Јован Драгаш ја добил титулата деспот од цар Урош. Познато е дека ова достоинство се доделувало само на блиски роднини на царот, а мајката на Јован, Теодора, била родена сестра на цар Душан, таткото на цар Урош, што значи Јован и Урош биле први братучеди. Затоа и Јованото ^{50}} издигнување не било случајно и неочекувано, дотолку понеќе што татко му бил севастократор, а потоа деспот.⁵²⁴ Во изворите Јован на секаде се споменува како: »В хрѣа ^(истр) благовѣрни деспотъ Драгашъ«. ⁵²⁵

Помладиот брат Константин во повелбите се потпишува како »господин Константин«, што значи дека тој не носел деспотска титула.

За заедничката управа на браќата сведочи и податокот ³² што пред судот на »господин Константин« се водела 1376 година расправа меѓу претставници на Хиландар и манастирот Св. Пантелејмон ³² за нивните имоти во околината на реката Струмица. По завршувањето на расправата и разграничувањето на владенијата на овие два Светогорски манастири била потпишана пресуда која ја потпишале: подочкиот епископ Данил и бањскиот епископ Григориј »у дане свеблагочастивог господина деспота Драгаша и брата му Костадина«. ⁵²⁶ Од овој податок може да се согледа и нагласената улога на постариот брат. П. Острогорски смета дека тоа е »можеби поради разликата во годините, но сигурно не поради младост раната на Константин, кој 1392 година имал ќерка за мажење«. ⁵²⁷ Сенката на постариот брат се чувствува и после неговата смрт (1379 година). При подарувањето на имоти на манастирот Хиландар во мај 1380 година, Константин истакнува дека е »брат на деспот Јован«. ⁵²⁸

По смртта на Јован во управувањето на државата, а со тоа и на Пијанец, се понагласена улога имала Теодора - Евдокија. Таа се нарекувала »превисока царица српска Кира Евдокија«, во повелбата со која на Хиландар ја дарува Дејановата задужбина - имотите на црквата во Архилевица.⁵²⁹ Таа со право се нарекувала царица, бидејќи нејзиниот маж носел титула деспот, а и поради тоа што ги надживеала цар Урош и неговата мајка царица Елена - Елисавета.⁵³⁰ Последен помен (индиректен) за Теодора среќаваме во грамотата на Константин Дејанов од 15 август 1381 година со која го подарува Лесновскиот манастир на Хиландар, каде што вели дека »се советувал со Советот и »зговоромъ господждею и материюми царицеи кѣра Евдоки-
кѣю...«. ⁵³¹ Со оваа Повелба Константин ги поддржил и имотите во Пијанец што ги држел Лесновскиот манастир »и оу Пианцоу црквѣ Свети Никола съ селомъ, и съ виноградомъ, и въводѣницами, и съ лоугомъ. И оште оу Пианци на Брегалници црквѣ Богордица съ селомъ и съ намѣстиемъ цр'кве теи«. ⁵³² Што станало со другите имоти во Пијанец што ги имал Лесновскиот манастир во времето на Душан не ни е познато, но по се изгледа тие биле одземени и прераспределени на некои од Дејановите властелини.

Периодот на заедничкото владеење на Дејанови (1373-1379 година) за Пијанец преставува, период на независно владеење. Тоа може да се заклучи и од повелбите што се издадени од нивната канцеларија. Со овие повелби биле подарувани богати имоти, цркви и луѓе, црковните луѓе ги ослободуваат од разни давачки: »да имъ не градозиданиа, ни градоблюдениа, ни сокиа, ни иномистра, ни љтранвине, ни оранѣа, ни жетве, ни врѣшитбе, ни сена кошениа, ни винограда работаниа, ни поноса, ни провода, ни псара, ни соколара, ни да тко облада ними отъ владоушихъ, тькмо црква...!«⁵³³ Ова зборува дека

врховни сопственици на земјата во Пијанец биле тие и со неа располагале слободно. Веднаш зад нив доаѓале нивните кнезови и војводи (ни кефалии, ни кнезъ, ни севастъ, ни кто одъ владѹщихъ господства ми).⁵³⁴ кои што управувале со Пијанец и со соседните негови области. Некои од нив подарувале имоти на црквите. Пример за тоа имаме во итипскиот челник Станислав, кој на Хиландар му ја подарил црквата Св. Власија, потоа дарот на војвода Димитар на Хиландар и други.⁵³⁵

Дејанови ја контролирале целокупната трговија во државата, а со тоа и во Пијанец. Тие ја контролирале и транзитната трговија од Солун за внатрешноста на Балканот. За тоа сведочи и податокот за одземената стока на Дубровчанецот Јуниџе Буниќ 1373 година »во земјата на деспотот Драгаш на едно место кое се нарекува тврдина Коџух«. ⁵³⁶ Во рамките на нивната држава се наоѓале плодни рамнини богати со жито, кое што тие го извезувале. Во инструкциите од владата на Дубровник⁴⁰ Јуниџе Буниќ (7 април 1377 година) стои дека поседите на браќата Дејанови се простираат »сосем близу до Солун, каде што може да биде доставено зрно за потребите на Дубровничката Република«. ⁵³⁷ Овој податок зборува дека дел од житото браќата Дејанови извезувале во Дубровник.

Во Пијанец најмногу се вадела руда, која што продолжила да се експлоатира во Осоговските планини, пред се во Кратово, Саса и Кустендил. Рудниците во времето на Дејанови биле државна сопственост. ⁵³⁸ За економската моќ на Дејанови сведочи Кичевската остава, во кој се најдени монети на Јован Драгаш во голем број во споредба со неговите современици. Оваа остава содржи монети ковани пред и после Марицката битка. ⁵³⁹ Тие биле и ктитори на манастирот Св. Јоаким Осоговски во близина на Крива Паланка.

Браќата Дејанови имале силна и организирана војска. Издржката на војската била од богатите рудници. Војската главно се состоела од коњаница, која била од два вида: владетелска и наемничка.⁵⁴⁰ Владетелската војска се собирала од потчинетите феудалци, но таа се собирала побавно, поради оддалеченоста на одделните области. Затоа, главната ударна војска била составена од наемници, кои што биле спремни да стапат во акција во секое време.⁵⁴¹ Оваа наемничка војска, иако била доста силна, сепак не била многу дисциплинирана, за што се задржале спомени и во народните преданија. Во Пијанечко и во околните области се уште се раскажува за војводите Константинови, кои биле желни за војна, за коњаницата со »маздраци« и во »оклопи«, за тоа дека била силна, но и »распуштена«, дека не се плашела од никого, немала респект ни кон црквата »нафора на копје примала«⁵⁴⁷ и сл.

Имотите во Пијанец што Константин ги подарил на Хиландар биле ослободени од војска: »освободи господство ми одъ всѣхъ работъ и воиске«. ⁵⁴³ Оваа одредба за овие имоти била внесена од Душан,⁵⁴⁴ а Константин само ја потврдил. Световните имоти во Пијанец не биле ослободени од војска.

Периодот на заедничкото владеење на Дејанови со Пијанец, претставува период на зацврстување и издигнување на нивната држава во една од најважните во Македонија пред турското освојување. Овој период на компактност и независност на Пијанец бил нарушен со смртта на постариот брат Јован (1379 година) и мајка му Теодора, од 1377 година, Евдокија (1381 година). По нивната смрт настапува период на владеење на Константин Дејанов, или период на вазалност, т.е. потчинетост под врховна власт на Турција.

III. ПИЈАНЕЦ ВО ПЕРИОДОТ НА ВАЗАЛНОТО ВЛАДЕЕЊЕ НА

КОНСТАНТИН ДЕЈАНОВ (1382 - 1395)

По прашањето околу вазалството на Константин Дејанов во науката постојат различни гледишта. ^{Повеќето} ~~сите~~ досегашни истражувачи се на мислење дека вазалните односи биле склучени во периодот на заедничкото владеење на браќата Дејанови. Така, Ј. Хаџи - Васиљениќ се изјаснил дека по Марицката битка државата на браќата Дејанови била изложена на напади и грабежи од страна на Турците. Тие грабежи престанале »дури тогаш кога Дејанови склучиле договор со Мурат«, но кога бил склучен тој договор не кажува. Ионатаму, Хаџи - Васиљениќ истакнува дека нивната држава била првата преку која Турците морале да поминат за да продрат во северозападните предели на Полуостровот.⁵⁴⁵

С. Новаковиќ разгледувајќи го проблемот на вазалството на Дејанови дошол до заклучок дека: »тие биле во некакво турско вазалство, но со прилична голема самостојност«. ⁵⁴⁶ Времето кога станале вазали не го одредува прецизно. Сепак, тој се изјаснил дека Дејанови заедно со крал Марко и Богдан се спогодиле со Турците да плаќаат данок и да даваат војска, а во се друго да останале самостојни како што биле пред тоа.⁵⁴⁷ Тоа биле обични услуги за вазалство, кон оние со кои можело да се постигне спогодба. Такви услови биле формирани најнапред за Дејанови, а по битката на Косово (1389 година) истите биле пренесени на кнез Лазар.⁵⁴⁸ Значи, иако Новаковиќ по однос на тоа прашање нема одреден став, сепак, од последното негово искажување може да се заклучи дека вазалството било склучено за време на заедничкото владеење на браќата Дејанови.

Хр. Мидев, занимавајќи се со историјата на Велбуџдџиското кнежевство дошол до заклучок дека тоа станало зависно од Турците 1372 година. Во врска со тоа тој вели: »До смртта на Душан (20 декември 1355 година) тоа Кнежевство ја признавало врховната власт на српскиот цар, а оттогаш тоа се прогласило за независно, до 1372 година кога станало потчинето на Турците«. ⁵⁴⁹ За тоа дека вазалството било склучено по Марицката битка се произвел и Ј. Иванов. Тој анализирајќи ги податоците од турскиот историчар од XVII век, Сеадедин, од неговото дело »Круна на историјата« наоѓал еден ракопис во Софиската народна библиотека, дошол до заклучок дека вазалните односи биле склучени 1371 година. ⁵⁵⁰

Според гледиштето на М. Пурковиќ »по Марицката битка Волкашиновиот син Марко и браќата Константин и Драгањ се смириле со Турците, станувајќи вазали на турскиот султан«. ⁵⁵¹ Исто така, и Д. Анастасијевиќ смета дека Дејанови по Марицката битка ја признале власта на Турците. ⁵²² Г. Острогорски е на мислење дека по поразот на Марица, Волкашиновиот син Марко станал вазал на турскиот султан, а во иста положба дошле и браќата Јован и Константин. ⁵⁵³

Р. Михалчиќ, пак, поради недостиг на изворни податоци за тоа кога и кои покраини од Дејановата држава ја изгубиле независноста се произвел неодредено за тоа прашање велејќи дека: »Веројатно не долго време после Марицката битка Драгањ станале вазали на султанот«. ⁵⁵⁴ Поватаму Михалчиќ вели дека и покрај вазалитетот тие доста долго или »подобро речено се до битката на Ровини, владееле со широка внатрешна самоуправа«. ⁵⁵⁵ По прашањето за вазалноста на државата на Дејановите наследници, А. Стојановски се изјаснил дека вазалните односи биле воспоставени веднаш по Марицката битка. ⁵⁵⁶

Х. Матејков и Р. Михнева Вазалството на К. Дејанов го датираат по 1377-1378 г. кога Мурат I лично се ангажирал со војски од Англија во борба
А. Апостолов, дошол до веродни согледувања кога заклучил

дека вазалството било склучено по 1379 година, т.е. по смртта на постариот брат Јован Драгам. Во врска со тоа тој вели: »Во 1379 година умрел постариот брат Драгам, а со кнежевството продолжил да управува Константин како турски вазал«. ⁵⁵⁷

Индириктни податоци за времето на вазалството наоѓаме и во една народна песна »Крал Марко и цар Мурат« каде се вели дека Константин станал вазал пред Крали Марко. ⁵⁵⁸ Издавачот на оние песни С. Стојковиќ истакнува дека Марко го наследил крајскиот престол во несредени прилики. Немајќи доволно моќ да се спротивстави на нападите на Турците, Марко бил принуден како Дејанови и Богдан да влезе во »клетвеничка« зависност од турскиот султан 1385 година. ⁵⁵⁹ Во поглед на вазалството на Крали Марко, А. Стојановски се изјаснил дека тоа било склучено по наѓањето на Прилеп и Битола под турска власт, 1385 година. ⁵⁶⁰ Бидејќи се знае дека Дејанов станал вазал пред Крали Марко, како крајна граница кога тој станал вазал може слободно да ја одредиме 1385 година.

Во врска со вазалството на Дејанов, турскиот историчар Сеадедин соопштува дека »пролетта 773 година по Хиџра (1371 година христијанска) Лала Шахин паша тргнал со многубројна војска да ја заземе Кустендилската држава и да постави таму турски ред«. ⁵⁶¹ Вистина е, вели Сеадедин дека потчинувањето на Кустендилскиот владетел познат под »името Константин, и за многу други негови државици и градови, како и за тргнување на војските во речената земја се издаде висок султански ферман. Потпирајќи се на својата голема сила и верувајќи во својата независност, Константин не сакал никако да се потчинува. Но, кога се научил дека големиот завојувач решил да тргне за неговата земја со многу војска за да ја удри и

завладе со сила, решил да се покори и потчини». ⁵⁶² Понатаму Сеадедин вели дека: »Константин излегол на пречек со соодветни почести и со одбрани подароци. Потоа, откако ги предал клучевите од тврдините и градовите, ги поднесол и условите на своето вазалство. Кон Константин било погледнато доста умерено и учтиво, и му било дозволено да се носи во почесни алишта. Тој бил назначен повторно за владетел на својата земја, под услов да плаќа ризие и харач. За тоа се издал и висок ферман. Потоа султанот ненадејно се вратил во Брусак». ⁵⁶³

На прв поглед овие вести изгледаат сосема веродостојни, бидејќи Лала Шахин - Паша е историска личност, современик на Константин Дејанов. Но во самото кажување на Сеадедин постои една нелогичност, т.е. се изменани две епизоди за два одделни походи. Првата епизода е за Лала Шахин - до средината на кажувањето и, втората, за Мурат I. Што значи дека Сеадедин ги изменал работите, што е и нормално, бидејќи своето дело го пишувал три века подоцна. Можеби Лала Шахин - Паша, навистина војувал против Константин во 1371 година, но чудно е зошто во известувањето на Сеадедин не се споменува Јован Драгаш, кој што носел титула деспот. Втората епизода се однесува на султанот Мурат I и Константин. Од неа јасно се гледа дека Константин се поклонил на Султанот, и од него бил назначен повторно за владетел на својата земја.

Сето ова не наведува на заклучок, дека вазалството меѓу Константин и Мурат I, било склучено по смртта на Јован и Теодора. Во спротивно би било логично во пресрет на Мурат I да излегле заедно двајцата браќа со мајка им и заедно да му изразат почести. Дотолку повеќе што Јован имал титула деспот, а мајка им се нарекувала госпоѓа царица. Ако вазалството било склучено по

периодот на заедничкото владеење, за Мурат I секако би било поважно да му изрази почит лице со повисоко достоинство, а секако тоа не би го пропуштиле турските историчари да не го одбележат. Заклучокот за тоа е сосема логичен, бидејќи за време на заедничкото владеење во документите редовно на прво место стои постариот брат »деспот Јован Драгаи«. ⁵⁶⁴ Тоа пак говори, дека за отстапка не може да стане збор. Како време за склучување на вазалноста треба да се бара најрано 1379 година кога умрел постариот брат и 1382 година кога Софија паднала под турска власт. Тогаш на Константин му биле доделени Радомир, Дупница и Рила, како знак на благодарност што станал турски вазал. ⁵⁶⁵

Во прилог на тоа дека Константин станал вазал по смртта на брат му Јован, зборува и Лаоник Халкондил, кога наведува дека Јован Драгаи по смртта на Харко (Дејан) бил »најдобриот по ум и по воено искуство, во тоа време, никому не отстапувајќи, и тој (Јован) војувајќи со Албанците и со непријателите Срби си потчинил на себе доста голема земја, и по неговата смрт Константин, неговиот брат, ја задржал (во своја власт) земјата и дошол на дворот на царот (т.е. на турскиот султан, очигледно за признавање на вазалната зависност)«. ⁵⁶⁵

Фактот што во грамотата на Константин од 15 август 1381 година ⁵⁶⁷ со која го подарил Лесновскиот манастир на Хиландар, се споменува неговата мајка, не наведува на заклучок дека се до таа година Константин уште не бил вазал. Но, по се изгледа тој почувствувал дека мора да се потчини на Мурат I. Затоа и побрзал, со цел да ги заштити имотите на Лесновскиот манастир, го подарил на Хиландар. Тоа, пак, уште повеќе го стеснува временскиот простор кога Константин можел да станал вазал, од 15 август 1381 година до

1382 година. Значи, и Пијанец во тој период бил потчинет на врховната власт на Султанот Мурат I.

Но, иако станал вазал, Константин Дејанов се до 1389 година располагаал со голема самостојност, што се потврдува и од одредбите во грамотите што ги издал, за ослободување на подарените имоти од сите даначки.

Од сето речено досега може да заклучиме дека Константин станал вазал на Султан Мурат I во почетокот на 1382 година за што бил награден со доделување на нови територии на управување (Радомир, Дупница и Рила), ⁵⁶⁸ на тој начин, Мурат I сакал да му даде до знаење на Константин дека ќе го почитува и наградува доколку му биде верен вазал. До смртта на Мурат I, Константин му останал верен приврзаник, и во тој период вазалните обврски не биле толку тешки. Промена во вазалните односи настанало по 1389 година кога Бајазит I не се придржувал до политиката на својот татко и со сила го зазел Кратово ⁵⁶⁹, кој важел за голем економски центар на Константиновата држава.

Периодот на вазалните односи во Пијанец, додека бил жив Мурат I (1389 година) не бил толку тежок, бидејќи Константин Дејанов ја зачувал својата самостојност во внатрешната политика. Тој и понатаму останал врховен господар на земјата и рудниците во Пијанец. Под своја власт имал кнезови, кефалии, севасти и други велокодостојници ⁵⁷⁰ од нив некои биле распоредени и во Пијанец. Константин го задржал правото да подарува имоти, како и да потврдува дарови на свои властелини, како што е примерот со дарот на војводата Димитар на манастирот Хиландар, што го потврдил со Повебата од 20 јуни 1389 година. ⁵⁷¹

Константин иако продолжил да кова свои монети, сепак во неговата држава во употреба биле голем број венецијански монети. Тоа се гледа и од Повелбата со која тој ја потврдил црквата Св. Вознесение во Штип, подарена од војводата Димитар.⁵⁷² Венецијански монети секако, биле во движење и во Пијанец, бидејќи во Блиското Кратово за време на владеењето на Константин постоела дубровничка трговска колонија, која ги користела венецијанските монети. Тие биле најчесто пренесувани од рударите во Пијанец, кои работеле во кратовските рудници.

За оваа внатрешна самостојност Константин му доставувал на Мурат I годишен данок (дизие и харач), а во случај на потреба бил должен да учествува во војна со својата коњаница, како и да ја пропушта преку својата држава слободно да поминува турската војска. Во вазалната војска на Константин учествувале и војници регрутирани од Пијанец. Тоа се заклучува од фактот што војската се собирала од сите слоеви на населението.⁵⁷³

Во 1389 година кога Мурат I одел за Косово, поминал и низ дел од Пијанец. За овој поход турските историчари известуваат дека турската војска била убаво примена и пречекана во Кустендил, каде пристигнала од Пловдив и Самоков. За таа гостевка биле собрани продукти од населението, а Пијанец како гранична област со Кустендил, било логично и од него да биле доставени разни продукти.

За овој поход и правецот во кој се движела турската војска, податоци ни оставил турскиот историчар Нешрија.⁵⁷⁴ Тој известува дека Мурат I тргнал од Пловдив и по три дена пристигнал во Ихтиманското Поле, каде се задржал три дена. »Овде патот (за Косово б.м.) се дели на два правца, едниот води десно преку Софија за Нин, а другиот лево и води во Илица (Кустендил)«. ⁵⁷⁵ После

извршените консултации по кој пат да тргне кон Косово, Мурат I се одлучил за вториот и »тргнувајќи третиот ден отседнал во полето Алаедин«. ⁵⁷⁶ Таму Мурат престојувал два дена. На третиот ден »утрото со војска дошол и Константин, кој бил многу верен на Султанот. Него го одредил за водач (*kulavuz*) на војската«. ⁵⁷⁷ Оттаму Султанот Мурат за неколку дена стигнал во Илиџа (Кустендил). Константин знаел дека Султанот ќе наврати во неговата земја и затоа подготвил неброени конаци и безброј животни намирници. За да ја искаже својата оданост кон Султанот, Константин припремил и многу дарови, а »изобилството со кое медот и маслото се раздавале по ордата (војската) течеше како река«. ⁵⁷⁸ На поштеката станал збор и за понатамошното дејство на двете војски. Ј. Уванов смета дека Константиновата војска, бидејќи го познавала теренот, била одредена да извршува разузнавачка служба. ⁵⁷⁹

Според едно предание, Мурат I кога одел за Кустендил го изградил Кадин Мост на границата помеѓу Пијанец и Кустендилско. ⁵⁸⁰ За изградба на мостот било ангажирано и населението од Пијанец. А за време на престојот на Мурат I во Кустендил се собрале сите велможи што биле потчинети на Константин за да му изразат почести на Мурат. Меѓу тие велможи сигурно имало и од Пијанец, бидејќи тој бил соседна област на Кустендил. Според Хаџи Калфа, Султанот му го опростил данокот на Константин. ⁵⁸¹ Победен во битката кај Плочник (1388 година) од Србите, Мурат I се плашел од резултатите на претстојната битка. Само со тоа може да си го објасниме тоа што на Константин му бил опростен данокот и тој бил сметан како пријател и сојузник на Султанот. Само преку попустливата политика Мурат I можел да го задржи Константин на своја страна. Тоа пак, само по

себе зборува за лабилната вазална врска на Константин кон Мурат I.⁵⁸²

Дали Константин учествувал во битката на Косово, или не, немаме директни податоци. Ј. Иванов, смета дека Константин бил назначен за водач на војската на патот од Велбужд кон Косово⁵⁸³, но дали учествувал во битката не кажува ништо. Во прилог на тезата за учество на Константин во битката на Косово се изјаснил и Хамер, кога вели дека »Мурат сметал на верноста на Константин, господар на Кустендил«. ⁵⁸⁴ И. Гуриќ смета дека Константин 1389 година лично го прател Мурат во војната против Лазар. ⁵⁸⁵

Пет дена по Косовската битка, на 20 јуни 1389 година во Приштина, Константин издав Повелба со која го потврдува дарот на војводата Димитар на манастирот Хиланадар. ⁵⁸⁶ Доколку датацијата и местото на издавање на оваа Повелба се точни, тогаш може да се претпостави дека Константин бил присутен на Косово, кога се водела битката. Нешрија за учеството на Константин во оваа битка не кажува ништо. ⁵⁸⁷

Битката на Косово и поразот на Србите лошо се почувствувал и во државата на Константин. Мурат I не му се мешал во внатрешното уредување во неговата држава. Неговиот наследник Бајазит I (1389-1402 година) му го одзел Кратово (1390 година) ⁵⁸⁸ што ќе рече дека при походот кон Косово сепак, Мурат поминал преку Кратово. ⁵⁸⁹⁻¹ Бајазит сигурно тогаш ги видел богатствата и значењето на Кратово и затоа решил да му го одземе на Константин. Затоа сметам дека А. Стојановски не е во право кога вели дека за време на походот кон Косово, Мурат I не поминал преку Кратово. ⁵⁸⁹

Паѓањето на Кратово во турски раце директно се одразило и на ситуацијата во Пијанец. Во кратовските рудници работеле и рудари

од соседната област Пијанец, кои што дотогаш работеле за Константин Дејанов, а тој бил поблаг ~~кон~~ нив, за разлика од Турците. Така почнало да се чувствува директно турската експлоатација во Пијанец.

Од горе изнесеното се гледа дека Турците ги заостриле условите на своето сизеренство кон Константин. Во 1393 година Бајазит I го зазел Трново.⁵⁹⁰ По овој настан тој ги повикал своите вазали во Серез, и таму дошле Мануил Палеолог (1391 - 1423), Деспот Стефан (1389 - 1427) и Константин. Надменоста и грубиот однос на Бајазит I кон своите вазали, ги натерало овие христијански господари да формираат сојуз за взаемно помагање во одбраната на своите земји и дале клетва да прекинат со секаква врска со Бајазит. Овој сојуз бил поткрепен со мажењето на Елена - ќерка на Константин Дејанов за византискиот император Мануил Палеолог.⁵⁹¹

Политичките услови го натерале Константин во наредните години, заедно со Крали Марко и Стефан Лазаревиќ да учествуваат во воените походи на Турција. Во еден таков поход против влашкиот војвода Мирче на полето Ровини кај Крајова на 10 октомври 1395 година загинале и Крали Марко и Константин.⁵⁹² Во војската на Константин сигурно се бореле и војници од Пијанец, што ќе рече дека, Пијанец директно бил засегнат од овој турски поход во Влашко.

Смртта на Константин ставила крај на неговата држава. Навистина 1410 - 1413 година го среќаваме Јусуф - Исув (војвода) како управник на Константиновата земја, но за него не се знае многу, кој е и од каде бил.⁵⁹³ Со смртта на Константин во Пијанец била воспоставена директна турска власт, со што тој ја изгубил и фиктивната независност. Неговата понатамошна историја е преплетена со историјата на Кустендилскиот санџак.

Во чест на Константин, ќерка му Елена и зет му Мануил заветиле на манастирот Св. Јован Претеча во Петра 500 перпери, со кои требало да се купи имот, од кој што годишниот приход од 50 перпери да служи за расходите за покој на думата на Константин. Ќерката на Константин, Елена го надживеала својот сопруг Мануил Палеолог. На старост примила монашки чин и починала на 13 март 1450 година. Таа била баба на последниот император на Византија, Константин XI, кој што загинал со »нож во рака при преземањето на Цариград од Турците 1453 година«. ⁵⁹⁴ Тој не го презирал своето словенско потекло по баба и се нарекул Драган.

За Константин Дејанов се зачувале повеќе спомени. Така неговата престолнина Велбужд по него била наречена Кустендил. ⁵⁹⁵ Урнатините над Кустендил - Хисарот уште се познати и како »Константиново Кале«. ⁵⁹⁶ Исто така и кај населението се зачувале спомени за Константин, така што населението од Пијанецко и Кустендилско и денес, за времето и настаните од пред турско време вели дека се од »Константиново време«. Во Кочанско веруваат дека на Царев Врв (Султан Тепе) во Осогово била некогаш престолнина на »цар Константин«. ⁵⁹⁷

Преданијата за »цар Константин и Елена« се многу распространети во североисточна Македонија. Урнатините на југоисток во с. Блатец, Виничко на полите на Плачковица, познати под името »градштето« се посочува како седиште на цар Константин. ⁵⁹⁸ Во Пијанец, во с. Селник се одржува »собор« во чест на цар Константин и царица Елена на 3 јуни, а во с. Разловци црквата е посветена на Св. цар Константин и Елена. ⁵⁹⁹ Старите бакарни монети што се среќаваат по селата на Пијанец, населението ги нарекува »костадинчета«.

Сето тоа зборува во прилог на традициите за Константин во Пијанец, и покрај тоа што војски од Пијанец морале да учествуваат на страната на Турците. Причина за тоа е тешката положба на населението што настанала по воспоставувањето на турската власт.

IV. ПАГАЊЕ НА ПИЈАНЕЦ ПОД ОСМАНЛИСКА ВЛАСТ

Втората половина на XIV век се карактеризира со политичка расцепканост на Балканот и во Македонија. Оваа политичка расцепканост и неединство на Балканските владетели ја искористиле Турците - Османлии. Тие постепено од малоазискиот дел се префрлувале на европскиот. Во почетокот Византија и Србија не **им** обрнувале внимание, а ги користеле Турците само како одлични наемници во својата војска во меѓусебните пресметки. Од друга страна, пак, Турците користејќи ја можноста што им била пружена, се запознале со богатите Балкански територии, кои што ставале привлечни за нив. Согледувајќи ја положбата на Балканскиот Полуостров, Турците решиле да ја искористат несредењоста и неединството на Балканските држави за свои цели.

Брзото ширење на Турците на Балканскиот Полуостров било помогнато од меѓусебните борби на феудалците во Балканските држави. Во врска со тоа сликовито се изразил Михаил Константинович, кога вели: »И знајте дека поганите Турци не се така силни сами по себе, туку поради неслогата меѓу христијаните. Така несогласувањата меѓу христијаните за поганите Турци било среќа и радост, а навата завист и меѓусебни непријателства им носи победа«. ⁶⁰⁰ Наместо да се обединат во заедничка борба против Турците, Балканските државички се занимавале со меѓусебни расправи. Така на повикот на деспот Угlesh за војна против Турците, 1371 година се одзвал само брат му Волкашин. Успехот во Маришката битка Османлиите веднаш не го користеле за поголеми освојувања на македонската територија, освен што биле извршени подлабоки акинџиски упади. ⁶⁰¹ Но, затоа

пак, успеале да го скршат 'рбетот на македонската војска, со што си ја олесниле својата натамошна работа.

Турската офанзива кон Македонија се засилила во 80-тите години на XIV век и се одвивала во две етапи. Првата етапа се одвивала до 1383 година. Во таа етапа безмалку половина од македонската територија се нашла под директна или индиректна власт на Султанот. Во границите на Османлиското царство влегла целата поранешна држава на Углем, додека државата на Константин Дејанов ја загубила независноста и паднала во вазален однос спрема Султанот Мурат I.⁶⁰² Тоа се случило во 1382 година кога Турците ја зазеле Софија, а на Константин му биле доделени Радомир и Дупница како знак на благодарност што станал нивни вазал.⁶⁰³ Тоа пак значи дека и Пијанец се нашол под врховна власт на Турците. Во 1383 година Турците го освоиле Сер.⁶⁰⁴ Со паѓањето на градот Сер завршува првата фаза на турското освојување на Македонија. Втората фаза се одвивала од 1385 - 1392 година и во нејзиниот тек биле освоени: во 1385 година градовите Штип, Велес, Прилеп и Битола.⁶⁰⁵ Во почетокот на 1392 година паднал и градот Скопје.⁶⁰⁶ Северна Македонија во чиј состав влегува и Пијанец, паднала под директна турска власт за време на Султанот Бајазит I (1389 - 1402 година), поточно **по** загинувањето на Константин Дејанов.⁶⁰⁷

Со потчинувањето на Македонија, кое било завршено со освојувањето на Солун во 1430 година, Турците вовеле и своја управа и организација во неа.⁶⁰⁸ Уште при заземањето на одделните македонски градови, Османлиите разурнале голем број тврдини, кои им пружале отпор. Оние пак што ги оставиле неразурнати, ги претвориле во свои упоришта, сместувајќи во нив свои гарнизони и огромен воено-административен апарат. Од зачуваните современи документи, се

утврдува дека во почетокот на XV век свои посади Османлиите имале во Скопската, Кичевската, Прилепската и Струмичката тврдина, а во XVI век и во Штипската, Костурската, Охридската, Солунската и други.⁶⁰⁹

По Маричката битка, а најдоцна 1385 година бил основан Румелиски беглербеглак или ејалет.⁶¹⁰ Тој бил составен од помали управно-политички и воени единици, таканаречени ливи или санџаци, на чело со мирливи или санџакбегови.⁶¹¹ Во рамките на Румелискиот беглербеглак била вклучена целата територија на Македонија. Во рацете на беглербегот била сконцентрирана сета граѓанска власт, а истовремено тој бил и главен командат на сета војска во Румелија.

Беглербеглакот се делел на помали воено-административни единици познати како санџаци. Во почетокот на територијата на Македонија постоеле три санџака: Паша санџак, Кустендилски и Охридски санџак.⁶¹² Кустендилскиот санџак бил таканаречен според последниот христијански владетел Константин.⁶¹³ На чело на санџакот стоел санџак Бег или мирлива. Помали административни единици во рамките на санџакот биле нахиите.⁶¹⁴

Кустендилскиот санџак според територијата што ја зафаќал бил втор по големина, веднаш зад Паша санџакот. Се уште не е можно да се утврди точната дата на постанокот на овој санџак, но, се смета дека тоа можело да стане веднаш по загинавањето на Константин Дејанов во 1395 година.⁶¹⁵ Во прилог на тоа дека неговото формирање уследило веднаш или набргу по воспоставувањето на директната османлиска власт зборува фактот што новиот санџак бил оформен на територијата со која претска владеел Константин, со истиот центар, во Велбужд, и кој по него го добил дури и своето име Кустендил.⁶¹⁶

Кустендилскиот санџак бил разделен на четири кази (кадилаци). Тие во себе вклучувале над 20 нахии. Во составот на Штипската каза влегувале: Штипска, Кочанска и Нагоричка нахија. Струмичката каза во себе ги вклучувала нахиите: Струмица, Малешево, Бојмија, Конче, Тиквеш, Мариово, Петрич и Мелник. Во казата Илиџа (Кустендил) биле вклучени седум нахии, од кои Пијанец и Славниште биле во Македонија, а останатите во Бугарија.⁶¹⁷

Кон Кустендилскиот санџак била придодана и Кратовската нахија која во дефтерите од XVI век се означува како одделна нахија, веројатно поради кратовските рудници, кои што влегувале во хасот на Султанот, и поради тоа се користела со посебен статус.⁶¹⁸

Нахијата Пијанец во себе содржела 53 села⁶¹⁹, од казата Илиџа.⁶²⁰ Уште во првите децении на Османлиското владеење во Пијанец биле извршени и значајни општествено-економски промени. Османлиите го воспоставиле својот тимарско-спахиски систем, со што во Пијанец дошле до израз феудалните институции врз кои се поттирала воената и економската моќ на Османлиската империја.⁶²¹ Но, Османлиите напoлно не ги ликвидирале затечените феудални институции во Македонија. Голем број од нив ги зачувале и приспособиле за свои потреби. Во таа смисла освојувачите на Македонија имале толерантен однос и кон оние претставници на македонската феудална аристократија, кои на еден или друг начин се ставиле во служба на османлиската држава.⁶²²

Односот на Турците кон новоосвоените територии зависел од начинот на кој тие биле потчинети. Доколку доброволно и без борба се предале тие биле поштедени од турските разорнувања и плачкосувања. Ако некое место пружело отпор, согласно шеријатското право, Султанот дозволувал тродневно плачкосување на истото.⁶²³

Бидејќи Пијанец преку неговиот владетел Константин Дејанов доброволно се предал на Турците бил поштеден од разорнувања и пустоши. Со тек на времето Турците почнале да вршат колонизација од малоазиските предели, со цел да си обезбедат сигурна поткрепа во случај на преземање на походи на Балканот. Покрај ова Турците почнале да вршат и асимилација на македонското население, која што особено дошла до израз во подоцнежните векови, XV и XVI. Главните потурчувања во Пијанец биле извршени во времето на Сулејман Величествени во 1522 година и Мехмед IV во втората половина на XVII век (1648-1687 година), Мехмед IV престојувал во Пијанец на лов и тогаш биле потурчени селата покрај патот од реката Струма до Брегалница, меѓу нив и пијанечките села: Габрово (Турско Габрово), Свегор, Град, Истевник, Црник, Тработивиште и други.⁵²⁴ Според пописните дефтери од XVI век се гледа дека пијанечките села што припаѓале кон Осоговските планини не биле засегнати од потурчувањето и тие го зачувале својот македонски елемент. Такви биле, на пример, селата Косевица, Костин Дол, Вратиславца и други.⁶²⁵

Од пописите се гледа дека во тие села живеело исклучиво христијанско население, не се споменува ниту еден муслиман. Христијаните му плаќале на Султанот цизие (данок на лице) и харач (земјишен данок) како и многу други давачки.⁶²⁶

З А К Л У Ч О К

Благодарение на добрата географска положба, Пијанец бил населен уште од најстари времиња. За тоа сведочат материјалните остатоци што сè уште се наоѓаат во Пијанец, за жал, сè уште недоволно проучени и заборавени. Свои траги во Пијанец оставиле Келтите за што сведочи најдениот меч во с. Луковица, Словените, Печенезите, Крстоносците. Траги оставиле и македонските и сесловенски просветители Кирил и Методиј кои што во Пијанец и во околните области по Брегалница ја извршувале својата прва апостолска мисија.

Во периодот на процветот на Самоиловата држава (969-1018 година) територијата на Пијанец била вклучена уште во почетокот во нејзиниот состав. За време на постоењето на оваа држава, Пијанец ја делел истата судбина со нејзе, и бил еден од последните нејзини делови што ја признал византиската власт. Под византиска власт Пијанец останал се до 1203 година. Во периодот на византиското владеење, за Пијанец е важно да го одбележиме ^{тоа}што преку него поминал дел од војските на Третиот крстоносен поход. Еден дел од крстоносната војска поминал од Кустендил преку Пијанец, го оплачкале Градец (денешно село Град) и продолжиле за Струмица.

Бугарскиот владетел Калојан, во 1203 година го зазел Пијанец и го приклучил кон второто Бугарско царство.

Во црковен поглед Пијанец бил потчинет на Мороздвизшката епископија.

Кон крајот на XII и на почетокот на XIII век се разгорела Борбата меѓу Византија и Второто бугарско царство. Во екот на таа

Борба на запад бил организиран Четвртиот крстоносен поход, кој што од темел ја променил ситуацијата на Балканот. Од историската сцена ја снимало Византија, а на нејзина почва биле создадени нови држави, Латинската империја, Солунското кралство, Епирската деспотовина, Никејската империја и други. Тие нови држави започнале беспощадна борба за превласт на Балканскиот Полуостров. Од тие борби бил засегнат и Пијанец. Во почетокот иницијатива имала Бугарија особено по победата над латинските војски 1205 година. Таа се носела со идејата да го заземе местото на некогашна Византија. Оваа бугарска иницијатива била прекината под ѕидините на Солун, каде што загинал нејзиниот владетел Калојан (1207 година). Од смртта на Калојан најмногу полза извлекле соседните земји. Така на новиот бугарски цар одбиле да му се потчинат некои од феудалните владетели во Македонија, пред сè Стрез и Алексиј Слав. Со смртта на Калојан и Пијанец го променил господарот. Во почетокот тој бил поделен помеѓу Стрез и Алексиј Слав, а по смртта на Стрез 1215 година целиот Пијанец бил вклучен во составот на Кнежевството на Алексиј Слав. Благодарейќи на својата превртлива политика на прилагодување на политичките услови, Алексиј Слав успеал да се одржи на власт подолго време. А. Слав своевременно ја признавал врховната власт на Латините, потоа на Епирците и на Бугарите, се во зависност од каде доаѓала опасноста, за на крајот при меѓусебниот судир на Бугарија и Епир 1230 година кај Клокотница, му се изгуби трагата. Неговото Кнежевство, заедно со целиот Пијанец било вклучено во составот на Бугарската држава, но не за долго.

По поразот на Епирците кај Клокотница во борбите за превласт се вмешала и Никејската империја. Таа особено зајакнала за време на императорите Јован II Ватац (1222-1254 година) и Теодор II

Ласкарис (1254-1258 година.). Ширењето на Никејската власт во Македонија, повторно го поставило на дневен ред прашањето за превласт на Балканот. Бугарското царство, иако извојувало победа над Елирците, сепак не било во можност до крај да истрае во борбата. Тоа кон средината на XIII век било ослабено од силните удари на Монголите и не располагало со толкави сили што би му овозможиле водење на експанзионистичка политика.

Во екот на овие пресметки Лијанец влегол во составот на Никејската држава, која што веќе била на дофат на својата главна цел - обновување на Византија. На патот до остварување на оваа цел им стоеле епирските владетели кои што сè уште покажувале извонреден отпор во спречувањето на ширењето на Никејската империја. На Запад било организирана антиникејска коалиција на чело со владетелот на Епир, Михаил II Ангел. Оваа коалиција не била способна да ги спречи големите напори на Никејската држава.

Во таква меѓународна положба борбата меѓу Епир и Никеја ја искористил српскиот крал Стефан Урош I (1243-1276 година) и продрел во Македонија. Од овие српски продирања Лијанец не бил засегнат.

Последниот обид на коалиционите сили да ја спречат Никеја во обновувањето на Византија наполно пропаднал со губењето на битката на Пелагониската рамнина, каде што во летото 1259 година никејските сили извојувале блескава победа кај Борила Лонгос. Пелагониската битка го означила крајот на еден бурен период од историјата на Македонија. Извојуваната победа ја обезбедила власта на Никеја на оваа територија, која во 1261 година ја обновила Византиската империја. По реставрацијата на Византија била зацврстена и нејзината власт, со тоа што Македонија како

административен и воен центар станала еден од најважните делови на Византија. Последиците од долгогодишните војни што се водени во првата половина на XIII век почнале да се отстрануваат, а со смирувањето на воените дејствија почнало да заздравува и стопанството, заживеала и трговијата, а како резултат на воените ангажирања на западно-европските држави, македонските области станале предмет на интерес за западните земји. Тоа влијаело за економска стабилизација на овој простор, и за напредок во целокупниот живот.

Периодот на византиското владеење во Македонија, а со тоа и во Пијанец не траел многу. Дваесет години по раставрацијата на Византија, таа била исправена пред нова сила на Балканот - Српската држава на чело со Стефан Урош II Милутин (1282-1321 година). Потпирајќи се на плодовите од економскиот подем на земјата, Милутин ја презел иницијативата во борбата против Византија. Со своите добро вооружени војски умте во пролетта 1282 година навлегол длабоко во Македонија. При ова српско навлегување од Византија била одземена цела Северна Македонија. Тогаш меѓу другите македонски градови и области бил заземен и Пијанец. Српско-византиската граница минувала по планината Голак и с. Тработивите и излегувала на Влаина и оттаму до реката Струмица. Тој бил вклучен во Српската држава и бил организиран како воено краиште, од причина што бил гранична област помеѓу Византија и Србија.

Оваа положба на Пијанец му донела многу проблеми и тешкотии. Наоѓајќи се помеѓу двете завојувани земји, Пијанец бил изложен на секојдневни воени акции, при што границата често се пробивала, а неговата територија била ограбувана. Ваквата положба во Пијанец се одржала повеќе години. За нејзино подобрување

недопринело ниту помирувањето на завојуваните страни и династичкиот брак на Милутин со малолетната Симонида. Причина за нарушување на мирните односи била оживеаната идеја на Запад за воспоставување на латинската империја. Нејзини најактивни иницијатори биле Филип Тарентски и Карло од Валоа. Тие се обиделе да ја искористат темката положба во Византија поради напредувањето на Турците во Мала Азија и плачкашките походи на Каталонската компанија во Тракија и Јужна Македонија во текот на 1306-1308 година. Тоа сакал да го искористи и крал Милутин, кој во тоа време водел династички борби со Брата си Драгутин. Барајќи на секаде поткрепа, тој се приближил кон западноевропските сили. Најнапред склучил спогодба со Филип Таренски (1306 година), а кога се создале услови, кога Карло од Валоа пристапил кон остварување на своите планови, го склучил и познатиот договор за сојуз со Карло од Валоа (1308 година). Овој договор Милутин го потврдил на Котраха во Пијанец. Благодарение на теренските истражувања го убициравме Котраха кај месноста »Селиште« во близина на Гладно Градиште и Брегалница. Договорот не бил спроведен во дело, и повторно биле воспоставени добрососедски односи помеѓу Византија и Србија.

До повторно нарушување на византиско-српските односи дошло во втората половина на 20-тите години на XIV век. Користејќи ја зафатеноста на Византија со внатрешните борби во текот на 1327 година и 1328 година српските војски навлегле во Македонија и зазеле неколку градови и тврдини (Велес, Просек, Штип и Црешче).

Овој српски продор во Македонија предизвикал револт кај Византија и Бугарија. Овие две земји склучиле сојуз за заеднички акции против Србија. Нивната офанзива била запрена 1330 година кај Велбужд, каде што Бугарите претрпеле катастрофален пораз. Битката

кај Велбужд го засегнала и Пијанец, бидејќи била водена во непосредна негова близина. По оваа битка српската власт во Пијанец била зацврстена.

Статусот на погранична област, што го имал Пијанец се променил со доаѓањето на власт во Србија на кралот Стефан Душан (1331-1355 година). Тој уште од почеток си поставил за цел да ја истисне Византија од Балканот. По неговото продирање 1334 година кон Струмица и Јужна Македонија, Пијанец веќе не бил погранична област, а со тоа биле прекратени и секојдневните воени дејства кои што сега биле префрлени на Струмица, која што станала погранична кон Византија.

Иако Србија во времето на Душан го достигнала својот најголем подем, сепак, за Пијанец тоа немало многу влијание. Кон крајот на 30-тите години на XIV век, Пијанец заедно со Струмица и околните места се отцепил од централната српска власт на чело со протосевастот Хреља, кој што формирал своја држава на тремејето меѓу Србија, Бугарија и Византија. Државата на Хреља била омеѓена со градовите Стоб, Штип и Струмица. Благодарение на своето искуство и мудрост Хреља успеал да се одржи на власт сè до декември 1343 година кога станал жртва на политичките игри, карактеристични за тој период. Спомен за себе оставил, покрај во народното творештво и во изградбата на кулата и црквата во Рилскиот манастир. Црквата ја изградил во 1343 година за што сведочи и надвратниот натпис на современата црква што е подигната на исто место. Овој натпис дава и нова светлина во поглед на прамањето кога загинал Хреља. Тоа е во прилог на оние што сметаат дека Хреља умрел во декември 1343 година за што зборува и надгробниот натпис на Хреља. Надгробната плоча од гробот на Хреља сега се чува во Музејот на Рилскиот манастир.

По исчезнувањето на Хрепа неговата територија, заедно со Пијанец, била вклучена повторно во рамките на Српската држава. Цар Душан ги зазел со сила териториите што ги држел Хрепа. Набргу потоа како феудален владетел во Пијанец се јавува Јован Оливер, кој со Пијанец владеел се до 1355 година.

Со ~~прогласувањето на Српското царство~~ ^{Крунисувањето на Душан за цар} на 16 април 1346 година била извршена и реорганизација на црквата. Во црковен поглед Пијанец влегол во составот на новоформираната Злетовска епископија, која, пак, била потчинета на Скопската митрополија. Злетовската епископија располагала со имоти во Пијанец, долж реката Брегалница од с. Илиово до с. Тработивиште, каде што влегувале и црквите Св. Илија, Св. Никола, Св. Георги и Св. Богородица, кои што исто така се наоѓале близу до реката Брегалница. Благодарение на теренските истражувања, прецизно се убицирани сите ниви, шуми, воденици, села и други имоти што биле подарени на Злетовската епископија.

Со смртта на Цар Душан, во Србија дошло до израз сепаратистичката тенденција на одделни феудалци. Србија се претворила во арена на меѓусебни пресметки и непочитување на централната власт. Меѓу повеќето самостојни државички се појавила и државата на Дејанови, во чиј состав влегол и Пијанец. Според расположивите извори, оваа држава во првите години до Маричката битка била зависна од крал Волкашин. Според резултатите од истражувањето се утврди дека основоположникот на оваа држава, Дејан бил син на македонскиот војвода Харко. Уште додека владеел Дејан дел од Пијанец околу реката Струма бил вклучен во неговата држава. По неговата смрт него го наследила сопругата Теодора со синовите Јован и Константин. За разлика од досегашните гледишта за потеклото и фамилијарното име на браќата Дејанови овде го изнесуваме и новото

гледите, дека тие се од мешовит брак, татко Македонец, мајка Србинка, па според тоа нивното фамилијарно име треба да гласи Дејанови.

Во оваа држава бил вклучен и Пијанец околу 1373 година. Во меѓувреме, Пијанец бил во составот на Прилепското-македонско кралство, а по Марицката битка браќата Дејанови го одзеле Пијанец од кралот Марко. Со државата управувале тројцата владетели заедно. За време на нивното владеење нивната држава израснала во самостојна и силна држава, која што особено се издигнала по Марицката битка.

Благодарение на добрата положба и рудните богатства, државата на Дејанови економски зајакнала и се консолидрала. Во тоа голем придонес имала заедничката власт на браќата и мајка им. Заедничката власт била прекината со смртта на постариот брат (1379 година) и мајка им (1381). По овие настани на чело на државата останал сам помладиот брат Константин. Но тој не успеал да ја зачува независноста на својата држава. Притиснат од постојаните турски напади тој ја признал врховната власт на Султанот. Во последна вазалството на Константин Дејанов, досега преовладуваше гледиштето дека, тој станал вазал веднаш по битката на Марица. По сестраната анализа на зачуваните извори заклучивме дека вазалните односи меѓу Константин и Мурат I биле склучени во 1382 година. Така Пијанец дошол под врховна власт на турскиот султан.

Како вазал на Султанот, Константин Дејанов морал да го пропушти Мурат I преку својата држава при походот на Косово. Во тој поход учествувал и Константин. Во походот бил погоден и Пијанец, бидејќи патот на Мурат I кон Кустендил поминувал преку северниот дел на Пијанец.

По битката на Косово, ситуацијата во Македонија од корен се изменила во полза на Турците, кои што успеале трајно да се зацврстат во Македонија. Новиот турски султан Бајазит I го променил својот однос кон своите вазали, за што сведочи и насилното одземање на Кратово од Константин Дејанов (1390 година). За влошената положба на вазалите сведочи и склучениот сојуз на христијанските владетели Константин Дејанов и византискиот император Мануил II Палеолог во Солун (1393/94 год.), каде дошло и до династички брак меѓу ќерката на Константин, Елена и византискиот император Мануил. Оваа коалиција предвидувала взаемна акција против Турците. Но, за жал, таа не ги постигнала своите цели, од причина што Константин Дејанов заедно со Крал Марко биле принудени да учествуваат како вазали на Турците, во битката против влашкиот војвода Мирче 1395 година. Оваа битка била последна на двајцата македонски владетели, и двајцата загинале во судирот на Ровинџ, близу до Крајова. Со оваа битка биле закопани и последните надежи за самостојни држави на територијата на Македонија.

По битката на Ровинџ 1395 година во Пијанец била воспоставена директна турска управа. Пијанец бил организиран како нахија во составот на Кустендилскиот санџак. Со воведувањето на турската управа, бил воведен и новиот феудален систем позната како тимарско-спахиски. Во почетокот Турците биле потолерантни кон македонското население. Со тек на времето почнале да вршат конолизација и исламизација во Македонија. Тоа особено било изразено во XVI век, кога неколку села во Пијанец биле исламизирани пред се: Габрово, Град, Вирче, Црвик, Истевик, па и дел од тогашниот административен центар на Нахијата Пијанец - Царево Село.

Остатоци од турскиот период во Пијанец се памиите во селата Габрово, Свевор и во денешно Делчево.

Во својата историја Пијанец преживувал моменти на Кризи и искушенија, но и периоди на стабилизација и самостојност. За бурната историја на Пијанец немо сведочат многубројните градишта, црквешта, манастиришта и могили што се гледаат на теренот и очекуваат некои посреќни времиња за нивно целосно проучување.

Б Е Л Е Ш К И

1. Ѓ. Захариев, Пијанец, земја и население. Сборник за народни умотворенија и народопис. Кн. XIV. Софија 1949. 6; 7-8; М. Панов - Г. Милески, Географска положба на Малеш и Пијанец. Во Кн. Малеш и Пијанец. II. МАНУ Скопје 1980. 9.

2. К. Иречекъ, Княжество България. Часть втора. Патувания по България. Пловдив 1899. 606; В. Кънчов, Избрани произведения. Т. I. Софија 1970. 354; М. Панов, Географија на СРМ. I. Скопје 1976. стр. 128.

3. Г. Шкриванић, Путеви у средновековној Србији. Београд 1974. 92 и 101.

4. Д. Арсовски - Д. Христовски, Делчево. Кочани 1985. стр. 12.

5. Траги од овој пат се зачувани и до денес во реонот од Каменица до Брегалница и од Луковица до Ханче во целост.

6. Според една сочувана легенда на тоа место постоел камен со три прсти кои ги покажувале правците на патиштата. Едниот прст го покажува правецот за Велбужд, вториот правецот кон Брегалница, и третиот кон Рамна Вода и Калишта. За остатоци од овој пат види слика 7.

7. Ѓ. Ивановъ Сѣверна Македонија. Софија 1906. 10. Според него, по овој пат била најкратката врска на Велбужд со Штип и Скопје. За остатоци од овој пат види сл. 7 и 8.

8. Името »Друмот« најверојатно претставува остаток од некогашниот пат. Денес ^{по} истиот правец постои пат за караулата во с. Костин Дол.

9. За траги од овој пат види сл. 9 и 10.

10. Овие правци досега не се проучени, но за нивното постоење се зачувани видливи траги на теренот.

11. Архимандрид Леонид, Христовуља цар Душана. Гласник српског ученог друштва. Кн. X. Београд 1870. 293.

12. Исто, 293.

13. Свети Никола денес го означува ридот на кој се наоѓаат остатоци од црква и гробишта. Овде се наоѓала црквата »Свети Никола« спомната во грамотата на цар Душан. Види: Архимандрид Леонид, Христовуља... 293. За положбата на »Св. Никола« пак види: А. Атанасовски, Кон прашањето околу местоположбата на имотите на Злетовската Епархија во Пијанец, според грамотата на цар Душан од 1347 година. Годишен зборник на Филозофски факултет - Скопје Кн. 17-18 (43-44). Скопје 1990-91. стр. 39, 40.

14. Иако овој пат се споменува во XIV век, не е проучен досега. Неговите траги добро се познаваат од црквата во с. Драмче

до седловината Омар. Во тој реон постои и топоним »Ановите« што асоцира на постоење на пат во тој правец. Исто така, трагите се зачувани по ридот »Св. Никола«.

15. Со извесни измени овој пат постои и денеска. Остатоци од најстариот пат се видливи од училишната зграда во с. Очипали до маалото Топчии во истото село во должина од 2-3 километри.

16. За кулата види сл. 1 и 2. Според едно зачувано предание постоеле три кули, нив ги снимил Ј. Павловиќ, Малешево и Малешевци. 307-308 и белешка 1. Овие кули биле разрушени од земјотрес во 1904 година.

17. Сп. Г. Шкриваниќ, Путеви у средновековној Србији. 92.

18. За границите на Пијанец поопширно види: К. Иречек, Княжество България, . Част втора. 606 и белешка 5; Й. Иванов, Български старини из Македонија. Фототипно издание, Софија 1970, 174, 562 и белешка 8; Й. Захариев, Пијанец, земја и население. 7-8; В. Канчов, Избрани произведения. А. 354; М. Панов, Географија на СРМ I, Скопје 1976. 128.

19. Спореди: Д. Узунски, Легендите за Пијанец. Пијанечки Глас. Год. XVIII. Бр. 22. Делчево, мај 1989 год. стр. 15.

20. Ј. Станковска, Македонскиот топонимски систем до XVI век. Скопје 1983. 286-287.

21. Ив. Снегаров, Историја на Охридската архиепископија. I. Софија 1924. 176; К. Иречек, Историја на Българитѐ. Софија 1929. 24.

22. Г. Кацаров, Пеонија. Софија 1921. 3; П. Делиродев, Македонија како географска единица. Македонска Мисъл. Кн. 1-2. Софија 1945. 14; Й. Иванов, Българите во Македонија. Софија 1917. 62. Бел. 4; Истиот, Сѐверна Македонија. 215; Й. Захариев, Пијанец. 47; Македонија како природно и стопанско цѐло. Софија 1945. 124.

23. Й. Иванов, Сѐверна Македонија. 215.

24. Т. Томоски, Средновековниот град Малешево. Списание Историја. VII/1, Скопје 1971. 161

~~25. Т. Томоски, Овче Поле во средниот век. Родителен зборник на Филозофски факултет. Кн. 4 (30) 1978.~~

~~Й. Иванов, Български старини из Македонија. 562;~~

26. √ Љ. Лапе, Одбрани текстови за историјата на Македонскиот народ. I дел. Скопје 1975. 74-75.

27. За климатските прилики во Пијанец види: Ј. Мавродиев, Климатски карактеристики на Малеш и Пијанец. Малеш и Пијанец. Кн. II. МАНУ Скопје 1980.

28. За овие наоди спореди: А. Керамидчиев, Археолошка карта на Делчевска општина; (необјавено).

29. Во Пијанец може да се очекуваат и нови наоди доколку се испитаат пештерите во с. Киселица, с. Ветрен, с. Раково, посебно месноста »Пештерски Дол«.

30. А. Керамидчиев, Археолошка карта; В. Санев, Штип од праисторијата... 70. Од овој период се и камените - рачни мелници за приготвување на брашно, такви мелници се најдени во селата: Вратиславца 4, Драмче 4, Костин Дол 2, Косевица 2, Луковица 2, Бигла 2 и др. Види фотографија 3, спореди и Д. Арсовски - Д. Христовски, Делчево. 23-24.

31. А. Керамидчиев, Археолошка карта; В. Санев, Штип од праисторија... 77. Покрај тоа, А. Керамидчиев има регистрирано 46 тимули (хумки) од бронзениот период, а најзначаен наод претставува бронзениот меч најден во с. Луковица кој што сега се чува во Археолошкиот музеј на Македонија.

32. В. Санев, Штип од праисторијата до доцнаантичко време. Штип низ вековите. Кн. I. Штип 1986. 81.

Thucydides Historiae, ed. H. J. S. Jones - J. E. Powell, Oxonii 1942, II, 99;

33. ✓ Ф. Папазоглу, Македонски градови у римско доба. Скопје 1957. 62-63; и деловите за Долна Македонија. 97-99; Горна Македонија. 161-171 и сл.

34. В. Санев, Штип од праисторија... стр. 81.

35. За Пеонците и нивната територија спореди: Г. И. Кацаровъ, Пеония. София 1921; Ф. Папазоглу, Македонски градови у римско доба. Скопје 1957; В. Битракова - Грозданова, Споменици од хелинистичкиот период во Македонија. Скопје 1977; В. Соколова, Исар - Марвинци и Повардарието во античко време. Скопје 1986. Е. Петрова, Пеонците тениња и Пеонците то кралство во II и I милениум пред н.е. Macedonia 2012 Archaeologica. Бр. 12. Скопје 1991, 41-50.

36. Г. Коцаровъ, Пеония. стр. 3.

37. Хомер, Илијада. Препев, предговор и објасненија Михаил Петрушевски. Скопје 1983. 63.

38. А. Керамидчиев, регистрирал 46 могили и 9 некрополи, спореди: Археолошка карта (необјавено).

39. Г. Кацаровъ, Пеония. 7. В. Санев, Пеонија и Пеонците. Штип низ историјата. I. Штип 1986. 85.

40. За приликите во Пеонија во тој период поопширно види: В. Санев, Пеонија и Пеонците... 87.

41. И. Микулчиќ, Две ранохристијанске цркве код Македонске Каменице. Старианар XXVII за 1976. Београд 1977. 190.

42. А. Керамидчиев, Малешевската котлина (резултати од археолошкото реконгносцирање во 1973 година). Macedonia Archaeologica. 5. Скопје 1979. 153. На територијата на Пијанец се регистрирани 38 градишта. Можеби на некое од нив лежат гореспоменатите градови, а и некои други, како Запапа и Равен за што постојат некои индикации во топонимијата, како на пример »Равна Вода«, »Кулата - Паровци«, »Равно«, »Горно и Долно Рамниште«, види сл. 4, 5, 6 и 7. Сите овие се расположени покрај патот што водел од

Брегалница за Наутаија. Други поважни градишта се наоѓаат во селата Драмче, Град, Вирче и Вратиславци.

43. Ф. Папазоглу, Македонски градови у римско доба. 38-63.

44. Исто, 66 и 231.

45. Н. Вулић, Географија Јужне Србије у античког доба. Гласник Скопског научног друштва. Књ. XIX. Скопје 1938. 5; В. Битракова - Грозданова, Споменици од хелинистичкиот период. 35. Од римскиот период на територијата на Пијанец се регистрирани 34 населби. Сп. А. Керамидчиев, Архолошка карта на Делчевска општина (ракопис).

46. Поопширно за тоа види: Ст. Антољак, Доаѓањето на Словените на Балканот. Средновековна Македонија. I. Скопје 1985. 99; Б. Панов, Штип и Брегалничката област од VI - XII век, Штип низ вековите. I. Штип 1986. 135-174 и таму наведената литература.

47. Документи за борбата на македонскиот народ. I. 22-23; Б. Панов, Штип и Брегалничката област... 135-140; Б. Алексова, Баргала - Брегалница, 26; истата, Придонес од истражувањата во Баргала - Брегалница, и таму наведената литература.

48. Ѓ. Ивановъ, Сџверна Македонија, 35-36.

49. Исто, 35-36.

50. Б. Панов, Штип и Брегалничката област. Во кн. Штип I. 137.

51. Исто, 137; С. Антољак, Македонските Склавини. Средновековна Македонија. I. Скопје 1985. 127-151.

52. Б. Панов, Штип и Брегалничката област... 142.

53. Исто, 144.

54. Ѓ. Ивановъ, Сџверна Македонија 32.

55. Исто, 30.

56. Исто, 32.

57. Опстојно за Стримонската склавинија види: Ѓ. Иванов, Сџверна Македонија. 74; Б. Панов, Дејноста на Кирил и Методиј во Македонија. Зборник - Кирил Солунски. А. МАНУ - Скопје 1970. 172; С. Антољак, Македонските Склавини; Б. Панов, Штип и Брегалничката област, 141 и таму наведената литература.

58. Документи за борбата на македонскиот народ. I. 39, 51; Ѓ. Ивнаовъ, Сџверна Македонија. 37; Б. Панов, Штип и Брегалничката област ... 147.

59. За Бугарските завладувања види поопширно: Латински извори. Том II, 266; Грџцки извори. Том VI. 123; С. Антољак, Македонија во IX век; Средновековна Македонија. I. стр. 185, 187; Б. Панов, Охрид и Охридската област во време на Бугарското владеење. Средновека Македонија. III. 680 - 704.

60. Б. Панов, Штип и Брегалничката област... 147.
61. Документи за Борбата на мак. народ, I. 51.
62. И. Дуйчев, Славяни и пръв Българи. Известия на ИБИ. 1-2. София 1951. 207-210.
63. Й. Ивановъ, Сѣверна Македонија . 37.
64. Документи... I, 52; И. Дуйчев , Македонија въ Българската история. София 1942. 9-10.
65. С. Троицкиѣ. Св. Мефодий как славянскій законодатель. Богословские труды , Московской патриархии, Сборник второй, Москва 1961; Б. Панов, Методиевото Словенско кнежевство во Македонија. Сп. Историја. XXI/2. Скопје 1985. 22.
66. Б. Панов, Методиевото Словенско кнежевство... 29.
67. Б. Панов, Штип и Брегалничката област од VI-XII век. Кн. Штип I. 148.
68. За управничката дејност на Методиј во Македонија види: С. Троицкиѣ, Св. Мефодии как славянскій законодатель. Богословские труды , Московской патриархии; Б. Панов, Методиевото Словенско кнежевство; истиот, Штип и Брегалничката област; Истиот, за Методиевото Словенско кнежевство и создавањето на »закон судный людем«. Сборник, Кирило-Методиевскиот (старословенскиот) период и Кирило-методиевската традиција во Македонија. МАНУ, Скопје 1988. 289-303.
69. С. Антолјак, Македонија во IX век. 200.
70. За дејноста на Константин во Брегалница види: Б. Панов, Брегалничката мисија на Константин Филозоф, Во кн. Средновековна Македонија. III. и таму наведената литература.
71. Й. Ивановъ , Сѣверна Македонија . 64-65; Ј. Павловић , Малешево и Малешевци. Београд 1929. 26 и Бел. 3.
72. За овие градишта види: А. Керамидчиев, Археолошка карта на Делчевска општина (ракопис) стр. 3, 5, 12.
73. Б. Панов, Методиевото слов. кнежевство. 32; С. Антолјак, Македонско-византиските односи во IX век. Средновековна Македонија. I. 221; Б. Панов, Штип и Брегалничката област... 151.
74. Й. Ивановъ, Богомилски книги и легенди. Фототипно издание. София 1970. 283; И на рѣцѣ Брегалници... приѣмъ царство. Спореди ги Б. Панов, Охрид и Охридската област во време на бугарското владеење. 686.
75. Й. Ивановъ, Богомилски книги и легенди - 283. *Овој податок треба да се разбере во смисла дека Борис на Брегалница ја прими власта, а не во неј и крунисан за цар.*
76. За организацијата на власта види: Б. Панов, Штип и Брегалничката област. 152; истиот, Општествено-политичките прилики во Струмичката област. 237/8; С. Антолјак, Македонија во IX век. 222.

77. За Богомилското движење поопширно види: Б. Панов, Богомилското движење во Македонија. Средновековна Македонија. III. 247-259 и таму наведената литература.

77a. ^{И. Иванов, Богомилски книги и легенди. 36 и 164; 2. Ангелов, Богомилството. 149.}
Б. Панов, ~~Брегалничката област~~ Штип и Брегалничката област. Среднов. Макед. III - 275.
78. На ова место до скоро се собираве општонароден собор посветен на пророк Еремија.

79. За избувнувањето и текот на востанието како и за Самоиловата држава види поопширно: С. Антолјак, Самоиловата држава. Средновековна Македонија. I. 289-609; Б. Панов, Штип и Брегалничката област. 157-160.

80. Грцки извори за Българската историја. VI. Софија, 1965. 276; Документи за борбата на македонскиот народ. I. 90. Сп. И. Ивановъ, Сџверна Македонија. 38.

81. И. Ивановъ, Сџверна Македонија. 40. Иванов смета дека при убиството на Арон бил присутен и Самуиловиот син Радомир, кој го спасил својот братучед Владислав, и дека името на Радомир е зачувано во топонимот на Радомир - ска околија. И. Иванов, истото дело 41; Н. Благоев смета дека таткото на Комитопулитите, Никола, бил комес на Брегалничкиот комитат. Сп. Н. П. Благоев, Критически поглед върху, известията на Иоан Скилица за происхода на цар Самоиловата држава. Македонски преглед. II/4, Софија 1926. 20-21.

82. Б. Панов, Штип и Брег. област. 160.

83. Грцки извори. VII. 84 - 90; И. Ивановъ, Сџверна Македонија. 41. За уредувањето на Брегалничката област во време на византиското владеење види: Г. Литраврин, Болгария и Византија. 268; Б. Панов, Штип и Брег. област. 162. Т. Томоски, *Овче Поле во средниот век. 245; истиот, Средновековни градови во Македонија. 271 и Морозовицка епископија. 74-100.*

84. Грцки извори. VII. 107; За тоа поопширно види: С. Лишев, Българският средновековен град, 49; Истиот, *Некоторые вопросы феодальных отношений в Болгарии в X в. и в эпоху византийского господства.* Византийски Временик. Т. 41. Москва 1980. 29; Б. Панов, Штип и Брег. област. 163.

85. И. Ивановъ, Български старини. 395; ^{396/} За зависното население види: Б. Панов, Штип и Брег. област. 164 -166. За приликите во Македонија под византиска власт види: В. Златарски, Вџстанието на Петар Дџляна въ 1040 - 1041 година. БИБ. т. IV - 1. Софија 1931. 96.
85-a - И. Ивановъ, Български старини. 408.

86. В.Н. Златарски, Вџстанието на Петар Дџляна... Б. Панов, Штип и Брег. област. 167.

87. Б. Панов, Штип и Брег. област. 171.

88. Исто, 171.

89. Документи за борбата на мак. народ. ф. 109 - 110; Б. Панов, Штип и Брег. област. 172.

90. Љ. Петровиџ, Пролаз крстама кроз наше земље. Летонис Матице Српске. Књ. 341. св. I. Нови Сад 1943. 91.

91. Св. Георгиевъ, Императоръ Фридрихъ Барбароса на Балканския полуостровъ и въ българските земи. БИБ. т. III-2. София 1930. 137.
92. В. Н. Златарски, Ансбертовият »жупанъ или сатрапъ на България« не е билъ Добромиръ Хризъ. Отделен отпечаток - 7.
93. Т. Томоски, Мороздвишка Епископија. 101.
94. В. Н. Златарски, Ансбертовият ... 8; За односот на месното население кон крстоносците види: Ѓ. Петровиќ, Пролаз крстама... 91, а за последиците: Б. Недков, България и соседните и земи... 41; Ив. Сакъзов, Трговидџата в Македонија през VII - XIV векове. Македонија. Т. I/VII. София 1922.
95. Ѓ. Ивановъ, Български старини из Македонија. 396, 412.
96. Документи за борбата на мак. народ. I. 114-116.
97. Исто, 117.
98. Хр. Милевъ, Карта на Търновското царство во време на Асџановци (1185-1257). Пловдив 1909. 9; Б. Панов, Штип и Брег. област. Во кн. Штип, I. 174; Спореди и В. Весковиќ - Вангели, Самостојните феудални владетели на Просек. Скопје 1966.
99. К. Иречекъ, Историја на Българитџ. София 1929. стр. 176.
100. Г. Острогорски, Историја Византије. 388.
101. Исто, 389. За организацијата и текот на IV крстоносна војна види поопширно: Св. Георгиевъ, Четвртият крџстоносенъ походъ и графъ Балудинъ Фландърски. БИБ. II. кн. 2. София 1929.
102. За преговорите меѓу Венеција и крстоносците и заземањето на Задар види: А. Заборов, Историја Крстових походов в документах и материалах, Москва 1977. 169-175 и 178-189; Г. Острогорски, Историја Византије. 389.
103. Г. Острогорски, Историја Византије. 390.
104. Исто, 390.
105. Исто, 390.
106. Исто, 396,
107. Исто, 396 - 397
108. Исто, 396; Историја на България. Том I. София 1961. стр. 173.
109. К. Жиречек - Ж. Радошиќ, Историја Срба. I. Београд 1952. 146; В. Н. Златарски, Историја на Българската држава през срејните векове. III. София 1972. 171; К. Аџиевски, Македонија во време на Латинското царство (1204-1207). 207.
110. Г. Острогорски, Историја Византије. 387-391.

111. За преговорите и преписката меѓу Инокентиј III и Калојан види: И. Дуйчев, Изв старата Българска книжина. II. София 1943. I - 26; Истиот, Преписката на Папа Инокентиј III с Българите - увод, текст и Бележки. ГСУ Ист-фил. фак. XXXVII, 3. София 1942; С. Шанговъ и О.Д. Гюловъ, Елохата на Асеновци - писма ѿ Калојана до Инокентиј III. София 1921.
112. Историја на България. I. 176.
113. Исто, 176.
114. Исто, 176.
115. И. Дуйчев, Изв старата Българска книжина. II. стр. 11. (*imperii mei Trinovi data et concessa fuerit a domino papa faciendi et concessandi archiepiscopos, metropolitans et episcopos et reliquas ecclesiasticas obsequitiones sacramentales, concedit imperium meum...*)
... (стр. 10); С. Шанговъ и О.Д. Гюловъ, Елохата на Асеновци. 37.
116. Исто,
117. За Алексиј Слав види поопширно: К. Аџиевски, Деспот Алексиј Слав, самостоен феудален владетел во Македонија. Годишен Зборник на Филозофски факултет - Скопје. Кн. 3 (29). Скопје 1977; и таму цитираната литература; Р. Радич, *Обласки господари у византички крајот XII и у првим децететинама XIII века* ЗРВИ 24/25, Београд 1986.
118. За Стрез спореди: Љ. Лапе, Одбрани текстови за историјата на мак. народ. I. 124-127; В. Весковиќ - Визангели, Самостојните феудални владетели на Просек; А. Данчева - Василева, България и Латинската империја (1204-1261). София 1975. 87-89.
119. К. Аџиевски, Деспот Алексиј Слав. 85.
120. Љ. Лапе, Одбрани текстови за историјата на мак. народ. I. Скопје 1985. 127.
121. За ситуацијата во Кнежевството на Алексиј Слав види опширно: К. Аџиевски, Деспот Алексиј Слав; А. Данчева - Василева, България и Латин. империја. 89-92.
122. М. Пурковиќ, Јужна Србија од V века до Караџорџевог устанка. Скопје 1937. 202. За борбите на соседите за завладување на Македонија спореди: Д. Ангелов, Историја на византија. III. София 1967; Б. Панов, Борбите меѓу Епир, Никеја и Бугарија за господство над Македонија (1215-1261 година). Средновековна Македонија. III. Скопје 1985. 86-88.
123. И. Дуйчев, Изв старата Българска книжина. 30-35.
124. Исто, 31. » κατ' οὐνι τ' ζαΥ / 30/.
125. Исто, 32 и 33.
126. Исто, 33.

127. Исто, 35.

128. Исто, 35.

129. Исто, 35.

130. Овој натпис е пишуван на ~~старо~~ грчки јазик, според теренските истражувања во црквата во април 1991 година, не ми беше овозможено да го прелишам натписот, но тој постои и според него црквата ја подигнал и напишал Алексиј Слав. Црквата и натписот се во добра состојба.

131. В. Златарски, Иван Асен II (1218-1241), БИБ. III/3. Софија 1930. 13; Г. Острогорски, Историја Византије. 409; Б. Панов, Борбите меѓу Епир... 87.; К. Аџиевски, Деспот Алексиј Слав. 91; А. Данчева-Василева, Бугарија и Лат. империја. 91 и 129.

132. И. Дуйчев, Из старата Бугарска книжина. II. 42; Г. Острогорски, Историја Византија. 409; Б. Панов, Борбите меѓу Епир... 87.

133. Исто.

134. В. Н. Златарски, Иван Асен II. 25; Г. Острогорски, Историја Византије. 410.

135. В. Златарски, Иван Асен II. 25.

136. X. Милев, Карта на Трновското царство во време на Асџ новци (1185-1257). 11-12; К. Иречек, Историја на Бугаритџ. Софија 1929. 198; Г. Острогорски, Историја Византије, 410; В. Н. Златарски, Иван Асен II. 25; За преговорите меѓу Бугарија и Никеја види: П. Ников, Црковната политика на Иванџ Асенџ II. БИБ. III. 3. Софија 1930. 90-93.

137. В. Н. Златарски, Иван Асен II. 26.

138. Исто, 31; К. Иречек, Историја на Бугаритџ. 199.

139. И. Сџбгаров, Историја на Охридската Архиепископија. Први том. Софија 1924. 142.

140. Грамотата ја издале: Ѓ. Иванов, Бугарски сарини... 578-587, и ја датира во 1277 година; К. Илиевска, В. Мошин, В. Славева, Грамотите на манастирот Св. Георги - Горџ Скопски. Во Кн. Споменици за средновековната и поновата историја на Македонија. Том I. 1975. 181-204, и ја датираат во 1258 год. ¹⁰⁰ _{Скопје}

141. Ѓ. Иванов, Бугарски старини. 584; Споменици за средновековната и поновата ист. на Македонија. I. 134.

142. Т. Томоски, Мороздвиџска епископија. 101. С. Подмир го лоцира кај месноста »Миро« во с. Град. Пијанечко, споеди: Вис - Подвис ; миро - Подмир.

143. Топонимот Миро постои денес, во негово близина има плодни ниви, а пасиштата се планински. Тој дел на Пијанец е најплоден.

163. За феудалните односи во обновена Византија според: Д. Ангелов, Историја на Византија. III. 62-66.
164. Д. Ангелов, исто, 65.
165. Исто, 65.
166. Историја на Бугарија, I. 195.
167. За феудалната рента во Македонија од периодот на византиското владеење според: Б. Панов, Средовековна Македонија. Т. II. Скопје 1985, и таму наведената литература.
168. Д. Ангелов, Приходите на средновековната Бугарска држава. Исторически преглед. II. 4-5. Софија 1945/46. стр. 402; А. Бурмов, Зависимото население во Бугарија през XIII и XIV век. Исторически преглед, III кн. 3. Софија 1946/47. 261.
169. М. Андреев - Д. Ангелов, Историја на Бугарската држава и право. Софија 1959. 129.
170. Г. Острогорски, Историја Византије. 429.
171. Исто, 430/1.
172. Специјално за тоа види: С. Антолјак, Дали се автентични оние три исправи на царот Василиј II издадени во корист на Охридската архиепископија. Средновековна Македонија. Т. I. Скопје 1985. стр. 705.
173. К. Иречек, Историја на Бугарите. 212; М. Дринов, Впрос за Бугарската и српската цркви пред сџдалиштето на Лионскиот сџбор во 1274. Сџч. III. 215-231.
174. Поопстојно за неговото владеење види: С. Новаковиќ, Неманиќке престојнице рас - Паун - Церодимља. Глас - СКА - LXXXVIII, Београд 1911. 2, 21 и 22; К. Јиречек, Историја Срба. I. 189; Историја српског народа. Т. I. 439.
175. Г. Острогорски, Историја Византије... 434.
176. Исто, 434; К. Јиречек, Историја Срба. I. 191; Историја српског народа. I. 439.
177. Архиепископ Данило II, Животи кралева и архиепископа српских. Београд 1935. 82; Л. Лапе, Одбрани текстови за историјата на македонскиот народ. I. 155. Спореди за тоа и: К. Иречек, Историја на Бугарите. 216; М. Пурковиќ, Јужна Србија од V века до Караџорџевог устанка. 202; В.Н. Златарски, Бугаро-српскиот политически одношения ... 87; К. Јиречек, Историја Срба. I. 191; В. Мошин, Балканската дипломатија и династичките бракови на кралот Милутин. Споменици за средновековната и поновата историја на Македонија. Т. II. Скопје 1977. 161; В. Мошин, Крал Милутин според неговата биографија од Данило II, Неговото »житие по свитоќ« и неговата автобиографија. Споменици ... II. 312; Историја српског народа. I. Београд 1981. 439; Б. Панов, Српската хегемонија на Балканот и

паѓањето на поголем дел на Македонија под српска власт (крај на XIII-средина на XIV век). Средновековна Македонија. III. Скопје. 1985. 89.

178. В. Мошин, Балканската дипломатија и династи ~~Чиче~~
Брајкови... 162; Историја српског народа. I. 439.

179. Г. Острогорски, Историја Византије... 422-435

180. К. Жиречек, Историја Срба, I. 191; К. Жиречек, Историја на Българите... 216; Историја српског народа I. 41, спореди и карта на стр. 453.

181. Ј. Павловиќ, Малешево и Малешевци... 25. Бел. 1.

182. Д. Јанковиќ, Историја државе и права феудалне Србије (XII - XV век). Београд 1953. стр. 75.

183. Н. Радојчиќ, Друштвено и државно уредување Србије у доба Немањића. Летопис Матице Српске. Кн. 341. св. 1. Нови Сад 1934. стр. 2.

184. Според теренските истражувања од мај 1988; 1989 и август 1989 год. на споменатите локалитети се гледаат траги од утврдувањата.

185. Д. Јанковиќ, Историја државе и права феудалне Србије (XII - XV век). 76.

186. Г. Острогорски, Цар Андроник II. Споменици за средновековната и поновата историја на Македонија. Т. II. Скопје 1977. 45; Историја српског народа. I. 445.

187. За женидбата на Милутин спореди: М. Ласкарис, Византиске принцезе. 57-58; Историја српског народа. I. стр. 447.

188. М. Ласкарис, Византиске принцезе... 58; Г. Острогорски, Цар Андроник II. 45.

189. Види: Споменици за средновековната и поновата историја на Македонија. Т. II. Скопје 1977. 227-307; Извештај за пратеништвото на Теодор Метохит. Текст според ~~Сатнас~~, превод од П.Хр. Илиевски.

190. В. Мошин, Балканската дипломатија... 187; Историја српског народа. I. 447.

191. К. Жиречек, Историја Срба, 194; В. Мошин, Балканската дипломатија ... 187; А. Острогорски, Цар Андроник II. 45; Истиот, Историја Византије... 457.

192. В. Н. Златарски, Българо - српските политически одношения во миналото. 90-91.

193. Спореди: Карта на Србија во времето на Милутин. Историја српског народа. I. стр. 453.

226. К. Јиречек, Историја Срба. I. 206; С. Ђирковић, Владавина Стефана Уроша III. 503.
227. Г. Острогорски, Историја Византије. 468.
228. Исто, 468.
229. Византијски извори. VI, 207 и Бел. 104; С. Станојевић, вели дека нејзиното име е Неда. Види: С. Станојевић, Битка код Велбужда. Браство. XXIV. Београд, 1930. 3.
230. Србија во пролетта 1330 година издала на Венеција еден акт за слободна трговија во Србија. Во тој акт било дозволено транзит на венецијанска стока преку Србија за сите земји, единствено се забранувал транспорт за Бугарија. Спореди: С. Станојевић, Битка код Велбужда ...6.
231. Византијски извори. VI. 207-208.
232. Исто, 208.
233. За преговорите види: С. Станојевић, Битка код Велбужда. 7-8.
234. Исто, 8.
235. Во биографијата на С. Дечански на едно место се вели дека Бугарската војска тргнала од Трново, а на друго, дека »доаѓа од Бдиња (Видин). Живот на кралепа и архиепископа. 135-137. Византијски извори. VI. 336; 209 и Бел. 108; За правецот на движењето на Бугарската војска имаме различни податоци.. Никифор Грегора наведува дека Михаило собрал 12.000 војници од сопствената земја и уште 3.000 ситски наемници (Татари) и »навлегол во земјата на Трибалите преку северните делови на планината Хема, од прилика таму каде што се наоѓаат изпорите на реката Стримон. Четири дена тој се задржувал непречено пустомејќи ја и плачкајќи ја непријателската земја, не наидувајќи на никој кој би му се спротивставил со оружје. На петтиот ден се појавил кралот на Србија предводејќи силна војска, чие оружје со блесок ги заслепувало очите на набљудувачите«. (Византијски извори. VI-209). Ј. Кантакузин не се совпаѓа со Грегора за правецот на движењето на Бугарската војска и тој вели дека »Бугарскиот цар доаѓал преку Пеонија (Унгарија) (Византиски извори. VI. - 1367.
236. За положбата на српскиот логор види: Византијски извори. VI. 209, Бел. 108; К. Јиречек, Историја на Бугарите. 204; Ст. Станојевић, Битка код Велбужда. 9; К. Јиречек, Историја Срба. I. 206/207 и сл.
237. За текот на преговорите и резултатот од нив види: Ст. Станојевић, Битка код Велбужда. стр. 10.
238. Византијски извори. VI. 209.

239. П. Ивић и М. Грковић, Дечанске хрисовуље. Нови Сад. 1976. 137; Н. Радојчић, Законик цара Стефана Душана 1349-1354. стр. 84.

240. Животи кралева и архиепископа. 137. Тој град како место на битката се наведува во кралевото писмо за кралицата и архиепископот, во литературната верзија внесено во кралевската биографија.

241. Византијски извори. VI. 209. Бел. 109; Грегора сепак хронолошки ја лоцира битката со тоа што во расказот за српско-бугарската војна уфрла екскурз за помрачувањето на сонцето за кое самиот вели дека било на 16 јули во 12 часот.

242. Византијски извори VI. 209. Бел. 109.

243. За текот на битката и загинувањето на Михаил спореди: Византијски извори, II. 338; 210; 338. Бел. 132; 210 бел. 111; Ст. Станојевић, Битка код Велбужда. 11.

244. Животи кралева и архиепископа... 142-143; Ст. Станојевић, Битка код Велбужда. 17.

245. Ст. Станојевић, Битка код Велбужда. 17.

246. Животи кралеви и архиепископа. 149; Т. Томоски, Градовите меѓу реките Брегалница, Лакавица и Вардар. 277, 280.

247. Документи за Борбата на македонскиот народ. I. 124; Животи краља и архиепископа... 149.

248. С. Ѓирковић, Владавина Стефана Уроша III. Историја српског народа. I. 510; Б. Фејранчић, Освајачка политика краља Душана. Историја српског народа. I. 511.

249. Во Пијанец е зачувано сведоштво за учеството на Душан во Битката кај Велбужд. Огранокот што се спушта од Осоговските планини кон Кустендил се вика »Душаница Планина« поради тоа ^{што по неа се влинеа во тата} кога одела за битката кај Велбужд. Според теренските истражувања од 20 јули 1988 година, преданието е запишано од С. Велиновски од с. Косевица, овде му се заблагодарувам за соработката.

250. Т. Флорински, Јужниве славјане и Византија во вториот четврти XII в. в.в.
Византијски извори. VI. 346. Бел. 158; ^{32;} Историја српског народа. I. 511-523; М. Динић, За хронологију Душанових освајања византиских градова. 35. ЗРВИ. 4/Београд 1956. 7-10.

251. М. Динић, За хронологију Душанових освајања византиских градова. ЗРВИ, 4. Београд 1956. 7; Г. Острогорски, Историја Византије, 471; Б. Ферјанчић, Освајачка политика краља Душана. 514.

252. М. Динић, За хронологију Душанових освајања. 8.

253. За понатамошните српско-византиски односи види; М. Динић, За хронологију Душанових освајања - 8-10; Историја српског народа. I. 511-523.

П. Ангелов, 254. За српско-бугарските односи во тој период види: К. Иречекъ, Българо - српските политически одношения при царувањето на Иван Александър (1331-1371) и Стефан Душан (1331-1355). Годишник на Софийскиот универзитет, Исторически факултет. Т. 72. Софија 1982. 96 к. нпачу.

255. М. Динић, За хронологију Душанових освајања. 9-10.

256. Ст. Новаковић, Струмичка област у XIV веку и цар Стефан Душан. Глас СКА. XXXVI. Београд 1833 г. 24. Историча српског народа. I. 523.

257. Византијски извори. VI. 262. Бел. 120; С. Новаковић, Струмичка област; Г. Острогорски, Историја Византије, 486/7; Историја српског народа. I. 523; П. Ангелов, Българо-српските политически одношения. 107.

258. За името на Хрела спореди: Византијски извори. VI. 323; Т. Флорински, Южне славяне и Виз. 61-62; К. Иречекъ, Историја на България. 234; К. Јиречек, Историја Срба, 217; И. Дуичев, Македонија во Българската историја. 21; П. Ангелов, Българо-српските одношения. 102; Т. Томоски, Штип во периодот од XII - XIV век. Штип I. 177; Г. Томовић, Морфологија Кирилских натписа на Балкану. Београд 1974. 35; Б. Панов, Српската хегемонија на Балканот. 94.

259. Византијски извори. VI. 205. Бел. 97.

260. Исто, 323.

261. Тагма (Σαγματάριον) е воен одред од 100-200 луѓе спореди: Д. Димитракоу, Μεγαλεβλικόν τὴν Ελληνικὴν γλῶσσαν. Томос од 1952. 70-84. Види: Византијски извори. VI. 204. Бел. 95 и 323.

262. Византијски извори. VI. 323; 329/30; За улогата на Хрела во борбите околу Серез спореди: М. Динић, Рела Охмушевић у историји и предању. ЗРВИ, 9, Београд. 1966. 95-119.

263. Византијски извори. VI. 330.

264. М. Динић, Рела Охмушевић. 95-97.

265. Византијски извори. VI. 204. Бел. 95.

266. Исто, 321.

267. За Краиште и краишката функција спореди: Д. Јанковић, Историја државе и права феудалне Србија (XII-XV века). 75-76.

268. Т. Томоски, Штип од XII - XIV век. 177.

269. Ј. Ђорђевић, Српски војвода Хрела оснивач манастира Св. Јована Рилског. Браство XXXI. Београд 1940. стр. 106.

270. Т. Томоски, Штип од XII - XIV век. Во кн. Штип I. 177.

271. Й. Ивановъ, Сѣверна Македонија. 87-88.

272. Т. Томоски, Штип од XII - XIV век. 177.

273. Византијски извори, VI. 330.
274. Исто, 330.
275. Ј. *Ђорђевић*, Српски војвода Хреља. 104.
276. Исто, 104.
277. Византијски извори, V. 351-352.
278. Исто, 356; М. Динић, Реља Охмућевећ, 101.
279. Исто, 364.
280. Ст. Новаковић, Законски споменици српских држава средњег века. Београд 1912, V књига. стр. 399-401.
- а 281. Спореди: Ј. Острогорски, Душан и његова властела. 84 (Собрани дела IV. Београд. 195); Истиот, Пронија, 138, Бел. 352; С. Ђирковић, Хрељин поклон Хиландару. ЗРВИ, 21. Београд 1982. 103-117.
282. В. Марковић, Православно монаштво и манастири у средновековној Србији. Београд 1920. 109. За времето кога се одметнал Хреља види поопширно: К. Јиречек, Историја Срба. I. 217; М. Динић, Реља Охмућевећ, 100; Е.П. Наумов, Феудалниот сепаратизам и политиката на Душан во 1342 - 1355 година. Сп. Историја 2. Скопје 1968. 69
283. Ст. Новаковић, Законски споменици 399-401; С. Острогорски, Пронија. 138. Бел. 352; М. Динић, Реља Охмућевећ, 100; За содржината на повелбата види: С. Ђирковић, Хрељин поклон. 108.
284. М. Динић, Реља Охмућевећ. 95.
285. Е. П. Наумов, Феудалниот сепаратизам. 64.
286. Ст. Новаковић, Стара српска војска. Београд 1893. стр. 140; Н. Стијеповић, Српска феудална војска. Београд 1954. 63.
287. Византијски извори. VI. 364-365.
288. К. Јиречек, Историја Срба. I. 218.
289. И. Дујчев, Македонија во Българската историја. 21.
290. Ст. Новаковић, Струмска област. 26.
291. Б. *Škrjanić*, *Gradovi i utvrđenja u srednovekovnoj Srbiji, Bosni i Dubrovniku. Vojno-istorijski časnik*. 20. Београд. 1969. 114.
292. М. Динић, Реља Охмућевећ, 120.
293. Б. Панов, Српската хегемонија. 84.

294. Т. Томоски, Штип од XII - XIV век. 177.
295. К. Николајевић, Српски Комнени по историју и предања. Гласник Друштва Србске словесности. Књ. XIII. Београд 1861. стр. 296.
296. С. Ђирковић, Штип у XIV веку. Зборник на трудови посветени на академик М. Апостолски. МАНУ - Скопје 1986. 29.
297. Византијски извори. VI. 366, 368. За текот на преговорите и резултатите од нив спореди: М. Динић, Реља Охмућевић. 102.
298. С. Новаковић, Законски споменици, 399-401; Г. Острогорски, Пронија. 138, 353; С. Ђирковић, Хрељин поклон Хиландару. 103-117. За титулите што ги носел Хреља спореди: Л. Стојановић, Стари српски записи и натписи. Књ. I. Београд 1982 г. Запис бр. 62. стр. 28; Я. Шафарик, Писмени споменици, српски и бугарски. Гласник друштва србске словесности, св. VII. Београд 1855. 181-182; Р. Томовић, Морфологија Кириличних написа на Балкану 55; Ј. Ђорђевић, Српски војвода Хреља, 97 и 107; К. Јиречек, Историја Срба. I. 217; В. Мошин, Византијски утицај у Србију у XIV веку. ЈИИ, 3 (1937). 147; L. Maunomatidis, La fondation de l'Empire serbe; Le roi J. Milutin. Thessalonique. 1978. 81. бел. 266.
299. М. Динић, Реља Охмућевић, 101.
300. Историја српског народа. I. 518.
301. Надгробната плоча денес се чува во музејот на Рилскиот манастир. Според теренските истражувања од април 1991.
302. Л. Стојановић, Записи и натписи. I. 32; И. Дуйчев, Из старата Българска книжина. II. 293. Бр. LXXXIX; М. Динић, Реља Охмућевић. 104. А. Дероко, Неки споменици из српског времена у Серезу и околини. Споменик САН. 106. 1957. 61. За кесарската титула на Хреља спореди: К. Јиречек, Историја Срба. I. 218; Истиот, Историја Срба. II. 25. бел. 158; Историја српског народа. I. 518; Ј. Ђорђевић, Српски војвода Хреља. 210; М. Динић, Реља Охмућевић, 103; Мауноматис, Фондацион. 81.
303. За смртта на Хреља спореди: К. Јиречек, Историја на Българитѐ. 234; истиот, Историја Срба. I. 220; Т. Томоски, Штип од XII - XIV век. 177; П. Ангелон, Българо-србските отношения. 102; Л. Ковачева, България и нејните сѐбди. Географска хрестоматија. София 1921. 115.
304. Р. Томовић, Морфологија Кириличних натписа. 58-59; Ј. Ђорђевић, Српски војвода Хреља, 111; Л. Славена - В. Мошин, Српски грамоти од Душаново време. Прилеп 1988. 131 и 132.
305. Во натписот стои дека црквата била создадена од »Хрељом прџтосеваџто« в' лџто Хрџтово. 1343⁴, а обновена во 1834 година. Написот досега не е издаван. Според теренските истражувања од април 1991 година.
306. Византијски извори. VI. 380-383.

307. С. Новаковић, Законски споменици. 662.
308. ВТ. Томовић, Повеља манастира Леснова. 144, кв. XXIV, Београд 1977. 94; К. Николајевић, Србски комнени. Гласник друштва србске словесности. XIII. Београд 1861. 296;
309. К. Николајевић, Србски комнени. 293.
310. Й. Ивановъ, Български старини. 399.
311. Л. Стојановић, Стари српски записи и натписи. I. 20 и 31 записи бр. 71; 72; 74; 75, 76 и 102; С. Симић, Лесновски манастир Св. Оца Гаврила задужбина српског деспота Јована Оливера. Београд 1912. 11.
312. Византијски извори. у. 353. Бел. 170; 380; 385.
313. Исто, 232, 233.
314. Византијски извори. VI. 350-53 и Бел. 170.
315. Ст. Новаковић, Велики Слоуга Оливеръ српскыѣ земли и поморьскыѣ; Законски споменици. 663; Л. Славева, В. Мошин, Српски грамоти од Душаново време. 148.
316. Л. Стојановић, Стари српски записи. I. 30; Запис бр. 71; Стари српски записи и натписи. Приредио М. Павић, Београд 1986, 58.
317. К. Николајевић, Србски Комнини, 293; Стари српски записи. 58.
318. К. Николајевић, Велики воєвода Оливер повелѣ а Стансилавъ писа; Српски комнени. 296; Л. Стојановић, Стари српски записи и натписи. I. 31 бр. 73-75; Г. Томовић, Повеља манастира Лесново. 84; Истата, Морфологија кириличних натписа. 56-57.
319. Ђ. Бомковић, Белешке са путовања. Старинар 7. Београд 1932. 88 Бел. 11; Г. Томовић, Повеља... 88; С. Габелић, Нови податак о севастохраторској титули Ј. Оливера и времену сликања Лесновског наоса. Зограф. 11. 1980, 54-62.
320. Архимандрит Леонид, Хрисовуља цара Стефана. Гласник СУД. X. Београд 1870. 287-26; С. Новаковић, Законски споменици. 676-681; Г. Томовић, Повеља... 86-88. Бел. 8.
321. Архимандрит Леонид, Хрисовуља цара Стефана. 293; Спореди и А. Атанасовски, Кон прашањето околу местоположбата на ... имотите на Злетовската епархија... 39. За деспотската титула на Ј. Оливер, од кого и кога ја добил види поопширно: Л. Стојановић, Стари српски записи и натписи. I. 31. бр. 73-75; Ђ. Стричевић, Једна хипотеза о титуларном имену српских деспота XIV века. 119; Ј. Радонић, Наши деспоти током векова. Глас САН 219. Београд 1956. 12; Истиот, Јован Оливер 90; С. Новаковић, Византијски чиновни. 239; Б. Ферјанчић, Севастократори и кесари у српском царству. Зборник Филозофског факултета XI/1. Београд 1968 ; Истиот, Деспоти у Византији. 164.
322. К. Николајевић, Србски Комнени. 294 Помѣни Господи Благоуѣстиви ктитори наши въ царстви си: Оливера дѣспота и подружје Марю и Меда ихъ Ль-

ницу, Крайка, Даміана, Видослава, Дабижи́ва, Грусина, Оливера.

323. П. Стојановић, Стари српски записи. I. 30. Бр. 71; За имотите на Ј. Оливер спореди: К. Јиречек, Историја Срба I. 262; II 25; Ј. Радовић, О деспоту Јовану Оливеру. 89, 91; М. Динић, Рела Охмућевић, 99; Т. Томовић, Повела манастира Леснова - 84, 94; Р. Грујић, Који је српски деспот умро као велико схимник Јован Каливит? I. Гласник СНД. 11. Београд 1932, 233-237; Историја народа Југославије. I. Београд 1953. 411; М. Рајичић, Основно језгро државе Дејановића. Историски часопис. 4, Београд 1953. 239; Т. Томоски, Овче Поле во средниот век. Подимен зборник на Филозофскиот факултет. 4 (30) Скопје 1978. 254.

324. П. Томовић, Повела манастира Леснова. 96;

325. Д. Павловић, Малешево и Малешевци. Београд 1929. 409.

326. П. Стричевић, Једна хипотеза. 124.

327. Т. Томоски, Распаѓање на Душановото царство и создавање на независни држави и поседи во Македонија. Историја македонског народа. I. Београд 1970. 179.

328. Грамотата е објавена од: Архимандрит Леонид, Хрисовула цара Стефана. Г СУД. X. Београд 1870. 287-296; Т. Флоринский, Паметники законодательной деятельности Душана царя Сербовъ и Грековъ. Киѣвъ. 188. 80-82; П. Томовић, Повела манастира Леснова. 86-88; С. Новаковић, Законски споменици. 676-681.

329. Архимандрит Леонид, Хрисовула цара Стефана. 293.

330. За с. Иливо види: О. Иванова, Месните имиња по областа по сливот на Брегалница. Скопје 1982. стр. 7 и 71; Турски документи. V/I Скопје 1983. 278.

331. Турција доаѓа од Тур - див Бик, кој што живеел во овие предели во антиката - спореди. А. Атанасовски, Кон прашањето околу местоположбата на имотите... 43.

332. Византијски извори. VI. 384.

333. Исто, 398, Бел. 122.

К. Николајевић, Србски Комнени. 293;

Великаго војводе
Въшнихъ сибъ. архист.
Ратига Михаила

334. Види поопширно: «Сзда се сѣн свѣтлѣн н чѣл(ст)нѣ храмъсзда се и свѣрши се въ дни Стефана краља свѣтру домъ Оливера и подроужид его рабу Божию змноу Мару и въздѣоблемнѣаго ему сѣна Кранка...» и подалниѣмъ рѣзѣ Божиѣмъ Ішана великаго војводе С. Симић, Лесновски манастир Св. Оца Гаврила, задужбина српског деспота Ј. Оливера. Скопје 1913; Злетовската област (географско-историски осврт). Скопје 1974. 221, 629-635 и таму навеената литература).

335. Ст. Новаковић, Законски споменици. 675; П. Томовић, Повела манастира Лесново.

336. К. Николајевић, Србски комнени. 296.

354. Ив. Снѣгаров, История на Охридската архиепископија. I. 320; Б. Панов, Охрид и Охридската област во XIII и XIV век. Средновековна Македонија. III. 796-798.

355. Архимандрит Леонид, Хрисовула цара Душана. Г-СУД.Х. 289.

356. Исто, 290.

357. Исто, 290.

358. Исто, 293.

359. Р. Грујић, Скопска митрополија. Скопје 1945. 104.

360. Архимандрит Леонид, Хрисовула. 293: И еше приложи светое царство ми епископи и злетовскои светому архангелу оу питанци црковъ светаго Николе съ селомъ и с виноградомъ и с водѣницами и с доугомъ и земие стлѣпь почвѣми ѿ светаго Николе до лоуга и вѣше лоуга около брѣста. Лоуки до поута кои прѣходи ѿ царева села и вѣше цареве воде по трапоу. Нива и стлѣпь въ колакиинѣ долѣ, вѣше брѣста и на ѡлкшевъ долѣ стлѣпь обѣ странѣ поута. И тоу надѣ поутъ друуга нива, а оу црковници оумогилицѣ Д комати змае. И небрадова лоука подѣ царевѣмъ селомъ, и селице Котража и на драмѣ нива на барицехъ и оноуге светаго Илие надѣ поутъ къ драмѣ идоуше нива. И оу клисоурѣ два комата земие. И приложи деснотѣ земие стлѣпь вѣше светаго Илие дола и друуги стлѣпь по вѣше кои е гюренѣ држалѣ оузѣ влохиноу. И еше приложи светое царство ми оу питанци на брѣгалници цркви Богородицовъ съ селомъ, и съ намѣстикѣм. На гомевѣ долѣ. П. ниви и на любешевѣ. В. ниви. И на Габровѣници П. ниви. И светаго Георгиа. П. ниви. и оумрамора нива, и на смрѣдеши нива, и на брѣгалници нива и на тоудоровѣ долѣ нива, и на Звегорѣници В. нивѣ, и подѣ гнилоу. В. нивѣ, и на лазѣхъ нива. и оу Клашиевѣ долѣ нива Коуплѣница, и оу воденице светаго Николе лоука. Оу глоги двѣ нивѣ ѿ трѣботишкаго мѣста.

361. За местотоположбата на имотите види: А. Атанасовски, кои прашането околу местоположбата на имотите на Злетовската епископија во Пијанец. 39-46.

362. Според преданието во Црквенец имало девет цркви, од теренските истражувања утврдивме траги од седум, од една е зачуван и олтарот, види прилог Бр. 22.

363. А. Керамитчиев, Археолошка карта на општина Делчево, (во ракопис) стр. 13. За црквите во с. Црквенец и с. Град спореди: Ј. Павловић, Малешево и Малешевци. 28-29 бел. 6.

364. Архимандрит Леонид, Хрисовула. 293.

365. Р. Грујић, Скопска митрополија. 107.

366. Архимандрит Леонид, Хрисовула. 294; Д. Ангелов, Аграрните одношенија в северна и средна Македонија през XIV век. Софија 1958. 126.

367. Архимандрит Леонид, Хрисовула. 294.

368. Исто, 295.

369. Исто, 294/95 - И вражда ако се слоуџи въ метохіи, да ю оузима црѣквѣ а нибъ нитко.

370. Исто, 294. Епархијата била должна да дава само, едноу кринуу прѣводноу наво же иникѣ црѣкве.

371. Исто, 294; Д. Ангелов, Аграрните отношења. 127.

372. Исто, 294. Исвободи светокѣ царство ми и въ всѣх работѣ... Великихъ и малыхъ ... и шратнѣ и копаник. Спореди: Д. Ангелов, Аграрните отношења. 127 и Р. Грујић, Скопска митрополија. 114.

373. Исто, 294; Р. Грујић, Скопска митрополија 114. Ст. Новаковић, Законски споменици. 453.

374. Н. Радојчић, Душанов Законик, стр. 42. чл. 26.

375. Исто, 43. чл. 33.

376. Архимандрит Леонид, Хрисовула. 294.

377. Исто, 295; да се не постави епископъ безъ зговора и безъ хотѣниѣ ктиторова.

378. Н. Радојчић, Душанов Законик. стр. 43. чл. 31. стр. 48, чл. 65.

379. Исто, стр. 43 и 48, чл. 31 и 65.

380. Исто, стр. 43, чл. 31/ а остали попови који немају баштине да им се даду три ниве по закону и да је капа поповска слободна а коме више узме од те земље да работа црквама по закону.

381. Д. Јанковић, Историја државе и права феудалне Србије. 41 и Бел. 77.

382. С. Новаковић, Село. 248-249.

383. Д. Јанковић, Историја државе и права феудалне Србије. 75-76; Н. Радојчић, Душанов законик. 46 чл. 49.

384. За хупите види: Д. Јанковић, Историја државе и права, 74-75.

385. Ј. Павловић, Малешево и Малешевци. 18-19 Бел. 1.

386. М. Поповић, Законик цара србскога Стефана Душана. Гласник Д. СС. Св. II. Београд 1849. 86; Д. Јанковић, Историја државе и права. 41. Н. Радојчић, Друштвено и државно уређење Србије у доба Немањића. Летопис МС. Књ. 341. св. 1. Нови Сад 1934. 6. Историја српског народа. I. 536.

387. Д. Јанковић, Историја државе и права. 43-44.

388. Н. Радојчић, Душанов Законик. стр. 59 и 45 чл. 142; 442.

389. Исто, стр. 45-46. чл. 48.

390. Архимандрит Леонид, Хрисовуља. 293.

391. Византијски извори. VI. 395.

392. Византијски извори. VI. 398.

393. За саборите види поопширно: Д. Јанковић, Историја државе и права. 62-70; Н. Радојчић, Српски државни сабори у средњем веку. Београд 1940.

394. Архимандрит Леонид, Хрисовуља. 294.

395. Исто, 294.

396. Исто, 294.

397. Исто, 294.

398. За категориите на зависно население во Северна Македонија поопширно види: Д. Ангелов, Аграрните одношения в Северна и Средна Македонија през XIV век. София 1958. 90-116. За зависно население спореди и Н. Радојчић, чл. 53, 55, 85, 94 и 106 од Душанов Законик.

399. Архимандрит Леонид, Хрисовуља. 294, десетка житнога и винаго, и всакога десетка живаго.

400. Исто, 294.

401. Исто, 294. Поклона царьскаго.

402. Види: Бел. 364-361. (Сокна и димине, перперак).

403. Архимандрит Леонид, Хрисовуља. 294. Спореди Д. Ангелов, Аграрните одношения. 127; Н. Радојчић, Душанов Закон. 43. чл. 34.

404. Исто, 294; С. Новаковић, Законски споменици, 662; 452-457; 510-515; Н. Радојчић, Душанов Закон, чл. 127, 157, 158.

405. Спореди чл. 70 од Душановиот Законик.

406. Такви куќи селите се среќаваат по планинските села на Пијанец, пред се во с. Главовица, с. Цера, с. Небојане, с. Косевица и др. Во с. Цера една таква куќа и денес е населена, во другите села куќите се напуштени и во распаѓање.

407. Спореди; Д. Ангелов, Аграрните одношения. 97.

408. За постоење на задруги во Пијанец во XIV век сведочат остатоци од нив во одредени пијанечки села во XIX па и XX век. Така на пример В. Кънчов го споменува родот на Бисерци во с. Саса 1893 г. кој што се состоел од 100 членови. Види. В. Кънчов, Македонија етнографија и статистика. Избрани произведения. Т. II. София 1970. 331.

409. Архимандрит Леонид, Хрисовуља. 293; »На Габровцици ниви. и на Брџгалници нива и на Звегорцици нива«.

410. Исто, 294 (Десетка житонога).

411. Душанов Законик, Уредник Б. Марковић, Београд 1986; стр. 61 чл. 31.

412. Д. Ангелов, Аграрните одношения. 212; В. Мошин, Акти из светогорских архива 209. (зевгарь, в. говѣди); Хиландарски практик.

413. Чл. 100 од Душановиот Закон зборува за палење на гумно, спореди: Б. Марковић, Душанов законик.

414. Остатоци од дрвени санки и денес се среќаваат во планинските села: Саса, Косевица, Костин Дол, Црвена Јабука, Вратславци и др. Според теренските истражувања од август 1989 година.

415. Пример на вршење со коњи види: Х. Вакарелски, Етнографија на Бугарија. Софија 1977. 113, 117. Во планинските села на Пијанец и денес се врше со коњи и волови.

416. Архимандрит Леонид, Хрисовуља. 293.

417. Исто, 292 и 293.

418. Според теренските истражувања, такви имиња постојат во с. Вратиславци, К. Дол, Косевица, Киселица и др.

419. Архимандрит Леонид, Хрисовуља, 294.

420. За бачиите спореди: Ј. Павловић, Малешево и Малешевци. 52-63.

421. Според теренските истражувања места со такви имиња постојат во повеќе села на Пијанец.

422. Места со такви имиња постојат и денес во сите села што се наоѓаат во полите на Осоговските Планини, Влаџина и Голак.

423. Б. Марковић, Душанов Законик, 62 чл. 38.

424. Според теренските истражувања во Пијанец.

425. За уловен дивеч »диви свињи и елени« зборува Т. Метохит, види: К. Илиевска, Теодор Метохит. 269.

426. Архимандрит Леонид, Хрисовуља. 292.

427. Види: Ј. Павловић, Малешево и Малешевци. 60.

428. Во Пијанец се среќаваат имиња на места како што се: Катраници, Мал Катраник, Голем Катраник во с. Костин Дол каде што во минатото имало богати борови шуми.

429. Ѓ. Иванов, Сџверна Македонија. 247.

430. За Сасите поопширно види: К. Јиречек, Историја Срба. II. 90, 91, 124, 173 и 406; М. Динић, За историју рударства у средњевековној Србији и Босни. ~~А~~ део САН, Београд 1955. 1-27.
431. Ђ. Иванов, Северна Македонија. 246.
432. Исто, 246.
433. М. Динић, За историју рударства. 2.
434. Исто, 10.
435. Исто, 3.
436. Б. Марковић, Душанов Законик. 74. чл. 123; Н. Радојичић, Душанов Законик, 56.
437. S. Rizaj, Rudarstvo Kosova i susednih krajeva. Priština 1968. 181.
438. Исто, 183.
439. Н. Радојичић, Душанов Законик. 64. чл. 168-170.
440. М. Динић, За историју рударства. 23.
441. Според теренските истражувања такви греди се откриени во јамите на »Козја Река« во рудникот Саса.
442. Н. Радојичић, Душанов Законик. 56. чл. 123.
443. Според теренските истражувања во с. Косевица постојат имиња: Боровити рид и Борова Чешма (сега таму нема Бор) потоа Вртец Бор, Борова Чука и сл.
444. За трговијата поопширно види: И. Сажъзов, Трговијата во Македонија през VII-XIV векове. Македонија. т. I./VII. Софија 1922; С. Лушев, Българският средновековен град.
445. За распаѓањето на Душановата држава ~~поопширно види~~ Р. Михаљчић, Крај српског царства. Београд. 1975. *специјално пишува*
446. Е.П. Наумов, Трагите и остатоците од родословот на Дејановиќи. Срп. Историја X/1. Скопје 1974. 203.
447. За Хрела спореди напред во делот за Пијанец во времето на Душан. За сепаратизмот во времето на Душан спореди: Е.П. Наумов, федералниот сепаратизам и политиката на Душан во 1342-1355 година. Сп. Историја IV/2. Скопје 1968.
448. Поопширно за тоа види: Е.П. Наумов, Феудалниот сепаратизам. 64.
449. Архамандрит Леонид, Хрисовува. 295; У светокџ царство ми незнаменуеџ аџе и понџ некои слоучит се деспотоу Шливероу, и сџ грџ шитџ коимџ либо дџломџ царствоу ми и столоу сџрџвскомоу или понџем џеда џго такожде сџ грџ шетџ царствоу ми...; Е.П. Наумов, Петте

последни години на Стефан Душан. - Сп. Историја. VI/2. Скопје 1970. 96.

450. Е.П. Наумов, Феудалниот сепаратизам. 74.

451. Византијски извори. VI 517; Е.П. Наумов, Петте последни години. 93.

452. Спореди: Е.П. Наумов, Феудалниот сепаратизам. 74.

453. Е.П. Наумов, Петте последни години. 91.

454. Поопстојно за тоа види: Е.П. Наумов, Петте последни години на Стефан Душан. 103. Истиот, Феудалниот сепаратизам, 75.

455. Р. Михаљчиќ, Крај српског царства. 28. Карта на српското царство. 1359г.

456. Г. Острогорски, Серска област после Душанове смрти. Београд 1965. 4; Р. Михаљчиќ, Крај српског царства. 57.

457. Г. Острогорски, Серска област. 20-24. ^{Р. Михаљчиќ} Исто, 60-62.

458. Историја македонског народа. Скопје 1986. 45.

459. Исто, 45.

460. Р. Михаљчиќ, Крај српског царства. 67.

461. Исто 68; Историја македонског народа. 45.

462. ~~Исто, 69.~~ Р. Михаљчиќ, Крај српског царства. 69.

463. Ѓ. Иванов, Старински цркви, 64; Р. Михаљчиќ, Крај српског царства. 69.

464. Р. Михаљчиќ, Крај српског царства. 75.

465. Исто, 75.

466. Исто, 76.

467. Исто, 78.

468. Спореди карта на областа на Дејан. Р. Михаљчиќ, Крај српског царства. 71.

469. За Крали Марко во Пијанец се зачувани спомени во топонимијата, како што се: Марково куле (кај Делчево), Марково седло, Маркова алка (с. Вирче), и Маркова стапка. Исто така во една песна од овој крај за Крали Марко и Корун разбојник, на Марко султанот Бајазит му ветува три града: Каменица, Викица и Палаика, ако го фати Корун разбојник. Спорди Ј. Павловиќ, Брегалничка област. Београд 1924. 67-70.

470. Е.П. Наумов, Дарбените грамоти на Дејановиќи. 229.

471. Исто, 224.
472. Р. Михалчић, Крај српског царства. 185.
473. Историја српског народа. Књ. II. 21. (Автор на главата Р. Михалчић).
474. Г. Острогорски, Византија и Словени. 459.
475. Исто, 461.
476. Исто, 462, истиот, Серска област. 24.
477. Исто, 462.
478. Е.П. Наумов, Трагите и остатоците од родословот на Дејановиќи. 202.
479. М. Орбини, Краљевство Словена. Београд 1968. 54.
480. Спореди: Р. Михалчић, Крај српског царства. 158; и картата на поседите на Мрџавчевиќи.
481. Е.П. Наумов, Трагите и остатоците од родословот на Дејановиќи. 211.
482. Р. Михалчић, Крај српског царства. 214.
483. Ст. Новаковић, Законски споменици. 514.
484. Ј. Стојковић, Краљевият Марш. Нови Сад, 1922. 67.
485. Е.П. Наумов, Дарбените грамоти, 228.
486. Исто, 229.
487. Исто, 229.
488. Исто, 230.
489. Исто, 230.
490. Спореди: С. Новаковић, Срби и Турци XIV и XV века. Београд 1893; Ј. Хаџи-Васиљевић, Драгам и Константин Дејановиќи, и нивова држава. Београд 1902; М. Пурковић, Јужна Србија од V века до Караџорџевог устанка. Скопје 1937; Историја српског народа. I. 584. и сл.
491. Ѓ. Иванов, Сџверна Македонија. 131, 138; Б. Ферјанчић, Деспоти, 173 бел. 97; Г. Острогорски, Господин Константин Драгам. 287; Р. Михалчић, Крај српског царства, 173; И. Ѓурић, Евдокија Комнина и неен муж Константин Драгам. ЗРВИ XXII. Београд 1983, 259; С. Ѓирковић, Штип у XIV веку. Зборник на трудови посветен на академик М. Апостолски, МАНУ - Скопје 1986. 30 и сл.

492. Г. Острогорски, Господин Константин Драгаш. 271-276; Р. Михалчић, Крај српског царство. 276, Бел. 38.
493. Енциклопедија Југославије, 3. 1958, 67-68.
494. А. Стојановски, Злетовската област (географско-историски осврт). Скопје 1974, 225. Марицката битка и нејзините последици. Македонија во турското средновековие. Скопје 1989. 19; Истиот, Во кој правец низ Македонија минувал Муратовиот поход на Косово (1389). Гласник на ИНИ, XVI/2. Скопје 1972. 148-150;
495. С. Новаковић, Законски спомениц. 510-511.
496. Хр. Милевз, Карта на Търновското царство. 25, Бел. 2.
497. Спореди Бел. 490 и 491 без Ы. Иванов.
498. И. Ђурић, Евдокија Комнина и њен муж Константин Драгаш. 265.
499. С. Новаковић, Законски споменици. 456-57. Во Христа Бога Благовѣрныи и христочюбивыи Костандинъ господарь сръбъскыи и Подоунаю, Братъ деспота Јоана.
500. Т. Флорински, Южние Славяне; С. Новаковић, Срби и Турци, 158, 160.
501. Византијски извори. VI. 386.
502. Ы. Ивановъ, Сѣверна Македония. 111, Бел. 243.
503. Исто, 112.
504. Е. П. Наумов, Трагите и остатоците. 211.
505. На прашањето чии се, одговара Дејанови, т.е. синови на Дејан.
506. За Марицката битка види: Ст. Новаковић, Срби и Турци. 195; Р. Михалчић, Крај српског царства. 164; Г. Острогорски, Серската област. 127-146. А. Стојановски, Марицката битка и нејзините последици.
507. Монаха Исаје, Описаније пропаста краља Вукашина. Лѣтописъ, Матица српска за год. 1853, част II, Пешти, год. XXVII. књ. 88. 197; С. Новаковић, Срби и Турци. 170.
509. Ст. Новаковић, Срби и Турци. 171-172.
510. Исто, 175.
511. К. Иречекъ, Военият пѣть от Бѣлградъ за Цариградъ преку сръднитѣ вѣкове. БИБ. IV-4. София 1932. 81, Бел. 91.
512. М. Орбини, Кралевство Словена. 54; Р. Михалчић, Крај српског царства. 75.

513. Спореди: Ср. Ј. Стојковић, Краљевић Марко. Задужбина Ленке Бељинице. Књ. Прва. Друштва светога Саве. Књ. 28. Нови Сад 1922. 67.

514. И. Ђурић, Евдокија Камнина. 259.

515. Исто, 259, За територијата на Дејанови спореди: Й. Иванов, Северна Македонија, 110-124; Х. Милевз, Карта на Трновското царство, 25; Ј. Хаџи-Васиљевић, Драгаш и Константин. 17; Р. Михаљчић, Крај српског царства. 174 и сл.

516. Р. Михаљчић, Крај српског царства. 176; Е.П. Наумов, Дарбените грамоти на Дејановиќи. 228.

517. Е.П. Наумов, Дарбените грамоти. 230.

518. Исто, 231.

519. Ст. Новаковић, Законски споменици. 513-514; За датирањето на грамотата види: Е.П. Наумов, Дарбените грамоти 229.

520. Е.П. Наумов, Дарбените грамоти. 231.

521. Спореди: Ј. Хаџи-Васиљевић, Драгаш и Константин. 34.

522. Ст. Новаковић, Законски споменици. 510-511.

523. Исто, 512.

524. Б. Ферјанчић, Деспоти. 173-174.

525. Ст. Новаковић, Законски споменици. 452; 453; 511; 512; 515.

526. А. Соловјев, Одабрани споменици. 171; Р. Михаљчић, Крај српског царства. 177.

527. Г. Острогорски, Господин Константин 291. Бел. 26.

528. Ст. Новаковић, Законски споменици. 457. Братъ деспота Јоанна.

529. Исто, 454.

530. Р. Михаљчић, Крај српског царства, 68.

531. Исто, 448.

532. Исто, 454. За местоположбата на имотите види: А. Атанасовски, кон прашањето околу местоположбата на имотите на Злетовската епархија. 40, 44.

533. Ст. Новаковић, Законски споменици. 512.

534. Исто, 455.

535. Исто, 452, 456.

536. Е.П. Наумов, Дарбените грамоти, 228.
537. Ј. Тадић, Писма и упатства Дубровачке Републике. I. Београд 1935, стр. 348; Е.П. Наумов, Дарбените грамоти. 229.
538. Ђ. Ивановъ, Сѣверна Македонија. 237.
539. С. Димитријевић, Проблеми српске средновековне нумизматике, Историски гласник. 3-4. 1957. 126; Р. Михаљчић, Крај српског царства. 183.
540. За војската види: Ђ. Ивановъ, Сѣверна Македонија. 133-134.
541. Исто, 134.
542. Ј. Хаџи - Васиљевић, Драган и Константин. 31.
543. Ст. Новаковић, Законски споменици. 455.
544. Архимандрит Леонид, Хрисовула цара Душан: 294.
545. Х. Хаџи-Васиљевић, Драган и Константин. 35.
546. Ст. Новаковић, Срби и Турци. 189.
547. Исто, 190.
548. Исто, 191.
549. Х. Милевъ, Карта на Търновското царство. 177.
550. Ђ. Ивановъ, Сѣверна Македонија. 114.
551. М. Пурковић, Јужна Србија од V век^а до Караџорџевог устанка. 218.
552. Д. Анастасијевић, Једина византиска царица Срикиџа. Браќство XXX. Београд 1938. 27.
553. Г. Острогорски, Серска област, 145-146.
554. Р. Михаљчић, Крај српског царства. 180.
555. Исто, 180.
556. А. Стојановски, Маричката битка и нејзините последици. Во книгата Македонија во турско-средновековие, 17. *556-а. Х. Матаџов - Р. Михеџа, От Галиполи до Лепанто. Балканите, Европа и Османлиско то изшествие 1254 - 1571 г. Софија 1983. 66.*
557. Злетовската област. 225.
558. Ср. Стојковић, Краљевиќ Марко. 84-86.
559. Исто, 67.
560. А. Стојановски, Градовите на Македонија од крајот на XIV век до XVII век. Скопје 1981. 14.

А. Лапеј

561. *✓* Одбрани текстови за историјата на македонскиот народ. I дел. Скопје 1975. 186-187. *И. Ивановъ, Сѣверна Македонија. 114-115.*
562. Исто.
563. Исто; *S. Трако, Претковски dogadati i Hešt vishišti Tdmsa Bitli. 517d. PDF. XXI (1970-71) - Sarajevu 1974. 184.*
564. Ст. Новаковић, Законски споменици. 452; 511; 512, 515.
565. И. Ивановъ, Сѣверна Македонија. 126.
566. Е.П. Наумов, Трагите и остатоците. 211.
567. Ст. Новаковић, Законски споменици. 453-455.
568. И. Иванов, Сѣверна Македонија. 126.
569. А. Стојановски, Градовите на Македонија. 17.
570. Ст. Новаковић, Законски споменици. 456.
571. Исто, 456.
572. Исто, 766, Б. и К. Перперъ Вонетидѣхъ.
573. И. Иванов, Сѣверна Македонија. 133.
574. Види: Гл. Елезовић, Бој на Косову 1389 год. У историју Мула Мехмеда Нешрије. - Браство XXXI. Београд 1940. За правецот на движење види: А. Стојановски, Во кој правец низ Македонија минувал Муратовиот поход на Косово 113 89/? Во кв. Македонија во турското средновековие. Скопје 1989. 21-22 и таму посочената литература.
575. Исто, 14-15; А. Стојановски, Во кој правец. 22.
576. Полето Алаедин досега не е убицирано.
577. Г. Елезовић, Бој на Косову 1389 год. 15.
578. И. Ивановъ, Сѣверна Македонија, 136.
579. Исто, 136.
580. Исто, 135 и 155.
581. Исто, 136.
582. Исто, 136. За правецот на движењето на Мурат од Кустендил за Косово спореди: Ј. Хаџи-Василевић, Драгаш и Константин, 40 Бел. 33; Г. Елезовић, Бој на Косову 1389 год. 16; А. Стојановски, Во кој правец низ Македонија минувал Муратовиот поход на Косово (1389)? . Гласник на ИНИ. XVI/2. Скопје 1977. 148-150.
583. И. Иванов, Сѣверна Македонија. 135.
584. Ј. Наммер, Историја Турског (Османског) царства. I. 72.

585. И. Ђурић, Евдокија Комнина, 286, Бел. 36
586. Ст. Новаковић, Законски споменици. 456.
587. Ст. Г. Елезовиќ, Бој на Косову. 1389.
588. Ј. Наммер, Историја турског (Османског) царства. I. 77.
588-а. Х. Матаџов-Р. Михнева, От Галиполи до Лепанто. 81.
589. А. Стојановски, Во кој правец низ Македонија минува Муратовиот поход. 34.
590. Ѓ. Ивановџ, Сџверна Македонија. 137.
591. Исто, 137, Бел. 2; Ј. Хаџи-Василевиќ, Драгаш и Константин. 41; А. Стојановски, Градовите на Македонија, 18.
592. Л. Лапе, Одбрани текстови, I. 190/91; За датумот на битката »10 октомври М. С. П. Г. (6903 г)«. види: Ј. Хаџи-Василевиќ, Драгаш и Константин. 42, Бел. 39. Поопширно за тоа види: Ѓ. Ивановџ, Сџверна Македонија. 138, Бел. 2, 3 и 5.
593. Ј. Хаџи-Василевиќ, Драгаш и Константин, 43; С. Новаковиќ, Срби и Турци, 136; Ѓ. Ивановџ, Сџверна Македонија. 140-143.
594. Ѓ. Иванов, Сџверна Македонија. 139.
595. Исто, 143.
596. Ѓ. Ивановџ, Сџверна Македонија. 159.
597. Исто, 146.
598. Г. Петров, Материјали по изучуването на Македонија. Софија 1896. 636.
599. Според теренските истражувања на селението од с. Селник кажува дека соборот се одржувал на месноста Соборинте до 1970.
600. А.Д. Новичен, Историја Турции. I. Ленинград 1963. 29.
601. А. Стојановски, Градовите во Македонија. 8.
602. Исто, 12.
603. Ѓ. Ивановџ, Сџверна Македонија. 183.
604. Г. Острогорски, Серска област. 146. А. Стојановски, Градовите во Македонија. 12.
605. Историја македонског народа. I. 181.
606. За паѓањето на Скопје под Турска власт поопширно види: Душанка Бојаниќ - Лукач, Како Турците го презеле Скопје. Зборник на Музеј на град Скопје, I - III. Скопје 1965/66. 5-18; А. Стојановски, Административно-територијална поделба на Македонија под Османлиска

власт до крајот на XVII век. Македонија во турското средновековие. Скопје 1989. 39.

Историја на Македонскиот Народ. I. 181.

607. А. Стојановски, Маричката битка и нејзините последици - Македонија во турското средновековие. 19. Историја на Македонскиот народ. Скопје. 1986. 67.

608. За турската управа на Балканскиот Полуостров спореди: Х. Шабановиќ, Управна подјела на југословенските земји под турската влада до Карловачкиот мир 1699 година. Годишњак на Историско друштво БиХ, год. IV. Сарајево, 1952. 172-204; истиот, Дали је постојало Београдско пашалук? Историски гласник. 1-2. Београд 1934, 193-207; Д. Шопова, Кога Скопје било центар на санџак во периодот од паѓањето под турска власт до крајот на XVI век. Гласник ИНИ I/1. Скопје 1957. 89-98; А. Стојановски, Дали постоел Битошкиот санџак во првите векови од турската власт во Македонија. ГИНИ. IX/2. Скопје 1969. 233-235; истиот, Административно-територијалната поделба на Македонија и сл.

609. А. Стојановски, Градовите на Македонија, 75; Б. Панов, Кои некои прашања за класната и ослободителната борба во Македонија во првите векови на османлиското владеење. Ср. Мак. 3. 98.

610. А. Стојановски, Административно-територијална поделба на Македонија. 37.

611. Исто, 37.

612. Исто, 39.

613. Ѓ. Ивановџ, Сџверна Македонија. 148.

614. М. Соколовски, Прилеп и Прилепско под турска државна власт од XV до крајот на XVIII век. Во кн. Прилеп и Прилепско низ историјата. Прилеп 1971. стр. 11; Историја на македонскиот народ. 68.

615. К. Јиречек, Историја на Срба. I. 332; Х. Шабановиќ, Управна подјела на југословенските земји. 175-176.

616. Ѓ. Ивановџ, Сџверна Македонија. 143;

617. К. Јиречек, Историја на Срба. I. 316.

618. Историја на македонскиот народ. 68.

619. Турски документи за историјата на македонскиот народ. (Опширни пописни дефтери од XVI век за Кустендилскиот санџак). Том V кн. I. Скопје 1983. 259-263.

620. За името Улица види: Ѓ. Ивановџ, Сџверна Македонија. 143-144; К. Јиречек, Историја на Срба. I. 316.

621. Види специјално за тоа: М. Соколовски, Прилог кон проучувањето на турско-османлискиот феудален систем со посебен осврт на Македонија во XV и XVI век. ГИНИ. II/1. Скопје 1985.

622. Б. Панов, Кои некои прашања за класната борба. 100.

623. X. Иналџик, Османско царство. Београд 1974. 35.

624. ~~Д. Арсовски - Д. Христовски, Делчево. 17; И. Иванов З,~~
Северна Македонија. 215.

625. Турски документи. V. књ. I. 279-331.

626. Турски документи. V кн. I. 279-331.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

А. ИЗВОРИ:

1. Архимандрид Леонид, Хрисовуља цара Стефана. Гласник Скопског ученог друштва. Књ. X. Београд 1870.
2. Византијски извори за историју народа Југославије. Том I-VI. Београд 1955-1986.
3. Грамоти на манастирот Св. Георги-Горг Скопски. Уводна студија: В. Мошин; текст со регистри и коментар: В. Мошин, Л. Славеза и К. Илиевска. Споменици за средновековната и поновата историја на Македонија. I. Скопје 1975. (понатаму скратено: Споменици).
4. Грџцки извори за Българската историја. Том IV; VI; VII; XI. Софија 1917-1965
5. Документи за борбата на македонскиот народ за самостојност и за национална држава. Том I. Скопје 1981.
6. Дуйчев И., Из старата българска книжнина. II. Софија 1944.
7. Дуйчев И., Преписката на Инокентия III с Българите. Годишник на Софийскиот универзитет-Историко-филологически факултет. XXXIII. Софија 1942.
8. Душанов Законик. Приредила Марковиќ Б., Београд 1986.
9. Животи крајева и архиепископа српски, написао Данило II и др. Загреб 1866. Превел: Л. Мирковиќ, Београд 1935.
10. Заборов А., Историја крестових походов в документах и материјалах. Москва 1977.
11. Иванов Ѓ., Български старини из Македонија. Софија 1931.
12. Иванов Ѓ., Богомилски книги и легенди. Софија 1970.
13. Керамидчиев А., Археолошка карта на Делчевска општина. 1979. (необјавено).
14. Лапе Б., Одбрани текстови за историјата на македонскиот народ. I дел. Скопје 1975.
15. Латински извори за българската историја. Том I: II. Софија 1958.
16. Ивиќ П.-Грковиќ М., Дечанске Хрисовуље. Нови Сад 1976.
17. Мошин В., Договорот на крал Урош II Милутин со Карло Валоа од 1308 година за поделба на византиска Македонија. Споменици... II. Скопје 1977.
18. Мошин В., Акти из светогорских архива. Споменик КСИ. Београд 1939.
19. Ѓоваковиќ С., Законски споменици српских држава среднега века. Књ. V. Београд 1912.

20. Новаковић С., Законик Стефана Душана цара српскога 1349-1354. Београд 1898.
21. Новаковић С., Пшински поменик. Споменик СКА ХИХ. Београд 1895.
22. Радојчић Н., Законик цара Душана 1349-1354. Нови Сад 1950.
23. Поповић М., Законик цара српскога Стефана Душана. Гласник друштва Србске словесности. Св. II. Београд 1849.
24. Селищев М. А., Македонские кодексы XVI-XVIII веков. София 1933.
25. Соловјев А., Мошин В., Грчке повеље српских владара. Београд 1936.
26. Соловјев А., Одабрани споменици српског права /од XII до XV века/. Београд 1926.
27. Стари српски записи и натписи. Приредио Навић М. Београд 1986.
28. Стојановић Б., Стари српски хрисовуви, акти, бисграфије и др. Споменик СКА .III. Београд 1866.
29. Стојановић Б., Стари српски записи и натписи. Књ. I. Београд 1982.
30. Томовић Г., Морфологија Кирилских натписа на Балкану. Београд 1974.
31. Тадић Ј., Писма и упатства Дубровачке републике. I. Београд 1935.
32. Турски документи за историјата на македонскиот народ. Том V кн. I. Скопје 1983.
33. Убичин А., Уговор о савезу и пријатељству меѓу Карлом од Валоа и посланицима српског краља Ђорѓа. Гласник српског ученог друштва. Књ. X. Београд 1870.
34. Ванговъ С. С., и Гюловъ С. Д., Влохата на Асеневици, Писмата на Калояна до Инокенти III. София 1921.
35. Шафарикъ Я., Писмени споменици, српски и бугарски. Гласник друштва српске словесности. Св. VII. Београд 1855.
36. Николајевић К., Српски Комнени. Гласник друштва србске словесности. XIII. Београд 1861.
37. G. Acropolitae Opera I, ed. A. Heisenberg. Lipsiae 1903.
38. J. Darrouzès, Exthésis néa manuel des pittaia du xive siècle. Revue des études Byzantines. т. xxvii. Paris 1969.
39. Iohannis Cantacuzeni imperatoris historiarum Libri IV. Ed. L. Schopen. т. II. Bonnæ, 1830.
40. Nicetae Choniatae, Ouzigones et epistulae, ed. J. A. van Dieten, Berolini 1972.
41. J. Paradoylos - P. Vatopedinos, Un acte officiel du despote Alelios Stihlavos au sujet de speleotissa près de Meléniе Службено да БАН 45/1933/ София.

Б. ЛИТЕРАТУРА:

1. Агатановић Р., Одношаји између Србије и Българске од XII-XV века. Историска расправа. Београд 1899.
2. Алексова Б., Придонес од истражувањата во Баргала-Брегалница за осветлување на историјата на Словените во Македонија. Зборник-Кирил Солунски I. Скопје 1970.
3. Алексова Б., Баргала-Брегалница во светлината на новите археолошки истражувања. Гласник на ИНИ бр. 3. Скопје 1967.
4. Алексова Б., Епископијата на Брегалница. Прилеп 1989.
5. Андреев М.-Ангелов Д., Историја на Българската држава и право. Софија 1959.
6. Антолјак С., Дали се автентични оние три исправи на цар Василиј II издадени во корист на Скридската архиепископија? - Средновековна Македонија. Том I. Скопје 1985. (натаму скратено Ср.Мак.)
7. Антолјак С., Доаѓањето на Словените на Балканот. Ср.Мак. I. Скопје 1985.
8. Антолјак С., Македонските Славинии. Ср.Мак. I. Скопје 1985.
9. Антолјак С., Македонија во IX век. - Ср.Мак. I. Скопје 1985.
10. Антолјак С., Македонско-византиските односи во IX век. - Ср.Мак. I.
11. Антолјак С., Самуиловата држава. Ср.Мак. I.
12. Ангелов Д., Историја на Византија. Том I-III. Софија 1966-1967.
13. Ангелов Д., Аграрните одношения в Северна и Средна Македонија през XIV век. Софија 1958.
14. Ангелов Д., Приходите на средновековната българска држава. Исторически преглед. II. 4-5. Софија 1945/46.
15. Ангелов Д., Крупното манастирско стопанство во Северна и Средна Македонија во XIV век. Гласник на ИНИ. I/2 Скопје 1957.
16. Ангелов П., Българо-србските политически одношения при царувањето на Иван Александър (1331-1371) и Стефан Душан (1331-1355). Годишник на Софийскиот универзитет, Исторически факултет. Т. 72. Софија 1982.
17. Арсовски Д.-Христовски Д., Делчево. Кочани 1985.
18. Атанасовски А., Кон прашањето околу местоположбата на имотите на Елетовската епархија во Пијанец, според грамотата на цар Душан од 1347 година. Годишен зборник на Филозофски факултет. Скопје. Кн. 17-18 (43-44). Скопје 1990-1991.

19. Ациевски К., Македонија во време на латинското царство (1204-1207). Годишен зборник на Филозофски Факултет-Скопје. Кн. 8(34), Скопје 1982.
20. Ациевски К., Деспот Алексиј Слав-самостоен феудален владетел во Македонија. Годишен зборник на Филозофски Факултет. Кн. 3(29), Скопје 1977.
21. Битракова-Грозданова В., Споменици од хелинистичкиот период во СР Македонија. Скопје 1987.
22. Благоев Н. П., Критически поглед върху известията на Иоан Скилице за произхода на цар Самоиловата държава. Мак. преглед. II/4. Софија 1926.
23. Бошковић Ђ., Белешке са путовања. Старианар 7. Београд 1932.
24. Бошковић Ђ., Неколико натписа са зидова средновековних црква. Споменик САН. 87, Београд 1938.
25. Бојанић -Лукаћ Д., Како Турците го презеле Скопје. Зборник-Музеј на град Скопје. I-III. Скопје 1965/66.
26. Бурмов А., Зависимото население в България през XIII и XIV век. Исторически преглед. III. Кн. 3, Софија 1946/47.
27. Вакарелски Х., Етнографија на България. Софија 1977.
28. Весковиќ-Вангели В., Самостојните феудални владетели на Просек. Скопје 1966.
29. Вулић Н., Географија Јужне Србије у античко доба. ГСНД. Књ. XIX. Скопје 1938.
30. Габелић С., Нови податак о севастократорској титули Ј. Оливера и времену сликања лесновског наоса. Зограф 11. Београд 1980.
31. Георгиев С., Император Фридрих Барбароса на Балканскиот полуостров и во Българските земи. БИБ. III. 2. Софија 1930.
32. Георгиев С., Четвртият крстоносен поход и граф Балдуин Франдърски. БИБ. II-2 Софија 1929.
33. Горанов В. Поздне византийский феодализм. Москва 1962.
34. Грујић Р., Који је српски деспот умро као велико схимник Јован Каливџит? Гласник СНД 11, Београд 1932.
35. Грујић Р., Скопска митрополија. Скопје 1935.
36. Грујић Р., Кралица Теодора, мати цара Душана. Глас СНД. 1. Скопје 1925.
37. Данчева-Весилева А., България и Латинската империя (1204-1261). Софија 1985.

38. Делиродев П., Македония като географска единица. Македонска мисъл. Кн. 1-2 София 1945.

39. Дероко А., Неки споменици из српског времена у Сербезу и околини. Споменик САН. 106 Београд 1957.

40. Динић М., За хронологију Душанових освојања византиских градова. Зборник радова Византолошког института, (ЗРВИ) IV Београд 1956.

41. Динић М., Рела Охмућевих у историји и предању. ЗРВИ IX Београд- 1966.

42. Динић М., За историју рударства у средњовековној Србији и Босни. I део. САН Београд 1955.

43. Димитракоу Д., Мера ле βίκοη της Ελλάτικης. Томος ογδοος. Αθηναι 1952.

44. Димевски С., Историја на Македонската православна црква. Скопје 1989.

45. Димевски С.-Милковиќ П., Кочани и Кочанско од најстариата историја до крајот на Првата светска војна. Монографија Кочани. Скопје 1970.

46. Димитријевић С. Проблеми српске средњовековне нумизматике. Историјски гласник 3-4. Београд 1957.

47. Дујчев Ив., Македония из Българската история. София 1941.

48. Ђурић И., Евдокија Комнина и њен муж Константин Драгаш. ЗРВИ XXII Београд 1983.

49. Ђорђевић Ј., Српски војвода Хрела оснивач манастира св. Јована Рилског. Браство XXXI. Београд 1940.

50. Влезовић П. Бој на Косову 1389 године у историју Муха Мехмеда Нешрије. Браство XXXI Београд 1940.

51. Енциклопедија Југославије. т. 3. Загреб 1958.

52. Захариен Й., ПияТнец, земја и население. Зборник за народни умотворенија и народопис. Кн. XLV София 1949.

53. Златарски Н., Българо - Србските политически отношения и миналото. БИБ (Българска историческа библиотека). III-2 София 1930.

54. Златарски В.Н., Възтанието на Петра Дѣяна въ 1040-1041 година. БИБ, т. IV-1 София 1931.

55. Златарски В.Н., АнсбертоТниат «жупанъ или сатганъ на България», не е бил Добромиръ Хризъ. Годишникъ на Българския университетъ. Кн. XXIX - Б София 1933.

56. Златарски В. Ж., История на Българската Държава през средните векове. III София 1972.

57. Златарски В. Ж., Иван Асенъ II (1218-1241). БИБ III-3. София 1930.

58. Златарски Г. Геологически екскурзии в Югозападна България.

59. Злетовската област (географско-исторически осврт). Скопје 1974.

60. Ивановъ Й., Северна Македония, исторически издирвания. София 1906.

61. Ивановъ Й., Българитѣ въ Македония. София 1917.

62. Илиевска К., Теодор Метохит и неговият (известия) за дипломатската мисија во Србиа. Во кн. Споменици за средновековната и поновата историја на Македонија. II Скопје 1977.

63. Иналџик Х., Османско царство. Београд 1974.

64. История македонскогo народа. Скопје. 1986.

65. Историја српскогo народа. I. Београд 1981.

66. Историја народа Југосланије. I. Београд 1953.

67. Историја македонскогo народа. Кн. прва. Београд 1970.

68. Иречекъ К., Военият път отъ Бѣлградъ за Цариградъ презъ Срѣднитѣ вѣкове. БИБ IV-4 София 1932.

69. Иречекъ К., Княжество България. Част втора - Пътувания по България. Пловдив 1899.

70. Иречекъ К., История на Българитѣ. София 1929.

71. Иречекъ К., Историја Срба. кн. I. II. Београд 1978.

72. Иречекъ К. - Радовиѣ Ј., Историја Срба. I. Београд 1952.

73. Кацаровъ Г.И., Пеония. София 1921.

74. Керамидчиев А., Малешевската котлина (резултати од археолошкото рекогноцирање во 1973 г.). Macedonia аста Archaeologica. 5. Скопје 1979.

75. Ковачева Л., България и нейнитѣ съсѣди. Географска хрестомотия. София 1921.

76. Кънџов В., Избрани произведения. Т. I. и II. София 1970.

77. Ласкарис М., Византиске принцезе у средновековној Србији. Београд 1926.

78. Литаврин Г., България и Византија XI-XII век. Москва 1960.

79. Лишев С., Българският средновековен град. *София 19*
80. Лишев С., Некоторые вопросы феодальных отношений в Болгарии в X в. и в эпоху византийского господства. *Византийски Временик. т. 41. Москва 1980.*
81. Ljubić S., *Opis jugoslovenskih novaca. Zagreb 1875.*
82. Мавродиев Ј., Климатски карактеристики на Малеш и Пијанец. Малеш и Пијанец кн. II. МАНУ Скопје 1980.
83. Максимовић Ј., ... Северни Илирик у VI веку. ЗРВИ XIX. Београд 1980.
84. Македонија како природно и стопанско цјело. *София 1945.*
85. Mavromatis L., *La fondation de l'Empire Serbe. Le kralj Milutin. Thessalonique 1978.*
86. Марковић В., Православно монаштво и манастири у средновековној Србији. Београд 1920.
87. Милевъ Х., Карта на Търновското царство въ време на Асѣновци (1185-1257). Пловдив 1909.
88. Микулчиќ И., Две ранохристијанске цркве код Македонско Каменице. *Старинар XXVII. Београд 1977.*
89. Мошин В., Крал Милутин според неговата биографија од Данило II, неговото »Житие по свиток« и неговата автобиографија. Во кн. Споменици за средновековната и поновата историја на Македонија. *т. II. Скопје 1977.*
90. Мошин В., Балканската дипломатија и династичките бракови на кралот Милутин. Во кн. Споменици... II. Скопје 1977.
91. Мошин В., Византијски утицај у Србији у XIV веку. *Лич -3. Београд 1937.*
92. Младеновъ Ст., Печенѣзи и Узи - Кумани: *вз Българската история. БИБ - т. IV-1. София 1931.*
93. Монаха Исаѣ., Описаније пронасти краля Вукашина. - Лѣтопис Матице српске за год. 1853, чатъ II. Кн. 88. Пемти, год. xXVII.
94. Михаљчић Р., Крај српског царства. Београд 1975.
95. Мушмовъ Н.А., Античните монети на Балканския полуостровъ и мнетитѣ на Българските царе. *София 1912.*
96. Наумов Е., Феудалниот сепаратизам и политиката на Душан во 1342-1355 година. Списание - Историја. IV/2. Скопје 1968.
97. Наумов Е., Петте последни години на Стефан Душан. Списание - Историја. VI/2 Скопје 1970.

98. Наумов Е., Трагите и остатоците од родослоног на Дејановиќи. Списание - Историја. X/1. Скопје 1974.
99. Наумов Е. Дарбените грамоти на Дејановиќи. Сп. Историја XX/2. Скопје 1984.
100. Недков Б., Бугарија и сџседните ѝ земи през XII век според Идриси. Софија 1960.
101. Никовъ П., Црковната политика на Иванъ Асеня II. БИБ III-3. Софија 1930.
102. Новаковић Ст., Струмска област у XIV веку и цар Стефан Душан. Глас СКА XXXVI Београд 1893.
103. Новаковић Ст., Стара српска војска. Београд 1893.
104. Новаковић Ст. Византијски чиновни и титуле у Србији. Глас САН 78. Београд 1908.
105. Новаковић Ст., Срби и Турци XIV и XV века. Београд 1893.
106. Новаковић Ст., Земљиште радње: немајине (историјско-географиска студија). Годишњица Николе Чупића. Год. I. Београд 1877.
107. Новичев А.Д., Историја Турции, I. Ленинград 1963.
108. Ореџа Енциклопедија. Т. 6. Загреб 1980.
109. Острогорски Г., Историја Византије. Фототипно издание. Београд 1983.
110. Острогорски Г., Цар Андроник II. Во кн. Споменици. Том. II Скопје 1977.
111. Острогорски Г., Душан и негова власта. (Сабрана дела IV). Београд 1969.
112. Острогорски Г., Пронија. Прилог к историји феудализма у Византији и Јужнословенским земљама. Београд 1951.
113. Острогорски Г., Господин Константин Драгаш. Сабрана дела IV. Београд 1969.
114. Острогорски Г., Серска област после Душанове смрти. Београд 1965.
115. Павловић Ј., Малешеве и Малешевци. Београд 1929.
116. Павловић Ј., Брегалничка област. Београд 1924.
117. Панов Б., Дејноста на Кирил и Методиј во Македонија. Зборник - Кирил Солунски. I. МАНУ Скопје 1970.
118. Панов Б., Методиевото словенско кнежевство во Македонија. Списание - Историја XXI/2 Скопје 1985.

119. Панов Б., Брегалничката мисија на Константин Филозон. Во кн. Средновековна Македонија, т. III. Скопје 1985.
120. Панов Б., Охрид и Охридската област во времето на Бугарското владеење. Во кн. Средновековна Македонија, т. III. Скопје 1985.
121. Панов Б., Општествено-политичките прилики во Струмичката област од крајот на VI век до почетокот на X век. Сред. Македонија, т. III. Скопје 1985.
122. Панов Б., Богомилското движење во Македонија. Во кн. Среднов. Мак. т. III. Скопје 1985.
123. Панов Б., Штип и Брегалничката област од VI-XII век. Зборник - Штип низ вековите. I. Штип 1986.
124. Панов Б., Борбите меѓу Елир, Никеја и Бугарија во господство над Македонија.
125. Панов Б., Српската церемонија на Балканот и паѓањето на поголем дел на Македонија под српска власт (крај на XIII-средина на XIV век). Во кн. Ср. Мак. т. III. Скопје 1985. Панов Б., Кои некои правања за класната и ослободителната борба во Македонија во првите векови на османлиското владеење. Во кн. Средновековна Македонија, т. III Скопје 1985.
127. Панов М., - Милети Т., Географска положба на Малеш и Пијанец. Малеш и Пијанец II. Скопје 1980.
128. Панов М., Географија на СРМ - I. Скопје 1976.
129. ~~Варазоџи~~ F., ~~Srednjobalkanska vremena i predjmsko doba.~~ Sarajevo 1969.
130. Панакоглу Ф., Македонски градови у Римска доба. Скопје 1957. В. Петковиќ, Стари српски споменици у Јужној Србији. Београд-Земун 1924.
132. Петровъ Горче, Материјали по изучувањето на Македонија. София 1896.
133. Петровиќ Ј., Прозак крстама кроз наше земље. Летопис матице српске. Кв. 341. св. I. Нови Сад 1943.
134. Пурковиќ М., Јужна Србија од V века до Караџорџевин устанка. Скопје 1937.
135. Пурковиќ М., Српски епископи и митрополити срењега века. Скопје 1938.
136. Пурковиќ М., Попис црква у старој српској држави. Скопје 1938 г.
137. Пурковиќ М. Попис села у средновековној Србији. Скопје 1940.
138. Радосичиќ Н., Српски државни сабори у средњем веку. Београд 1940.

139. Радовић Ј., О деспоту Јовану Оливеру и његовој жени Ани Марији. Глас СКА XCIV. Београд 1914.
140. Радовић Ј., Наши деспоти током векова. Глас САН 219. Београд 1956.
141. Рајичић М., Основно језгро државе Дејановића. Историски часопис (иц) 4. Београд 1953.
142. Рајичић М., Севастократор Дејан. Историски гласник, 3-4 Београд 1953.
143. Rizaј S., Rударство Kosova i susednih krajeva. Priština 1968.
144. Ратови Стевана Немање са Византијцима и Дубровчанима. Војено-историјска студија, написао Синима. Летопис МС, књ. 178. св. друга. Нови Сад 1894.
145. Сакъзов И., Трговијата в Македонија през VII-XIV векове. Македонија. Т. I/VII Софија 1922.
146. Санев В., Штип од праисторијата до доцноантичко време. Штип низ вековите. Т. Штип 1986.
147. Санев В., Пеонија и Пеонците. Штип низ вековите. Т. Штип 1986.
148. Симић С., Десновски манастир Св. оца Гаврина задужбина српског деспота Јована Оливера. Београд 1912.
149. Славева Л.- Мошин В., Српски грамоти од Душаново време. Прилеп 1988.
150. Славева Л., Дипломатичко-правните споменици за историјата на Полог и соседните крајеви во XIV век. Споменици. III. Скопје 1980.
151. Снџгоровъ И., Историја на Охридската архиепископија. Т. Софија 1924.
152. Соколовска В., Цар - Марвинци и Повардарјето во античко време. Скопје 1986.
153. Соколовски М., Прилеп и Прилепско под турска врховна власт од крајот на XV до крајот на XVIII в. Во кн. Прилеп и Прилепско низ историјата. Прилеп 1971;
154. Соколовски М., Прилог кон проучувањето на турско-османскиот феудален систем со посебен осврт на Македонија во XV и XVI век. - Гласник на ИНИ. II/1. Скопје 1985.
155. Станковска Ј., Македонскиот топонимски систем до XVI век. Скопје 1983.
156. Станојевич С., Битка код Велбужда.- Браство XXIV. Београд 1930.

157. Стијепиовић Н., Српска феудална војска. Београд 1954.

158. Стојановски А., Марицката битка и нејзините последици. Во кн. Македонија во турското средновековие. Скопје 1989.

159. Стојановски А., Во кој правец низ Македонија минувал Муратовиот поход на Косово (1389). Гласник на ИНИ, XVI/2 Скопје 1972.

51. 160. Стојановски А., Административно-територијалната поделба на Македонија под османлиската власт до крајот на XVII век. Гласник на ИНИ, XVII/2 Скопје 1973. Стојановски А., Дали посоез Битолскиот санџак во првите векови од турската власт во Македонија. ГИНИ IX/2. Скопје 1969.

162. Стојковић Ср. Ј., Краљевић Марко. Нови Сад 1922.

163. Томоски Т., Штип во периодот од XII-XIV век, Зборник Штип низ вековите. I. Штип 1986.

164. Томоски Т., Морознидска епископија. - Културно наследство VII (1976-1978).

165. Томоски Т., Овче Поле во средниот век. Годишен зборник на Филозофскиот факултет, Скопје. Т. 4 (30) Скопје 1978.

166. Томоски Т., Средновековни градови во Македонија меѓу реките Вардар, Брегалница и Лаквица. Годишен зборник на Филозофски факултет - Скопје. Т. 4 (30) Скопје 1978.

167. Томоски Т., Средновековниот град Матешеву. - Списание - Историја. VII/1. Скопје 1971.

168. Томовић П., Понеза манастира Деснова. Историски Часопис. Књ. XXIV Београд 1977.

169. Узунски Д., Легендите за Пијанец. Пијанечки глас. XVIII Бр. 22. Делчево, мај 1989.

170. Ферлуга Ј., Крстанки ратови. Београд 1955.

171. Ферјанчић Б., Деспоти у Византији и јужнословенским земљама. Београд 1960.

172. Ферјанчић Б., Сенастократори и кесари у српском царству. Зборник Филозофског факултета. XI/1 Београд 1968.

173. Ферјанчић Б., Србија и византијски свет у првој половини XIII века (1204-1261). З РВИ XXVII-XXVIII Београд 1989.

174. Ферјанчић Б., Оснојачка политика краља Душана. Историја српског народа. I. Београд 1981.

175. Ферјанчић Б., Вести кратких хроника о српској средновековној историји. Глас САНУ. CCCXXXVIII, књ. - 3. Београд 1983.

176. Флорински Т., Южние Славяне и Византия во второй четверти XIV в. I-II. С. Петербург 1882.
177. Хаџи-Васиљевић Ј., Драгаш и Константин Дејановићи и њихова држава. Београд 1902.
178. Наммер Ј., Историја Турског /Османског/ царства. Загреб 1979.
179. Хомер, Илијада. Препев, предговор, увод и објасненија: М. Петрушевски. Скопје 1982.
180. Ђирковић С., Владавина Стефана Уроша III Дечански. Историја српског народа. I. Београд 1981.
181. Ђирковић С., Хреџин поклон Андандару. ЗРВЛ. 21, Београд 1982.
182. Ђирковић С., Штип у XIV веку. Зборник на трудови посветен на академик М. Апостолски. МАНУ, Скопје 1986.
183. Шабановић Х., Управна подјела југословенских земаља под турском владавином до Карловачког мира 1699 г. Годишњак Историског друштва БиХ. IV, Сарајево 1952.
184. Шабановић Х., Дали је постојао Београдски пашалук? Историски гласник. 1-2 Београд 1954.
185. Ђкриванић Г., Градови и утврђења и средновековној Србији, Босни и Дубровник. Војно-историски гласник. 20 Београд 1969.
186. Ђкриванић Г., Путеви у средновековној Србији. Београд 1974.
187. Шопова Д., Кога Скопје било центар на Санџак во периодот од хпаѓањето над турска власт до крајот на XVI век. Гласник на ИНИ I/1. Скопје 1957.
188. Стричевић Ђ., Једна хипотеза о титуларном имену српских деспота XIV века. Старинар. Књ. VII-VIII (1956/57), Београд 1958.
189. Стојдановиќ А., Градовите на Македонија од крајот на XIV век до XVII век. Скопје 1981.
190. Матанов Хр. Југозападните Български земји през XIV век. Софија 1986.